

Аутори:

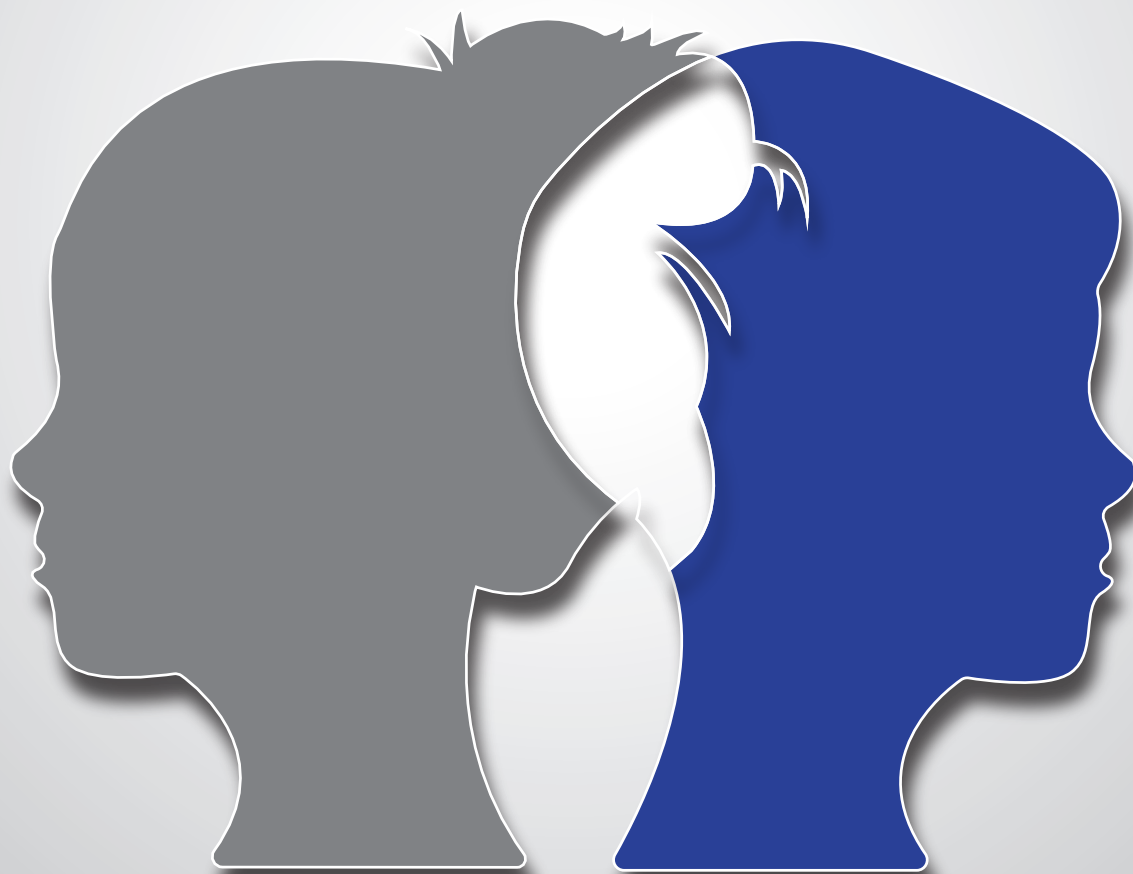
Проф. др Мирослав Бркић

МА Сандра Перић

МА Ивана Јакшић

МА Владимир Јовановић

ПЕРЦЕПЦИЈА РОДНИХ УЛОГА И ДРУШТВЕНО ПРИХВАТЉИВИХ ОБРАЗАЦА ПОНАШАЊА од стране адолесцената мушког пола

Република Србија

КАБИНЕТ МИНИСТРА БЕЗ ПОРТФЕЉА

ЗАДУЖЕНОГ ЗА ДЕМОГРАФИЈУ И

ПОПУЛАЦИОНУ ПОЛИТИКУ

HELP NET

Центар за подршку и инклузију

Centar za podršku i inkluziju

**ПЕРЦЕПЦИЈА РОДНИХ УЛОГА И
ДРУШТВЕНО ПРИХВАТЉИВИХ
ОБРАЗАЦА ПОНАШАЊА**

Мирослав Бркић, Сандра Перић,
Ивана Јакшић и Владимир Јовановић

Београд, 2020

ПЕРЦЕПЦИЈА РОДНИХ УЛОГА И ДРУШТВЕНО ПРИХВАТЉИВИХ ОБРАЗАЦА ПОНАШАЊА ОД СТРАНЕ АДОЛЕСЦЕНАТА МУШКОГ ПОЛА

Издавач:

Центар за подршку и инклузију HELP NET

За издавача:

Гордана Миловановић

Телефон/факс:

+381 11 36 11 844

Аутори:

Проф. др Мирослав Бркић

МА Сандра Перич

МА Ивана Јакшић

МА Владимир Јовановић

Лектура и коректура:

Ивана Лукић

Припрема за штампу и дизајн:

Лазарела Рудић

Штампа:

Штампарија Матија

Тираж:

300

ИСБН:

ISBN-978-86-81438-03-9

Садржај

Увод.....	7
ДЕО 1. ТЕОРИЈСКО-ЕПИСТЕМИОЛОШКА ТУМАЧЕЊА РОДА И РОДНИХ УЛОГА.....	9
1. Опште карактеристике пола и рода	10
2. Родни идентитет и родне улоге	11
3. Родне улоге	13
4. Теорије родних улога.....	15
4.1 Психоаналитичка теорија.....	15
4.2. Теорије социјалног учења и социјализације.....	16
4.3. Теорије социјалних улога.....	18
4.4. Когнитивне теорије.....	19
4.5. Теорије полне схеме.....	20
4.6. Социјално-когнитивне теорије	21
5. Родни стереотипи	21
6. Концепт родног егалитаризма.....	25
ДЕО 2. АДОЛЕСЦЕНЦИЈА.....	31
1. Појам и карактеристике адолесценције	32
1.1 Адолесценција из перспективе права.....	32
1.2. Антрополошки приступи.....	33
1.3. Психолошки приступ адолесценцији	34
1.4. Адолесценција - друштвени конструкт.....	35
2. Изазови и специфичности адолесценције	35
2.1. Еколошки модел ризика и отпорности адолесцената.....	36
3. Родна социјализација и њене карактеристике у адолесцентном добу.....	37
ДЕО 3. ДИСКРИМИНАЦИЈА.....	41
1. Појам и карактеристике дискриминације.....	42
2. Врсте дискриминације	43
3. Родна дискриминација	46
ДЕО 4. ИСТРАЖИВАЊА ВЕЗАНА ЗА РОД И РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ	49
1. Истраживања у Републици Србији	50
2. Истраживања у региону.....	51
2.1. Република Хрватска	51
2.2. Босна и Херцеговина	52
3. Међународна истраживања.....	53
3.1. Европска унија	54
3.2. Велика Британија.....	55
3.3. Египат	57
ДЕО 5. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА И ОСНОВНИ ПОДАЦИ О УЗОРКУ	59
1. Циљеви истраживања	60
2. Методологија истраживања	61

2.1. Основне карактеристике узорка.....	61
2.2. Инструменти истраживања	65
2.3. Процедура истраживања	67
2.4. Фокус група	67
ДЕО 6. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА	69
1.Академско-карактерни избори и аспирације.....	70
2.Вредности адолесцената.....	70
3.Родна и идентификација са традиционално маскулиним и фемининим родним улогама.....	73
4.Перспективни родни стереотипи	76
5.Став према родној равноправности	78
6.Дискриминација	85
7.Резултати проистекли из фокус групе.....	87
ДЕО 7. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ	91
1.Закључци и препоруке	92
Литература.....	98
Прилог 1: Упитник.....	105

УВОД

Године у којима живимо остаће упамћене по јачању два грађанска покрета усмерена на борбу за права маргинализованих социјалних група у развијеним земљама Запада. Покрет „Me too“ настао је као реакција на дугогодишње сексуално узнемиравање и злостављање жена од стране моћних и познатих мушкараца у САД-у, док је покрет „Black lives matter“ резултат опресије над афроамеричком мањином у истој земљи, најекстремније оличеној у случајевима полицијске бруталности над припадницима ове групе. Ова два покрета настоје да доврше борбу грађанског покрета за љуска права започету шездесетих година прошлог века у земљама Запада. Положај жена на нашим просторима први пут је значајно афирмисан социјалистичком револуцијом након другог светског рата. У деценијама које су уследиле, жене са Балкана су масовно ушле у сферу рада, оформљен је систем предшколских установа, што је допринело јачању независности жена и редефинисању родних норми. Ипак, ове промене нису у потпуности изједначиле положај мушкараца и жена, будући да су очекивања у домену родитељског и партнерског функционисања у великој мери остала традиционална. Друштвене промене почетком XXI века у Србији и демократизација друштва дале су нови замајац побољшању положаја жена усклађивањем легислативе са земљама Европске уније и доношењем низа закона намењених обезбеђивању родне равноправности.

Ипак, упркос постојању одговарајуће легислативе, чини се да суштинске промене у друштву изостају. Мали позитивни кораци ка постизању родне равноправности могу се тумачити пре као последица глобализацијских процеса, него као резултат усмерених напора, мера и акција, док поруке поменутих грађанских покрета тек слабо одјекују у нашем друштву. Наше друштво у великој мери заобилази и проширење поља разматрања негативних ефеката традиционалних родних норми на дечаке и мушкарце, којим се бави трећи талас феминизма. Искључивањем мушкараца из родитељства, појачавањем притисака у сфери каријере и обезбеђивања новца, усмеравањем ка традиционално мушким интересовањима, табуизирањем показивања емоција и успостављања топлих односа са социјалном околином, порнификацијом интимних хетеросексуалних односа итд., мушкарцима се кроз традиционалне родне норме, баш као и женама, ускраћује пуна актуализација и изградња аутентичних социјалних веза које су предуслов квалитетног живота и менталног здравља.

Доминантне теорије родних неједнакости у друштву претпостављају да друштвено раширене перцепције и самоперцепције родних група могу бити и узрок и последица родних односа у друштву. На основу опажања тренутних родних

односа у друштву формирамо слику о типичним особинама и понашањима мушкараца и жена, али и нормативна очекивања о томе шта су пожељне особине и понашања за различите родове. Ова врста очекивања усмерава наше одлуке и понашања, како према себи, тако и према другима и на тај начин помаже репродукцији традиционалних родних односа. Иако родна социјализација почиње од најранијих узраста и врши утицај на дечаке и девојчице и на предшколском и основношколском узрасту, током средње школе ова врста социјалног утицаја се интензивира како дечаци и девојчице у већој мери ступају у комплексније интерперсоналне односе и припремају се да донесу важне академско-каријерне изборе. Истовремено, реч је о узрасној групи код које је последњи пут могуће, у оквиру образовног система, систематски утицати на промену уверења која могу довести до родне дискриминације.

Стога је циљ овог истраживања био да се стекне увид у родна уверења дечака средњошколског узраста, али и искуства родне дискриминације са којом су се суочили током одрастања и током средње школе. Уколико нам је познато каква очекивања дечаци имају од себе, својих вршњака и вршњакиња, бићемо у прилици да сврсисходније дизајнирамо и ка овој групи усмеримо акције које имају за циљ унапређење родне равноправности у различитим сферама живота. Уколико знамо у којој мери и каквим врстама родне дискриминације су дечаци били изложени, успешније ћемо моћи да тумачимо њихова уверења, али и да утичемо на прекидање зачараног круга репродуковања родних неједнакости у друштву.

ДЕО 1.
ТЕОРИЈСКО-ЕПИСТЕМИОЛОШКА
ТУМАЧЕЊА РОДА И РОДНИХ УЛОГА

1. Опште карактеристике пола и рода

Пол представља биолошку чињеницу која се потврђује на самом рођењу особе. За разлику од пола који је биолошки условљена категорија, род је конструкт који је последица друштвених, културних и историјских околности. Као такав обликује и истиче моделе понашања и особине које се сматрају уобичајеним за мушкарце и/или жене и који се преносе кроз процесе родне социјализације¹.

У литератури која се бави студијама рода, воде се расправе о термилошким разликама између термина род и пол². Углавном постоји консензус да је пол биолошка, константна категорија, док је род друштвено конструисан, научен облик понашања³.

Почетком седамдесетих година прошлог века започињу истраживања која се баве терминима рода и пола. Базирају се на антрополошким и биолошким студијама. У почецима род је практично био изједначен са полом те се посматрао као биолошка константа са којом су се појединци рађали. Друга фаза је везана за осамдесете године и радове Деборе Тенен који, упркос другачијем тумачењу односа мушкарца и жене, заправо имају исту теоријску позадину – пол и род су изједначени и имају исту биолошку основу⁴.

У истом периоду, под утицајем феминистичких теорија, не негира се пол као биолошка категорија, али сматра се да је ова категорија културолошки условљена и да на тим основама почива наше разумевање других људи, али и нас самих. Из тих разлога понекад делује вештачки прављење разлике између „чистог пола“ који би претходио конструкцији рода⁵.

Термилошко одвајање рода и пола јавља се тек у последњој деценији ХХ века. Тако Џудит Батлер род одређује као „специфичну динамичну категорију“ која се стално мења и развија како долази у интеракцију са другим категоријама друштвеног идентитета, као што су класа, етничка припадност, старосна доб и

1 Јелена Ђериман, *Родна социјализација дечака у породицама у савременој Србији. Истраживање ставова и васпитних пракси родитеља*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, 2019.

2 Ранко Бугарски, *Језик и култура, ХХ век*, Београд, 2005.

3 Гордана Владисављевић, *Методолошки приступи у проучавању односа рода и језика – критички осврту: Наслеђе бр. 33/2016.* (стр.135-149)

4 Ибид.

5 Џудит Батлер, *Невоље с родом (феминизам и субверзија идентитета)*, Женска инфотека, Загреб, 2000.

др⁶. Род посматран на овакав начин, укључује и неке друге феномене који се не могу сврстати само у дихотомну поделу на мушко и женско: „транссексуалност“, „трансродност“, „бисексуалност“, „хомосексуалност“ и др.

Имајући све изнето у виду, може се закључити да је пол биолошки статус мушкарца и жене, чији су индикатори: полни хромозоми, унутрашњи репродуктивни органи и гениталије. Са друге стране, род (енг. gender) је друштвени и индивидуални конструкт којим се потврђују на полу засноване и задате улоге мушкараца и жена⁷. То је властита интерпретација биолошких карактеристика, која за последицу има различита тумачења особина и карактеристика сваког од нас и односи се на ставове, осећања и понашања која дата култура приписује одређеном полу⁸. Род се манифестује на различите појавне начине, кроз вербалну и невербалну комуникацију, покрете, држање тела, одећу и обућу, боје, играчке, друштвене улоге, као и кроз норме и очекивања које друштво има у односу на њих.

2. Родни идентитет и родне улоге

Развој личности је изузетно сложен процес. Идентитет није само генетски и биолошки условљен, већ се гради у односу са другима. Битан део у формирању целокупног идентитета појединца је формирање родног идентитета.

Родни идентитет представља субјективан, лични осећај припадности једном од родова. Није нужно заснован на полу нити на сексуалној оријентацији те тако особе могу бити припадници мушког, женског, оба рода, трансродне или чак не припадати ниједном роду. Прву дефиницију родног идентитета дао је Колберг у својој теорији о родним улогама, према којој родни идентитет чини знање или свест детета да ли је мушког или женског пола⁹.

Основни родни идентитет се формира до треће године старости и изузетно га је тешко променити након тога. Код одраслих, родни идентитет је комплекснији

6 Цудит Батлер, *Невоље с родом (феминизам и субверзија идентитета)*, Женска инфотека, Загреб, 2000.

7 Зорица Мршевић и др., *Речник основних феминистичких појмова*, ИП „Жарко Арбуљ“, Београд, 1999.

8 Марина Орос, *Родне улоге у адолесценцији*, у: *Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 2016. (стр. 35-47)

9 Lawrence Kohlberg, *A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes*. in: E. Maccoby (Ed.), *The development of sex differences*, Tavistock, London, 1966.

и одређује га степен у којем особа сматра да је маскулина или феминина. Ови појмови се односе на карактеристике рода, односно:маскулиност карактеришу инструменталне особине као што су: аутономија, асертивност, компетитивност, и др., док се фемининост односи на експресивне особине као што су емпатичност, осећајност, пријатност¹⁰.

Сматра се да се родни идентитет састоји од већег броја елемената, као што су перципирана сличност са својом родном групом, перцепција притиска за конформирањем родној улози и ставовима према родној групи¹¹.

Незаобилазан појам у стварању родног идентитета је родна социјализација. У најширем смислу, социјализација је „континуиран процес животног трајања који се остварује у свакодневној пракси, а током којег појединац, интернализујући социо-културне садржаје које му његово окружење преноси, формира властити идентитет и постаје делатни члан друштва¹²“. У том смислу, родна социјализација подразумева усвајање родних улога путем васпитања у породици, образовањем, усвајањем, под утицајем медија, културних садржаја, али и у интеракцији са другима. Кроз ове процесе, првенствено у породици, преносе се обрасци понашања са родитеља на децу. На овај начин деца уче и разумевају карактеристике мушкарца и жене кроз креирање родних улога¹³.

Родна социјализација почиње од самог рођења и очекивања која тада постоје нису иста за дечаке и девојчице¹⁴. У основама родне социјализације се налазе разлике полних и родних улога, различити друштвено дефинисани културни обрасци, ставови, вредности, а касније и карактерне особине примерене девојчицама и дечацима¹⁵.

Путем родне социјализације дечаци и девојчице уче да се понашају различито, додељују им се и различите родне улоге на основу претпостављених разлика.

10 Марина Орос, *Родне улоге у адолесценцији*, у: *Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 2016. (стр. 35-47)

11 Драгана Захаријевски, *Полне/родне разлике у конструисању идентитета и породичних вредносних образаца у: Годишњак за социологију*, вол. 5, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2009. (стр.143-154)

12 Смиљка Томановић, *Породична атмосфера и односи између генерација у: Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот*, (приредили Болчић, С., Милић, А.), ISIFF, Београд. (стр. 345-339)

13 Ибид.

14 Margaret Andersen, Howard Taylor, *Sociology: understanding a diverse society*; Thomson Learning, Inc. 2006. (pp 99)

15 Наталија Жунић, *Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици у: Зборник радова Правног факултета у Нишу LXIII*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2012. (стр. 281-296)

Друштво је то које конструише две одвојене родне културе, веровања, праксе и институције¹⁶.

Родна социјализација припрема на неки начин децу да се понашају различито у односу на свој пол, тако да се одређене родне улоге и активности делегирају одређеном полу, на основу претпостављених карактеристика мушког и женског пола.

Првобитни агенс родне социјализације је породица. Различити васпитни стилови, обрасци понашања у породици производе различита понашања код деце у односу према сопственом и другом роду, тако да се нека понашања и/или особине дефинишу као „типично мушка“ или „типично женска“. То се пресликава и на одређене способности и вештине, исказивање осећања, релације, избор занимања и сл.

Обрасци понашања се касније уче и изван оквира своје породице, са другим значајним особама, институцијама и др. Кроз ове процесе, деца стичу слику о женским и мушким улогама, као и разликама између њих, карактеристичним за друштво у којем породица живи. У нашој земљи то је још увек доминантан патријархални модел мушко-женских улога.

3. Родне улоге

У ранијој литератури паралелно су се користили термини полне и родне улоге. Тумачење родних улога развијало се од биолошких, психолошких до научених и културно условљених¹⁷.

У Речнику психологије, родна улога се дефинише као систем прописаних и очекиваних ставова, вредности, уверења, образаца понашања и мишљења у одређеној култури везаних за мушку или женску популацију¹⁸.

Родне улоге настају из поделе рада између мушкараца и жена, али и из преношења

16 Nancy Levit, *Men, Women and the Law*, New York University Press, New York, 1998.(pp15)

17 Марина Орос, *Родне улоге у адолесценцији*, у: *Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 2016.(стр. 35-47)

18 Жарко Требјешанин, *Речник психологије*, Агапе књига, Београд, 2018.

уверења о родним квалитетима у нормативни оквир. Људи имају различита уверења о томе шта различити полови могу и треба да раде.

Први и основни чинилац родне социјализације је породица која је пуна родних норми које преносе поруке о мушким и женским улогама. Лако се могу препознати начини на који васпитни модели и стилови обликују понашање деце и како се оно у различитим друштвеним релацијама препознају као „типично мушко и типично женско понашање“. Тако се кроз родну социјализацију женског пола чешће подржавају осећајност, хуманитарни рад, емпатија, пожртвовање, док се код мушког пола афирмишу способности реализације, амбициозност, храброст, самопоуздање и одређени агресивниначини понашања¹⁹. Када се на основу претпостављених особина поделе родне улоге, разумљиво је да се једни задаци дају женама, а други мушкарцима, без обзира на способности и вештине које појединци заиста поседују. Родне норме, карактеристике и стереотипи чине основу друштвене и индивидуалне свести, и веома су отпорне на промене. Ово је још уочљивије у друштвима која се ослањају на традицију²⁰.

Приликом дефинисања родних улога не сме се занемарити „родно типизирање“ које представља процес којим се развијају атрибути у складу са улогом пола²¹. Према Галамбасу, родно типизирање представља придавање карактеристичних понашања, особина личности, уверења и ставова одређеном полу²². Родне улоге могу да буду и флексибилне, услед захтева окружења и новонасталих околности. Тако, самохрани отац преузима традиционалне улоге жене у васпитању и бризи о деци.

Постоје различите теорије развоја родних улога код деце. За потребе истраживања, споменућемо оне најзначајније.

19 Wisniewski Kunst, eds., *Handbuch für Frauenfrage: Zur Stellung der Frau in der Gegenwart; Informationen – Analysen – Anregungen*, Verlag Bonn Aktuell GmbH, Stuttgart, 1988.(226)

20 Наталија Жунић, *Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици у:Зборник радова Правног факултета у Нишу LXIII*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2012. (стр. 281-296)

21 Марина Орос, *Родне улоге у адолесценцији, у:Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 2016. (стр. 35-47)

22 Nensy Galambos, *Gender and Gender Role Development in Adolescence*, in: *Handbook of adolescent psychology, second edition* (Editors: Lerner, M.Richard and Steinberg Laurence), first published on 29th July 2013, Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons, Inc. (pp233-262)

4. Теорије родних улога

4.1 Психоаналитичка теорија

У оквиру ове теорије, формирање маскулиних и фемининих улога се врши кроз идентификацију са родитељем истог пола, и то као резултат разрешења Електриног или Едиповог комплекса²³.

Деца се рађају психосоцијално неутрална, а након тога пролазе кроз психолошке процесе током којих се идентификују са родитељем истог пола. Изградњу родног идентитета чини неколико фаза. Свака од њих односи се на концентрисање сексуалне енергије на одређене делове тела. Развој дечака и девојчица је сличан у прве две, док се разлике јављају у трећој – фалусној фази²⁴.

До четврте – пете године, не постоје неке посебне границе међу половима. Овај период карактерише помешаност мушких и женских особина, карактеристика, улога и траје све до почетка развоја фалусне фазе.

У фалусној фази (око пете – шесте године), деца откривају разлике у анатомској грађи дечака и девојчица. У овој фази, обично се везују за родитеља супротног пола, што доводи до страха, па и љубоморе у односу на родитеља истог пола. Код девојчица се тада јавља Електрин комплекс. Односи се на то да развијају несвесну жељу за оцем и ривалство са мајком, која се завршава страхом од губитка мајчине љубави. Девојчице комплекс разрешавају идентификацијом са мајком, која је основа за настанак фемининог идентитета²⁵.

За разлику од девојчица, код дечака се развија Едипов комплекс, односно несвесна жеља да се буде са мајком и заузме место оца, у односу на којег се развијају различита осећања – дете га воли, али и доживљава као непријатеља и супарника. Такође, јавља се и страх од кастрације, због жеље за мајком. Разрешење Едиповог комплекса се врши тако што се потискује жеља за мајком и врши идентификовање са оцем, што је основа стварања маскулиног идентитета.

23 Ђан Виторио Капрара, Данијел Ђервоне, *Личност: детерминанте, динамика и потенцијали*, Дерета, Београд, 2003

24 Samuel Juni, Elieen Lazaroff Rahamim, Robert Brannon, *Sex Role Development as a Function of Parent Models and Oedipal Fixation in: The Journal of genetic psychology, child behavior, animal behavior, and comparative psychology*, 146(1), 1985.(pp 89-99)

25 Ибид.

Иако делују слична, ова два комплекса се разрешавају на различит начин и утичу на индивидуалну сексуалност и односе са другима у будућности²⁶.

Поред велике „популарности“ психоаналитичке теорије и њеног утицаја на развојну психологију, она има и значајне критике. Најчешће се односе на то што су теоријске поставке изведене из студија Фројдових пацијената, односно нису емпиријски валидиране²⁷. Модерним верзијама психоаналитичких теорија замерају се схватања по којима се дечаци и девојчице примарно идентификују са родитељем који има негујући однос или има социјалну моћ²⁸.

4.2. Теорије социјалног учења и социјализације

Основна карактеристика ових теорија је да се родне улоге стичу путем социјализације. Велику улогу има родно типизирање, а теоретичари наводе различите механизме којим се ови процеси одвијају.

Бандура и сарадници сматрају да понашање учимо на два начина: по моделу и поткрепљењем. Ови основни принципи примењују се и на учење родних улога. Првобитни облик учења улога је по моделу, а касније учење поткрепљењем. Тако се развијају они стилови понашања који доносе поткрепљење околине, нпр. дечаци се понашају на мужеван начин, храбри су, неустрашиви, снажни, не играју се луткама, са њима се мање прича о емоцијама, „дечаци не плачу²⁹“. Сматра се да је ово „перспектива директне социјализације“, која утиче на формирање родних улога путем награде и казне³⁰. Аналогно, девојчице добијају позитивно поткрепљење за понашање које је означено као феминино, а негативно за оно које је у њиховом окружењу сматрано за маскулино.

Током шездесетих година прошлог века, теорија социјалног учења је поред поткрепљења, увела и појам „учења имитацијом тј. моделовањем“. Тако се родне улоге обликују опонашањем узора у социјалном окружењу, тачније викаријски

26 Vicki Helgeson, *The psychology of Gender: Fourth Edition*, Pearson Education Carnegie Mellon University, Routledge, New York, 2016.

27 Kay Bussey, Albert Bandura, *Social cognitive theory of gender development and differentiation*, *Psychological Review*, Vol.106 (4), Oct. 1999.(pp 676-713)

28 Ибид.

29 Оливера Радовић, *Усклађеност са родним улогама као фактор субјективне добробити у раном одраслом добу*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014.

30 Eleanor Maccoby, *Perspectives on gender development*, *International Journal Of Behavioral Development*, Vol.24 (4).(pp 398-406)

– посматрањем како други реагују на туђе примерено или непримерено родно понашање³¹. За разлику од учења заснованом на поткрепљивању, где је фокус на родитељима као примарним агенсима социјализације, овде се помера на шире социјално окружење: школа, суседство, вршњачке групе, медији и сл.

Родитељи својим примерима и понашањем утичу на развој родних улога, нарочито када је реч о деци нижег календарског узраста. Ипак, разлике постоје и у односу на пол, нпр. у адолесценцији родитељи дају већу слободу дечацима у односу на девојчице, о чијој сексуалности се више брину, са њима више разговарају, дају им савете и сл³². Неки аутори истичу различит утицај очеве и мајке у односу према деци различитог пола – нпр. мајка ће чешћеучити кћерке да буду послушније, више ће им ограничавати аутономију него синовима, а очеви ће код синова чешће подстицати развој компететивних особина, промовисати снагу, интелектуални развој и сл³³.

Поред родитеља, један од важних агенаса социјализације, односно модела по којем деца уче су вршњаци. У адолесценцији истополне вршњачке групе замењују мешовите. Прихваћеност од стране групе је често условљена одговарајућим родним понашањем. Велики део социјализације се одвија и у школама. Примећено је да деца од самог почетка школовања виде мушкарце на положајима ауторитета и доминације над женама³⁴. Анализе школских уџбеника и наставних планова, као и односа између ученика и наставника, говоре у прилог томе да родни стереотипи постоје на свим нивоима образовања у бившим југословенским државама³⁵.

Такође, многа истраживања потврђују велики утицај медија, друштвених мрежа и филмова на родно типизирање³⁶. Медији су постали кључни преносници вредности и још увек прилично стереотипно приказују родне улоге мушкараца и жена. Анализа медија у Републици Србији, указује на то да су у садржајима који се приказују присутни стереотипи везани за женски идентитет и да су се они током година најмање мењали, да је и даље присутан стереотипан језик, да доминира „идеализована слика женске особе“, односно њене фемининности. Тако су жене углавном приказане као младе, лепе, најчешће беле, хетеросексуалне,

31 Kay Bussey, Albert Bandura, *Social cognitive theory of gender development and differentiation*, *Psychological Review*, Vol.106 (4), Oct. 1999. (pp 676-713)

32 John Santrock, *Adolescence*. New York: McGraw-Hill, 2010.

33 Ибид.

34 Richmond Abbott, M., *Masculine and Feminine: Sex Roles Over the Life Cycle*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1983.

35 Dragana Stjepanović-Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Nevena Petrušić, *Образовање за родну равноправност: Анализа наставног материјала за основну и средњу школу*. UNDP, Београд, 2010

36 Dragana Stjepanović-Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Nevena Petrušić, *Образовање за родну равноправност: Анализа наставног материјала за основну и средњу школу*. UNDP, Београд, 2010.

са нереалним захтевима по питању изгледа, што ствара нереалну слику онога што се сматра вредношћу³⁷.

И теорија социјалног учења није имуна на критике, те се основна замерка односи на немогућност да објасни како деца која су изложена моделима оба родитеља опонашају само једног. Да би се ови проблеми разрешили уведене су теорије које у основи имају когнитивне елементе.

4.3. Теорије социјалних улога

Ове теорије су настале у оквиру социјалне психологије и наглашавају утицај социјалних и културолошких фактора, стављајући акценат на социјални контекст као основни узрок полних разлика у понашању девојчица и дечака. Различите позиције полова у друштву доводе до тога да родне улоге које појединац усваја имају велики утицај на његово понашање. Одобравање других се добија тако што се појединци понашају у складу са родним улогама које су им додељене³⁸.

Појединци током живота имају и друге улоге које касније, у комбинацији са родним, утичу на понашање. Највећи утицај имају професионалне и породичне улоге. У свим друштвеним односима, појединци ступају са позиције мушкараца или жена и на тај начин се суочавају са личним и очекивањима других.

По овој теорији, основни фактор родне поделе је подела рада и радна хијерархија, које настају у друштвеном контексту. Како се у модерним друштвима позиција жена мења, истовремено су и родне улоге подложне променама. Примере за то видимо у образовним процесима, присутности жена у одређеним „мушким“ професијама, одлагању ступања у брак и рађања деце. Свако мењање улога за последицу има нарушавање традиционалних образаца понашања и уколико му се пажљиво не приступи, може створити отпор или конфузију међу адолесцентима.

37 Снежана Миливојевић, *Women in the News: Lipstick Imperialism (Жене у вестима: Кармин империјализам)*. Европски форум: Месечник за европске интеграције бр. 7, 2006.(стр.12)

38 Оливера Б. Радовић, *Усклађеност са родним улогама као фактор субјективне добробити у раном одраслом добу*, докторска адисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014.

4.4. Когнитивне теорије

Когнитивне теорије децу посматрају као активне учеснике у процесу социјализације. Активности детета огледају се у томе да оно трага за значењем и смислом света који га окружује, користећи ране сигнале које пружа друштво како би им помогло да репродукују оно што опажају³⁹.

Лоренс Колберг претпоставља да је дете мотивисано да учи о полу и роду, вођено унутрашњим покретачима, а не социјалном ситуацијом. Суштина његове когнитивно-развојне теорије је да се развој детета одвија кроз три фазе: прво стиче полни идентитет, након тога полну стабилност и на крају полну константност⁴⁰. Наслањајући се на Пијажеове стадијуме когнитивног развоја, Колберг сматра да дете са три и четири године примећује разлику између мушког и женског пола, као и да оно припада једном од њих, тј. стиче полни идентитет. Оно је способно да вербализује да ли је дечак или девојчица. Али ове категорије за дете још увек нису стабилне, што омогућава да кроз игру мисле да је могуће да мењају улоге, односно полове. Између четврте и шесте године дете постиже потпуну стабилност везану за пол и разуме да ће целог живота остати истог пола. На крају се налази фаза достизања полне константности, која почиње око шесте или седме године живота. Тада дете прихвата да је пол непроменљив у зависности од спољашњих утицаја.

Колберг је своју теорију формулисао проучавајући дечаке, тако да она боље објашњава њихове родне улоге. Сматра да су деца, посебно дечаци, мотивисана да усвоје полне улоге без притисака средине. Када дете себе класификује у један од полова, понашања која су поткрепљујућа постају све више и родно типизирана. Чињеница да је пол непроменљива категорија децу доводи до тога да постају мотивисана да траже информације о свом полу и да се конформирају нормама понашања за свој пол.

Критика која се односи на ову теорију је да мотивација дечака да усвоје маскулине улоге, као пут ка моћи, не може да буде иста као мотивација девојчица да усвоје своје феминине улоге, које означавају нижи статус у друштву и мање моћи.

39 Caroll Lynn Martin, Diane Ruble, *Children's Search for Gender Cues, Cognitive Perspectives on Gender Development. Current Directions in Psychological Science*, 13(2), 2004. (pp 67–70)

40 Марина Орос, *Родне улоге у адолесценцији, у: Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2016. (стр. 35-47)

Друга група критика се односи на узрасни период у којем деца почињу да исказују полне преференције. Према овој теорији то је око седме године, док критичари тврде да су многа истраживања показала да је то већ око треће године⁴¹.

4.5. Теорије полне шеме

Ова теорија сматра да деца формирају полни идентитет преко когнитивних структура организованог знања – шеме. Ове структуре представљају концепцију пола самог детета али и других људи, оне одређују начин понашања и мишљења особе. У складу са поставкама ове теорије, родно типизирање се јавља код деце и адолесцената постепено, на начин како се развијају родне шеме о томе шта је примерено, а шта не у култури у којој одрастају⁴².

Деца постепено увиђају која понашања су примерена, а која не за одређени пол и развијају родне шеме које обликују њихово схватање света. Тако бивају мотивисани да се понашају на начин који потврђује дате шеме⁴³.

Једна од најзначајних представница ових теорија је Сандра Бем, која наглашава активну улогу детета у процесу усвајања полне улоге. За разлику од Колберга, не сматра да је дихотомна полна подела - „мушко“ и „женско“ природна, већ да деца као начело категоризације користе оно што се у датој култури сматра „мушкошћу“ (маскулиност) и „женскошћу“ (фемининост). У овој теорији, маскулиност и фемининост су „две димензије, а не супротни крајеви јединственог континуума⁴⁴“. Маскулиност и фемининост се почињу посматрати као одвојене категорије, а уводи се и нов појам - андрогиност. Реч је о особи која у себи комбинује елементе мужевности и женствености⁴⁵. Употребом скале за процену полних улога (BRSI), издвојене су четири родне улоге: маскулине (висок скор на скали за маскулиност), феминине (висок скор на скали за фемининост), андрогина (висок скор на обе скале) и недиференцирани (низак скор на обе скале)⁴⁶.

41 Оливера Радовић, *Усклађеност са родним улогама као фактор субјективне добробити у раном одраслом добу*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014.

42 Blakemore, Barenbaum&Liben, 2009, Zozuls, Lurye&Ruble, 2008, према Santrock, 2010.

43 John Santrock, *Adolescence*. New York: McGraw-Hill, 2010.

44 Сандра Бем (енг. *Sandra Bem*) је аутор инструмента за процену родних улога – БСРИ, који је најчешће коришћен инструмент за мерење родних улога. Пре тога се сматрало да су маскулиност и фемининост два пола истог континуума. Овај инструмент показао је управо супротно и захтевао промену овог концепта и настанак концепта андрогености.

45 Sandra Bem, *Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing*, *Psychological Review*, Vol.88(4),1981. (pp 354-364)

46 Sandra Bem, *The measurement of psychological androgyny*. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(2),1974. (pp 155-162)

4.6. Социјално-когнитивне теорије

Основна поставка је у покушају да се инкорпорирају сви фактори који су наведени у ранијим теоријама (од биолошких, когнитивних до социјалних и културолошких). Базични фактор за формирање родних улога ова теорија проналази у срединским утицајима и социјалном учењу улога.

Средински фактори нису једини извор учења улога. У оквиру овог теоријског правца, јавља се реципрочан утицај персоналних фактора, бихејвиоралних образаца понашања и срединских догађаја. Сва три фактора заједно до родно типизираних понашања.

Ова теорија наглашава да деца селектују и креирају своје окружење и да нису само пасивни учесници на које делују средински фактори. То се обично види када је у питању слободан избор пријатеља или неких активности којима се баве.

Формирање родних улога се врши на три начина: моделовањем, кроз сазнајно искуство и директним подучавањем. Моделовање је учење базирано на имитирању, првенствено родитеља, где деца усвајају тзв. мушко и женско понашање. Сазнајним искуством родно повезане информације се уче из исхода дететовог понашања, при чему средина поткрепљује понашања која се сматрају одговарајућим за дати пол. Директно подучавање укључује давање, односно добијање информација о родно пожељном и непожељном понашању⁴⁷.

5. Родни стереотипи

Ставови према родним улогама односе се на уверења шта су одговарајућа или понашања која су примерена за жене, а која за мушкарце. За разлику од ставова, стереотипи се користе за означавање поједностављених представа и веровања да одређене групе људи имају посебне карактеристике, те сваког појединца који припада тој групи означавамо као целу групу. Стереотипи су врло крути и отпорни на промене. Истраживања показују да родни стереотипи имају своје утемељење у родним улогама⁴⁸.

47 Kay Bussey, Albert Bandura, *Social cognitive theory of gender development and functioning*. in: A.H. Eagly, A.E., Beall, R.J. Sternberg (Eds.), *The Psychology of Gender*, NY: The Guilford Press, New York, 2004. (pp 145-168)

48 Наталија Жунић, *Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици*, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу LXIII*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2012. (281-296)

Стереотипи нису нужно лоши. Људи лакше функционишу када се служе стереотипима и на тај начин допуњују своје (не)знање о одређеним појавама, путем категоризације и поједностављења онога што посматрају. На тај начин стереотипи некада имају и адаптивну функцију⁴⁹.

Са друге стране, могу да изазову и недовољно добре процене, оне које су засноване на генерализацији, веровању о карактеристикама једне целе групе, које често не одговарају особинама појединаца. Ове недовољно добре процене могу да изазову позитивно и негативно понашање, односно очекивања о карактеристикама које имамо у односу на појединце припаднике појединих група, нарочито када је реч о мушкарцима и женама⁵⁰.

Род је једна од карактеристика која је најчешће коришћена за стереотипно размишљање⁵¹. Карактеристика родних стереотипа је да се не користе само за категоризацију других него и за стереотипизацију самог себе⁵². Ови процеси могу да имају такође и позитивне и негативне ефекте по појединце⁵³. Стереотипне карактеристике могу да се интернализују и као такве постају део родног идентитета појединца. На тај начин и дечаки и девојчице уче о родним улогама и преко родних стереотипи из њиховог непосредног окружења и медија.

Према теорији друштвених улога, родни стереотипи настају из друштвене поделе мушкараца и жена, како у домаћинству, тако и у професионалном животу⁵⁴. Дуго је опстала традиционална подела послова на мушке и женске, па тако и даље постоје стереотипи да је жена домаћица, да обавља све кућне послове, да се приликом избора професије углавном опредељује за услужна занимања, да је мање такмичарски настројена. Са друге стране, мушкарци су окарактерисани као агресивнији и склонији контроли.

49 Tanja Hantschel, Heilman Madeline, Peus Claudia, *The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men's and Women's Characterizations of Other and Themselves*.

doi: file:///D:/Rodni%20stereotipi/hantschel2019.pdf

50 Madeline Heilman, *Gender stereotypes and workplace bias*. *Res. Organ. Behav.* 32.(pp 113–135) doi: 10.1016/j.riob.2012.11.003 (2012.)

51 Irene Blair, Mahzarin Banaji, *Automatic and controlled processes in stereotype priming*. *J. Pers., Soc. Psychol.* 70, 1996. (pp 1142–1163) doi: 10.1037/0022-3514.70.6.1142

52 Irene Blair, Mahzarin Banaji, *Automatic and controlled processes in stereotype priming*. *J. Pers., Soc. Psychol.* 70, 1996. (pp 1142–1163) doi: 10.1037/0022-3514.70.6.1142

53 Caroll Lynn Martin, Diane Ruble, *Gender development*, in: *Handbook of Child Psychology Social, Emotional, and Personality Development, 5th Edn, Vol. 3*, eds W. Damon and N. Eisenberg (Hoboken, NJ: Wiley), 1998. (pp 933–1016)

54 Alice Eagly, *Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1987.

Честа је ситуација да се прећутно одобрава подела на мушке и женске улоге, што може да представља оправдање за и даље присутну неравноправност мушкараца и жена⁵⁵.

Током последњих деценија, многа истраживања су се бавила испитивањем маскулинности, инструменталности или компетенција, и „феминности“ која се односила на женственост, заједништво, топлину, изражајност. Ова двојака перцепција сматра се темељем за настанак родних стереотипа⁵⁶.

Родни стереотипи су мерени на различите начине. Истраживачи су најчешће проучавали колико се мушкарци и жене разликују у одређеним особинама које им се приписују, улогама, понашањем, занимањима, начином испољавања емоција и сл. Такође, у фокус су стављане и особине личности, физичке и когнитивне компоненте стереотипа.

Стереотипи о мушким и женским карактеристикама представљају једне од најважнијих културних утицаја. Под културним утицајем створиле су се две различите „идеологије“.

Мушка, по којој се третирају као рационалне, агресивне, мудре, амбициозне особе и женска - емоционалне, брижне, слабе, љубоморне и сл. Један број аутора ове идеологије назива и идеологијом доминације (везане за мушки пол) и идеологијом сублимације (везану за женски пол)⁵⁷.

Пол се сматра најзначајнијим личним својством појединца које служи за категоризацију, чак значајнијим када се пореди са растом, узрастом и занимањем. Сматра се да је то призма кроз коју посматрамо појединце и уколико немамо довољно података, склони смо да лако користимо стереотипе⁵⁸.

Колико полни стереотипи утичу на мишљење и ставове очљиво је из различитих истраживања. Савремени стереотипи о женама у Србији не разликују се од традиционалне представе жене, о чему сведоче бројни примери из народних лирских и епских песама и сл.

55 Мишел Барет, *Потчињена жена*, Радничка штампа, Београд, 1983

56 Janet Spence, Cammie Buckner, *Instrumental and expressive traits, trait stereotypes, and sexist attitudes: what do they signify?* *Psychol. Women Q.* 24, 2000. (pp 44–62) doi: 10.1111/j.1471-6402.2000.tb01021.x

57 Наталија Жунић, *Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици*, у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу LXIII*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2012. (281-296)

58 Alice Eagly, Steven Karau, *Role congruity theory of prejudice toward female leadersin: Psychological Review*, 2002/109-3.

Емпиријска истраживања говоре у прилог томе да се стереотипна представа о жени није мењала вековима у српском друштву⁵⁹. У свом чланку „Стереотипи о женама и српској култури“ Жарко Требјешанин наводи примере где су пожељне особине жене да је осећајна, да воли децу, пријатна, нежна, вредна, привржена деци и породици⁶⁰.

Циљеви социјализације се разликују за дечаке и девојчице. Према истраживањима која су спроведена у нашој земљи, под синтагмом „доброг дечака“ се подразумева онај који ће бити самосталан, храбар, са високим самопоуздањем, док је „добра девојчица“ она која ће бити добра мајка, супруга, домаћица, поштовати супруга и зависити од њега⁶¹.

Од породице преко школе, као значајног агенса родне социјализације, деци се преносе стереотипи у односу на родне улоге. Утицај књижевног текста на васпитање ученика је велики, с обзиром на то да деца реагују на њега мисаоно, емоционално и естетски⁶². Уколико се анализирају школски уџбеници коришћени у основним школама, може се приметити да су познате личности мушког пола представљене као научници, писци, хероји, владари. Мушкарци доминирају на илустрацијама, као ликови у текстовима и као аутори. Они су у анализираним читанкама најчешће носиоци радње, сукоба, али и иницијатори решења, док су жене најчешће приказане као тиха подршка мушкарцима⁶³. Истраживање које је спровео Завод за уџбенике за старије разреде основне школе показује да је само 5% жена аутора у читанкама (70% су мушкарци, док је 25% без имена аутора). Женски ликови се јављају у 20% анализираних текстова, али су у само у 8,5% активни учесници у причама⁶⁴. Ово све упућује на постојање везе између патријархалноцентричне културе и канонизације мушких писаца, као идоминације мушкараца и пасивне слике жене⁶⁵.

Истраживање спроведено од стране Института друштвених наука и Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење на општој популацији грађана Републике Србије показује да већина сматра да разлика између дечака и

59 Жарко Требјешанин, Стереотипи о жени у српској култури, у: Нова српска политичка мисао, 2/2002. (стр. 56)

60 Ибид.

61 Хавелка, *Социјална перцепција*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2001.

62 Мирјана Стакић, *Анализа истраживања родне осетљивости уџбеника за српски језик* (Преузето са <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0547-3330/2017/0547-33301703483S.pdf> дана 15.07.2020)

63 Стакић Мирјана, *Анализа истраживања родне осетљивости уџбеника за српски језик* (Преузето са <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0547-3330/2017/0547-33301703483S.pdf> дана 5.07.2020)

64 Тара Ђелић, *Analysis of Gender Equality in Upper-elementary Readers in the Republic of Serbia*, у: А. Пешикан, (ur.), *Настава и учење – Уџбеник у функцији наставе и учења*, Учитељски факултет у Ужицу Универзитета у Крагујевцу, Ужице, 2016. (стр. 145–162)

65 Пјер Бурдије, *Правила уметности, Генеза и структура поља књижевности*, Светови, Нови Сад, 2013.

девојчица не треба да постоји, када је реч о процесу преношења вредности⁶⁶. Ипак, показало се да учесници у истраживању одређеном полу у већој или мањој мери приписују посебне карактеристике. Тако се од женског пола више очекује да буду послушне, да изражавају осећања, да су емотивне, пристојне, брижне, да обављају кућне послове. Једина родно специфична вредност за дечаке је да буду добри у спорту и упражњавају спортске активности⁶⁷. За мушкарце је важно да буду независни, да се баве спортом, док девојчице треба да буду послушне, пристојно се понашају, обављају кућне послове (чак 31% испитаника наводи ову карактеристику), изражавају осећања, брину о другима. Жене из узорка, такође релативно често наглашавају очекивања да девојчице обављају кућне послове (24%), показују емоције, буду послушне и брину о другима⁶⁸.

Родни стереотипи се често јављају и када је у питању избор занимања. Женским професијама се уобичајено сматра рад у дечијим вртићима и административни - секретарски послови, док су изразито мушке професије – бављење политиком, менаџментом, директорске функције, анешто мање послови у вези са правосуђем⁶⁹. Ове перцепције су карактеристичне за мушкарце и жене. Наведени стереотипи представљају основ за родну сегрегацију, не само у породици, већ и у друштву.

6. Концепт родног егалитаризма

Модерни концепти посматрања родних односа инсистирају на равноправности мушкараца и жена, оба пола су једнака и имају иста права⁷⁰. У оквиру овог концепта, каже се да су разлике које постоје између полова условљене историјским, културним и факторима социјализације⁷¹. Концепт родног егалитаризма подразумева једнаке могућности, једнаку видљивост и једнаку заступљеност оба пола у свим сферама живота.

66 Емпиријско истраживање ставова грађана Србије о родној равноправности, Институт друштвених наука – Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење, Београд, 2010. <https://www.secons.net/files/publications/92-publication.pdf>

67 Ибид.

68 Ибид.

69 Леинерт Новосел, С., *Жене на прагу 21. столећа*, Женска група ТОД, Загреб, 1999. (стр.94)

70 Ивана Мишић, Марија Золтовић, Јелица Петровић, *Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине*, у: *Педагошка стварност*, бр.1-2, 2006.

71 Светлана Зечевић, *Модерно поимање рода и родне равноправности*, у: *Социолошка лучабр.2/1*, 2008.(стр. 88-97)

Процес родне егалитаризације значајно је утицао на доминантне вредности, нарочито половином двадесетог века, након Другог светског рата . Његов ефекат је првенствено био видљив у образовању (кроз укључивање већег броја жена у образовне процесе свих нивоа) и у области рада и радних односа (укључивање у радни процес, инсистирање на једнаким условима рада, једнаке накнаде за исти рад и сл.)⁷². Инсистирање на равноправности је постало саставни део нормативних аката, те су законом загарантована права жена на образовање и рад, али и специфична, као продукт репродуктивних улога. Ипак, и поред нормативног оквира, у пракси се одржао патријархални систем вредности⁷³.

Да би друштво било у могућности да концепт родне равноправности имплементира у своје различите сфере, неопходно је да развије механизме којима ће то да омогући. Политика родне равноправности у Републици Србији дефинисана је политикама Европске уније, али и других међународних организација као што су Уједињене нације и Савет Европе. Највећи број докумената која се баве родном равноправношћу садржи сличне елементе: свеобухватну политику родне равноправности, како у јавној, тако и у приватној сфери⁷⁴.

Један од најважнијих докумената на нивоу УН из области родне равноправности је CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women), и Миленијумска декларација (Millennium Declaration). Остала релевантна документа односе се на специфичне области и такође утичу на обликовање политике родне равноправности у Републици Србији: Стратегија за смањење сиромаштва, Декларација о правима детета, резолуције о насиљу и трговини људима итд.

Свакако најчешће спомињана је Истанбулска конвенција⁷⁵. У Декларацији Савета Европе о једнакости жена и мушкараца родна равноправност је дефинисана као један од основних критеријума.

72 Ивана Михаић, Марија Золтовић, Јелица Петровић, *Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине*, у: Педагошка стварност, бр.1-2, 2006.

73 Татјана Ђурић- Кузмановић. *Родност и развој у Србији: од диригановог неразвоја до транзиције. Будућност*, Нови Сад, 2002

74 Емпиријско истраживање ставова грађана Србије о родној равноправности, Институт друштвених наука – Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење, Београд, 2010. <https://www.secons.net/files/publications/92-publication.pdf>

75 Закон о потврђивању конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици, „Сл.гласник РС – Међународни уговори“ бр.012/13.

Према овој декларацији, дефинисана су четири поља политике родне равноправности:

- политички и јавни живот,
- економски и професионални живот,
- усклађивање професионалних обавеза са политичким и професионалним животом,
- промовисање једнакости у демократском друштву⁷⁶.

Родна равноправност се дефинише и промовише у многим областима кроз разне механизме и у Европској унији. „Родне улоге и даље имају кључни утицај на индивидуалне одлуке: образовање, каријеру, радне услове, породицу и рађање. Ове одлуке такође имају утицај на економију и друштво. Због тога је у свачијем интересу да и жене и мушкарци имају праву могућност избора кроз све фазе живота“⁷⁷.

Оно што се наводи у већини докумената као императив за политику родне равноправности су: једнакост у економској независности, једнако плаћање за исти рад, једнакост у одлучивању, родно засновано насиље и родна равноправност у активностима.

Једно од најчешће постављених питања када је реч о равноправности је оно које се односи на достојанство, интегритет и родно засновано насиље.

Позитивно законодавство Републике Србије је препознало потребу за доношењем посебног закона који регулише ову област. Тако је 2009. године донет Закон о равноправности полова, који и сам није доследан када је реч о употреби термина родне равноправности, већ се спомиње као равноправност полова, која подразумева „равноправно учешће жена и мушкараца у свим областима јавног и приватног живота, у складу са општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеног међународним уговорима, Уставом Републике Србије и законима“⁷⁸.

Истраживања јавног мњења рађена у нашој земљи о питањима родне равноправности указују на то да грађани и грађанке Србије појам родне равноправности најчешће повезују са насиљем у породици (60% испитаника).

76 Сања Ћопић, *Родна равноправност у Србији: стање и перспективе*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016.

77 European Commission, *Opinion on The Future of Gender Equality Policy after 2010 and on the priorities for a possible future framework for equality between women and men*, 2010.

78 Чл. 2 Закона о равноправности полова „Сл.гласник РС“ бр. 104/2009.

Након тога је постизање једнаке финансијске моћи оба пола (47%), равномерна заступљеност на руководећим и позицијама доносиоца одлука (44%) и равномерна подела послова у домаћинству (41%)⁷⁹. Нешто више од трећине испитаника сматра да је родна равноправност смањивање и искорењивање предрасуда према женама код становништва. Само 6% испитаника је навело коришћење језика у циљу уважавања женског пола, а 10% у садржајима књига и часописа⁸⁰.

Показатељ родног егалитаризма једног друштва је начин на који се схвата у оквиру породичних односа. У Србији, око 77% породица и даље функционише по принципу традиционализма, барем када је реч о схватању родних улога. Мајка је доминантна по питањима бриге о члановима породице, док је отац примарно задужен за обезбеђивање финансијских услова и физички рад. Као извор породичних проблема често се наводе захтеви за све већом равноправношћу полова у породици и инсистирање на већој укључености оца у бригу о деци, те већој самосталности мајке⁸¹.

Неравноправност полова се највише рефлектује кроз област репродуктивног права, учешће жена у јавном животу, лоше породичне односе, па чак и насиље у породици. Истраживања указују да су жене чешће нерасположене, под стресом, користе седативе, преоптерећене пословима у домаћинству. Тако се у једном истраживању једна од пет жена изјаснила да редовно узима седативе, за разлику од мушкараца, код којих је то у присутно врло малом проценту (5%)⁸².

И поред оваквих схватања, највећи број социолога породицу сматра полигоном за афирмацију заједништва и индивидуалности, емоционалне размене и солидарности, отворене и јасне комуникације. Функционалну породицу, из перспективе системске теорије, а на основама родног егалитаризма, чине здрава партнерска коалиција, отворена, јасна и топла комуникација, уважавање граница, подстицање и неговање индивидуалности

79 Ивана Мухић, Марија Золтовић, Јелица Петровић, *Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине*, у: Педагошка стварност, бр.1-2, 2006.

80 Сузана Игњатовић и остали *Грађанке и грађани Србије о родној равноправности* <https://www.secons.net/files/publications/92-publication.pdf> 10.07.2020.

81 Ивана Мухић, Марија Золтовић, Јелица Петровић, *Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине*, у: Педагошка стварност, бр.1-2, 2006

82 Нина Бркић, Маја Несторовић, *Полне предрасуде младих: Шта се заиста променило?* у: Педагошка стварност, вол.57, бр.3-4. (стр. 312-322)

свих чланова, контрола која је флексибилна, консензус између родитеља и деце. Сматра се да овакве породице могу да се одупру утицајима доминантне културе мушкараца⁸³.

Кључни елемент за развој и утемељење родног егалитаризма је промена родних улога у породици и друштву у целини. Начин на који се концепт родног егалитаризма негује у породици, утиче на пренос вредности деци и адолесцентима и утиче на изградњу њихових ставова, предрасуда и образаца понашања.

83 Милојковић М., Срна Ј., Мићовић Р., *Породична терапија*, Центар за брак и породицу, Београд, 1997.

ДЕО 2.
АДОЛЕСЦЕНЦИЈА

1. Појам и карактеристике адолесценције

По једној од најшире прихваћених дефиниција, „адолесцент је млада особа старости између 10 и 19 година“⁸⁴. Ова фаза у животу представља транзициони период између детињства и одраслог доба⁸⁵. Постоје и приступи који адолесценцију одређују шире, те се сматра да је то период који од 10-11. до 21., па чак и 26. године.

Основна карактеристика адолесценције јесте то да је период промена, које се анализирају из различитих перспектива.

1.1 Адолесценција из перспективе права

Комитет Уједињених нација за права детета у својим коментарима наводи да „адолесценција не може бити лако дефинисана и да свако појединачно дете достиже зрелост у различитим годинама⁸⁶, али напомиње да „имплементација права треба да узме у обзир развојдеце и њихове развојне капацитете⁸⁷“. Јасно је да не постоји јединствен и општеприхваћен правни приступ у дефинисању периода адолесценције, као ни правних принципа и околности које је неопходно примењивати имајући у виду индивидуалне различитости у животу појединаца. Ипак, препоруке и смернице за поступања експлицитно наглашавају да је приликом формулације правног поступања према адолесцентима неопходно узети у обзир све специфичности које карактерише овај период одрастања.

Имајући у виду нормативне одредбе Републике Србије, може се рећи да се период адолесценције везује за узраст до 18. године живота. Тако особа испод 14. године живота није правно одговорна, од 14 - 16. постоји нижи степен одговорности за учињена дела, између 16. и 18. године санкције су строже, а након 18. године постоји пуна правна одговорност. Анализирајући ове одредбе, јасно је да законодавни оквир препознаје специфичност развојног периода адолесценције, као и карактеристике и развојне могућности особа тог узраста. Самим тим настоји да усклади регулативу у односу на развојне капацитете деце.

84 UNICEF, *Progress for Children: A Report Card on Adolescents*, 2012. Доступно на: http://www.unicef.org/media/files/PFC2012_A_report_card_on_adolescents.pdf

85 Ибид.

86 Комитет УН 20, параграф 5. https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/opsh-ti_komentar_br._20_2016_o_ostvarivanju_prava_deteta_u_adolescenciji_.pdf

87 Ибид.

1.2. Антрополошки приступи

Антрополошка полазишта у изучавању адолесценције заснивају на одређењу „променљиве културне и друштвене категорије⁸⁸“ . Она наглашавају схватање адолесценције као фазе психофизичког развоја, која нема универзално и једнако значење у свим културама.

Ова тумачења у основи се заснивају на две врсте фактора: биолошким и културолошким.

Према биолошким, адолесценти се суочавају са сличним променама, које се могу међусобно, али не и значајно разликовати: хормонске, промене тела (изгледа и функције), промене у репродуктивним капацитетима и манифестацијама и друге промене из домена биологије и анатомије тела. Како сами антрополози наглашавају, „најреволуционарнија од свих промена које се дешавају током адолесценције јесте развој потпуно новог потенцијала, способности да се учествује у биолошкој репродукцији⁸⁹“ .

Биолошке промене су нешто што се дешава код свих адолесцената, без обзира где живе, и којој култури припадају. Међутим, оно што је различито јесте чињеница да се око тих биолошких промена „окупљају системи знања, представа и културни аранжмани који зависе од политичког, историјског, религијског, економског контекста“ . У том смислу, адолесценција представља поље на којем се укрштају културне представе, норме, вредности и интеракције које могу варирати у зависности од политичког, историјског, правног контекста⁹⁰, али и у односу на религијске, старосне, етничке и друге специфичности. Ове представе, норме, вредности и интеракције су у различитим културама потврђене кроз породичне и брачне односе и праксе, систем родних улога, сроднички и систем економије, што показују и бројни етнографски подаци⁹¹ .

88 Alice Schlegel, Herbert Barry, III. *Adolescence: An anthropological inquiry*, Free Press, 1991.

89 Софија Петковић, *О особеностима антрополошког приступа адолесценцији*. у: *Антропологија* 14, св. 3, 2014. Доступно на: <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/f01959e9c95d4638b28eaaa78df4af20.pdf>

90 Зорица Ивановић, Предраг Шарчевић, *О статусу тела у антропологији*, Култура, 2002.(стр. 9-26)

91 Софија Петковић, *О особеностима антрополошког приступа адолесценцији*. У *Антропологија* 14, св. 3, 2014. доступно на <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/f01959e9c95d4638b28eaaa78df4af20.pdf>

1.3. Психолошки приступ адолесценцији

Развојна психологија је највише фокусирана на проучавање адолесценције. У том смислу наводи се да је адолесценција „период бурних промена који карактеришу дубока неравнотежа, криза идентитета и велике промене у социјалним односима. Веома је тешко разликовати прогресивне и регресивне, адаптивне и патолошке промене у овом периоду...⁹²“ .

При објашњавању фаза моралног развоја, Пијаже је утврдио да је код адолесцената развијена способност формално-операционалног мишљења.

То значи да могу да:

- мисле о апстрактним стварима;
- правилно изводе закључке из датих тврдњи;
- дедукују последице засноване на властитим претпоставкама и да их проверавају;
- откривају правила и формулишу их у виду општих принципа;
- мисле о могућностима и стварају „теорије“ о различитим елементима стварности.

93

Присуство изражене сугестибилности у периоду адолесценције истичу многи теоретичари. Тако се наводи да се „људи угледају на узор читавог живота, мада је то највише изражено у детињству и адолесценцији. Родитељи су обично први и најзначајнији узор, а касније то постају и особе изван породичног круга (наставници, јавне личности, али и вршњаци са истакнутим статусом у групи и сл.)“⁹⁴ .

Сугестибилност је присутна, али и у различитој мери изражена, имајући у виду факторе личности. Ипак, „захваљујући развијеним когнитивним способностима и снажној тежњи ка самосталности, адолесценти критички анализирају затечени морални и друштвени поредак, изграђујући сопствена схватања о томе шта је морално и праведно“⁹⁵ . То значи да, уколико адолесценти имају моделе који их обликују и представљају им универзалне друштвене вредности и слободе као нешто што је пожељно, врло је вероватно да ће то и стећи.

92 Универзитет Сингидунум, департман за психологију 20https://pefja.kg.ac.rs/preuzimanje/Materijali_za_nastavu/Razvojna%20psihologija/Razvojna_psihologija.pdf

93 Piaget, према Saul McLeod , *Theory and stages of cognitive development*, 2018. Доступно на: <https://www.simplypsychology.org/piaget.html>

94 Ибид.

95 Piaget, према Saul McLeod , *Theory and stages of cognitive development* 2018. Доступно на: <https://www.simplypsychology.org/piaget.html>

1.4. Адолесценција - друштвени конструкт

Имајући у виду све претходно наведено, намеће се закључак да је адолесценција друштвени конструкт заснован на биолошким, психолошким, телесним и другим променама које се дешавају код појединца.

Стога треба напоменути да, иако се све ове промене дешавају, иако појединац стиче могућности за биолошку репродукцију, „процес биолошке репродукције сам по себи није довољан за продужење наше врсте“⁹⁶. Људска репродукција мора бити допуњена продуженим периодом културне репродукције, током које се „начин живљења“ који је развила група, преноси следећој генерацији. Поред овладавања основним вештинама неопходним за економски опстанак, млади људи морају развити нове и зрелије односе са вршњацима оба пола, научити одговарајуће мушке или женске социјалне улоге повезане са статусом одраслог, развити емоционалну независност од родитеља и других одраслих, усвојити вредности и морални систем своје културе и научити да се понашају на друштвено одговоран начин“.

2. Изазови и специфичности адолесценције

Антрополози су се у значајној мери бавили изазовима и специфичностима адолесценције, са становишта историјских, друштвених и културолошких аспеката.

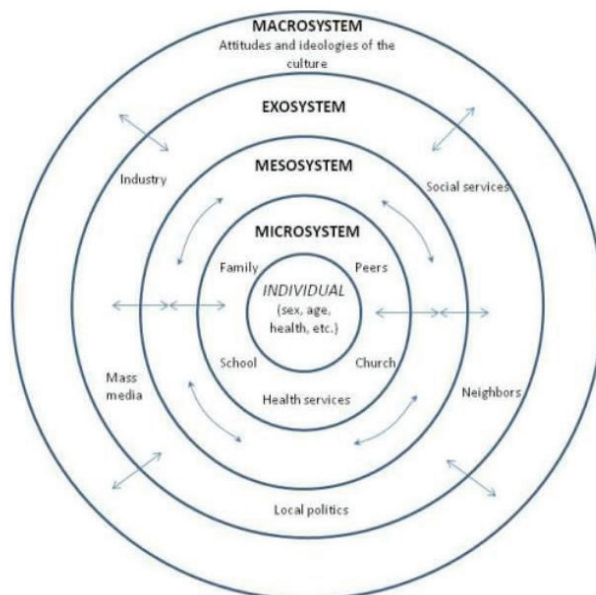
Претходно је већ речено да је адолесценција период промена у различитим облицима функционисања: биолошким, психолошким, телесним и др. Ипак, какве ће последице произвести ове промене и како ће бити обликован одрасли појединац, зависи од много фактора. Ти фактори налазе се у непосредном окружењу адолесцената. Утичу на обликовање њихове резилијентности, на повећање или смањење постојећих ризика и, у крајњој инстанци, на личност и идентитет.

96 John Neetu et. al, *Gender Socialization during Adolescence in Low- and Middle-Income Countries: Conceptualization, influences and outcomes*; International Center for Research on Women and UNICEF, 2017

2.1. Еколошки модел ризика и отпорности адолесцената

Овај модел заснован је на савременој теорији и пракси и све је заступљенији у схватању адолесценције. У обзир узима „развој и благостање адолесцената, а обликује га низом концентричних кругова: њихов однос с родитељима и другим члановима породице; учешће у школи и другим друштвеним институцијама; однос према друштвеним нормама и вредностима; као и утицај макро контекста (политичког, економског и социо-културолошког) на развој током времена“⁹⁷.

Модел доприноси бољем разумевању функционисања и међуусловљености адолесцената и њиховог окружења, узимајући у обзир интеракције различитих фактора ризика и отпорности приликом суочавања адолесцената са различитим врстама изазова. „Са једне стране, при разматрању ризика важно је имати на уму да је рањивост специфична и за појединца и за контекст, као и да вишеструки фактори ризика могу имати кумулативне ефекте на адолесценте. С друге, дејство неких фактора ризика може се ублажити тиме што ће се њихове штетне последице посредно трансформисати у факторе заштите, који побољшавају отпорност адолесцената“⁹⁸.

Слика 1. Бронфенбренов екосистемски модел⁹⁹

97 Proteknon Consulting Group, UNICEF ECARO Regional Study on parenting programmes for parents/caregivers of adolescents in Belarus, Bulgaria, Georgia, Moldova, Montenegro, and Romania; *Inception Report*, 2017.(стр 14)

98 Ибид.

99 Bronfenbrenner, према Proteknon Consulting Group, UNICEF ECARO Regional Study on parenting programmes for parents/caregivers of adolescents in Belarus, Bulgaria, Georgia, Moldova, Montenegro, and Romania; *Inception Report*, 2017.(стр 17)

Имајући у виду основе овог приступа, он може бити примењен и у испитивању утицаја различитих фактора на схватања рода, родних улога, родног егалитаризма, дискриминације и других елемената који представљају предмет овог истраживања.

Модел указује на међуусловљеност и зависност различитих система у окружењу појединца. Елементи представљени у оквиру слике бр. 1 указују на утицај индивидуалних фактора (година, пола, здравља) на формирање ставова по питањима рода. На њих, у другом кругу, утиче микросистем, који чине породица, вршњаци, школа, црква итд. Мезосистем представља трећи концентрични круг, а четврти екосистем – индустрија, масовни медији, локалне политике, комшилук, социјалне услуге.

Све наведено, у крајњој инстанци, посредством различитих јачих или слабијих међуутицаја утиче на формирање индивидуе, њеног идентитета, те самим тим и на формирање перцепције и ставова о родним улогама, дискриминацији, родном егалитаризму и другим питањима повезаним са родом.

3. Родна социјализација и њене карактеристике у адолесцентном добу

Ако се има на уму да се социјализација одређује као целоживотни процес током ког појединци уче очекиване социјалне обрасце понашања друштва у којем живе¹⁰⁰, јасно је да је период адолесценције посебно значајан за формирање идентитета, ставова и понашања у контексту родних питања.

Родна социјализација представља процес током ког се развијају конзистентне карактеристике са родним улогама, као што су типична родна понашања, особине личности, уверења, преференције и ставови¹⁰¹.

100 Maria Pescaru, *The importance of the socialization process for the integration of the child in the society*, 2019. https://www.researchgate.net/publication/330076266_THE_IMPORTANCE_OF_THE_SOCIALIZATION_PROCESS_FOR_THE_INTEGRATION_OF_THE_CHILD_IN_THE_SOCIETY посећено: 21.06.2020.

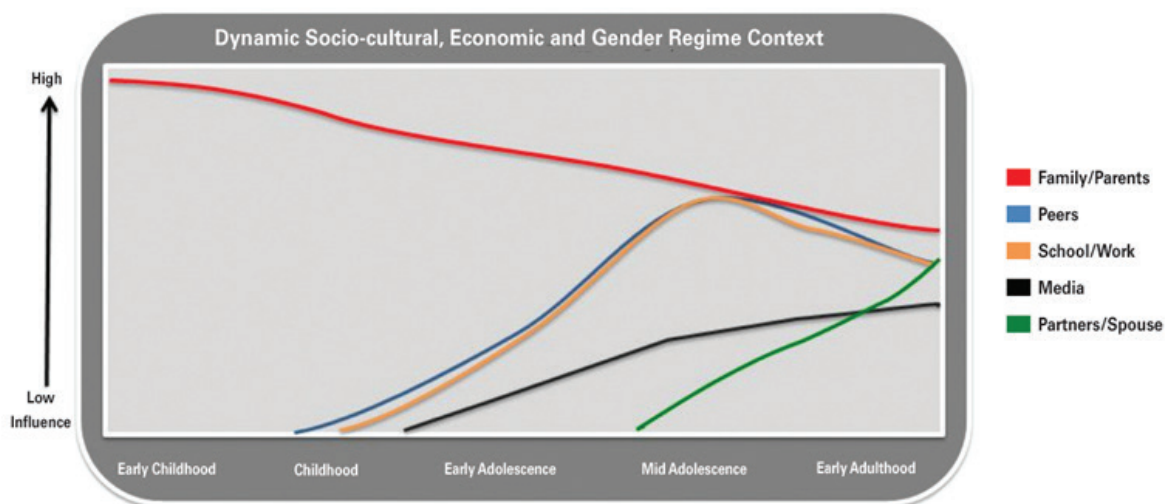
101 Nensy Galambos, *Gender and gender role development in adolescence*, in: R. M. Lerner, L. Steinberg (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2. edition), New York: Wiley, 2004.(str. 233-262)

Ниту Џон са сарадницима је, полазећи од става да је адолесценција критични период у развоју родних ставова и понашања, који има јаке и дугорочне ефекте на каснији живот, потенцирала позитивну перспективу, наглашавајући да је то период брзих промена који пружа могућности за развој и имплементацију програма и политика који могу имати утицај на процес родне социјализације и на тај начин максимизовати позитивне исходе¹⁰².

Према Рајл (2011), родна социјализација представља релативно нови термин који објашњава социјално учење које се посебно односи на род, и укључује два повезана и чешће коришћена конструкта – родне норме и родни идентитет¹⁰³.

Родна социјализација је дефинисана као процес у којем се појединци развијају, усавршавају и уче родне обрасце функционисања путем интернализације родних норми и улога током интеракције са кључним агенсима социјализације, као што су породица, друштвене мреже и друге друштвене институције.

С тим у вези, разматрање родне социјализације може се посматрати као вишедимензионални процес који се дешава с временом и кроз који појединци уче родне норме и правила конкретног друштва, развијајући унутрашњи родни идентитет.

Слика 2. Концептуални модел главних утицаја на родну социјализацију током наведених периода¹⁰⁴

102 John Neetu, et al, *Gender Socialization during Adolescence in Low- and Middle-Income Countries: Conceptualization, influences and outcomes*; International Center for Research on Women and UNICEF, 2017.

103 Robyn Ryle, *How Do We Learn Gender?* In: *Questioning Gender*, Sage Publications, 2011.

104 John Neetu et. al, *Gender Socialization during Adolescence in Low- and Middle-Income Countries: Conceptualization, influences and outcomes*; International Center for Research on Women and UNICEF, 2017.

У графичком приказу (слика 2) дат је преглед утицаја различитих агенаса на развој родне социјализације. Видљиво је да је током раног детињства (Early Childhood) висок утицај једино породице, односно родитеља. Током детињства (Childhood) се јавља мали утицај школе, вршњака и медија на формирање родне социјализације. Примарну улогу и даље има породица. Током каснијег периода адолесценције (Mid Adolescence) видљиво је да се готово изједначава утицај школе, вршњака и породице у формирају родне социјализације. То значи, да би према Џон и њеним сарадницима утицај на формирање родне социјализације, када је реч о адолесцентима, требало засновати на приступу који обједињује деловање на појединца путем породице, вршњака и школе.

Многи теоретичари социјалног учења истичу становиште да су понашања мушкараца и жена искуством стечена и условљена. С тим у вези, Мишелова (1966) је у својим налазима утврдила да се учење типичног родног понашања реализује у складу са истим принципима учења која важе за усвајање осталих понашања¹⁰⁵. Родно карактеристична понашања стичу се процесима награђивања и кажњавања, учењем по моделу и саморегулацијом¹⁰⁶.

105 Ивана Југовић, Жељка Каменов, *Родна (не)равноправност и дискриминација у обитељским односима*; у: *Родна равноправност и дискриминација у Хрватској – Истраживање перцепције, искуства и ставова о родној дискриминацији у Републици Хрватској*, Уред за равноправност сполова Републике Хрватске, Загреб, 2011.

106 Ибид.

ДЕО 3.
ДИСКРИМИНАЦИЈА

1. Појам и карактеристике дискриминације

Сва савремена друштва су заснована на концепту људских права, идеји о слободи и достојанству. Полазна тачка овог приступа је начело једнакости и забране дискриминације људи на основу њихових личних својстава: националности, пола, вере, инвалидитета, родног идентитета, политичких уверења и др.

Начело једнакости и забрана дискриминације представљају „две стране исте медаље и срж концепта људских права“¹⁰⁷. Једнакост као основно начело је услов остваривања других права, али је временом прерасло у самостално, односно право на недискриминацију¹⁰⁸.

Идеја људских права је првенствено везана за појединце, али се проширила и на целу заједницу, јер ово правомогуће је остварити једино у односу са другима.

Термин „дискриминација“ означава „неједнако поступање, неравноправност у третирању ствари, појединаца и група, поступак којим се унапред ограничавају права грађана или народа“¹⁰⁹. У литератури и правним актима, истиче се да се неједнако поступање, односно неоправдано прављење разлике увек односи на неко лично својство појединца.

Треба рећи да није свако неједнако поступање дискриминација. Неједнак третман можемо да тумачимо као дискриминацију само онда када је недопуштен, односно уколико су „циљ или последица предузетих мера неоправдани и уколико не постоји сразмера између предузетих мера и циља који се овим мерама остварује“¹¹⁰. Такође, дискриминација може да постоји и када се поступа једнако¹¹¹.

107 Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Основи међународних људских права*, Мегатренд универзитет, Београд, 2007.

108 Танасије Маринковић, *Правна и суштинска једнакост – концептуална разграничења у: Судска грађанскоправна заштита од дискриминације*, (Невена Петрушић ур.), Повереник за заштиту равноправности, Правосудна академија, Београд, 2012.

109 Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2007. (стр. 367)

110 Правна клиника за заштиту од дискриминације, *Антидискриминационо право, прописи, пракса и стварност*, Ниш, 2017.

111 Правна клиника за заштиту од дискриминације, *Антидискриминационо право, прописи, пракса и стварност*, Ниш, 2017.(стр. 83)

У неким случајевима, дискриминација постоји и када се једнако поступа према лицима која се због неког свог личног својства налазе у неједнакој позицији и којима су потребни додатни подстицаји како би остварили своја права¹¹². Најчешће навођени примери су особе са инвалидитетом или припадници различитих националних мањина.

Дискриминација се као предмет права јавља у многим међународним документима, али и у националној регулативи. Према Закону о забрани дискриминације¹¹³ „дискриминације“ и „дискриминаторско поступање“ представљају свако неправедно прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључење, ограничавање или давање првенства) у односу на лица или групе, као и на чланове њихових породица или њима блиских лица на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, држављанству, националној припадности, етничком пореклу, језику, верским или политичким уверењима, полу и родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, инвалидитету, здравственом стању, брачном и породичном статусу, годинама живота, чланству у синдикалним, политичким и другим организацијама. Из овог појма, сматра се да се забрана дискриминације односи на сваког и да дискриминацији могу да буду изложена сва физичка па и правна лица, као и све друштвене групе, које чине лица повезана са неким личним својствима¹¹⁴.

2. Врсте дискриминације

Према Закону о забрани дискриминације разликују се: непосредна и посредна дискриминација, повреда начела једнаких права и обавеза, позивање на одговорност, удруживање ради вршења дискриминације, говор мржње, узнемиравање и понижавајуће поступање и тешки облици дискриминације¹¹⁵.

У основи, постоје два основна облика дискриминације: непосредна и посредна. Сви остали облици могу се сврстати у ова два¹¹⁶. Непосредна дискриминација

112 Правна клиника за заштиту од дискриминације, Антидискриминационо право, прописи, пракса и стварност, Ниш, 2017.

113 Закон о забрани дискриминације („Сл.гласник РС“ бр.22/2009)

114 Невена Петрушић, Косана Бекер, *Дискриминација правних лица: феноменолошке карактеристике и правна заштита*, оригиналан научни чланак дои: 10.5937/зрпфни1775049Р преузето са: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-8501/2017/0350-85011775049P.pdf>

115 „Сл.гласник РС“ бр.22/2009.

116 Анђелија Тасић, *Поступак у парницама за заштиту од дискриминације*, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, 2016.

се односи на различит третман лица или групе лица у односу на друга лица или групе лица, која су и истој или битно сличној ситуацији, а који је заснован на неком личном својству¹¹⁷.

Непосредна дискриминација представља очигледан, директан облик дискриминације. Закон о равноправности полова непосредну дискриминацију дефинише као свако „неоправдано разликовање, искључивање или ограничавање којим се у истој или сличној ситуацији било којим актом или радњом органа јавне власти, послодавца или пружаоца услуга, лице или група лица стављају или су стављени у неповољнији положај, односно којим би могли бити стављени у неповољнији положај по основу пола”¹¹⁸.

Понашање које се дефинише као непосредна дискриминација садржи у себи одређене елементе:

- да појединац или група лица имају неко лично својство;
- да су стављени у неповољнији положај или би могли бити стављени у неповољнији положај;
- да се понашања односе на појединце или групу у односу на друге појединце или групе које се налазе у истој или сличној ситуацији¹¹⁹.

За разлику од непосредне, суштина посредне дискриминације није у самом акту, већ у различитим последицама једнаког третмана према лицима који се налазе у различитим ситуацијама¹²⁰. Док је код забране непосредне дискриминације циљ остваривање формалне, код забране посредне дискриминације је циљ остваривање суштинске једнакости¹²¹.

Према Закону о забрани дискриминације, посредна дискриминација се чини када се „појединац или група појединаца, због својих личних својстава, стављају у неповољнији положај актом, радњом или пропуштањем које је привидно засновано на начелу једнакости и забране дискриминације, осим уколико је то оправдано законитим циљем, а средства за то су нужна и примерена¹²²“.

117 Handbook on European non-discrimination law, European Union Agency for Fundamental Rights and European Court of Human Rights - Council of Europe, 2011.

118 „Сл.гласник РС“ бр.104/2009.

119 Невена Петрушић и остали, *Коментар Закона о забрани дискриминације*, Службени гласник, Београд, 2016. (стр. 40)

120 Handbook on European non-discrimination law, European Union Agency for Fundamental Rights and European Court of Human Rights - Council of Europe, 2011.

121 Танасије Маринковић, *Правна и суштинска једнакост - концептуална разграничења*, у: *Судска грађанскоправна заштита од дискриминације*, 2012.

122 Члан.7 Закона о забрани дискриминације

Понашање које се дефинише као посредн адискриминација, садржи у себи следеће елементе:

- да лице или група лица имају неједнак положај због свог личног својства;
- да се ова лица или група лица стављају у неповољнији положај;
- да се ова лица стављају у неповољнији положај применом привидно неутралног правила (услова, критеријума) које се једнако примењује на све, односно да се лица стављају у неповољнији положај, актом, радном или пропуштањем које је привидно засновано на начелу једнакости и забране дискриминације¹²³.

Али чак и када постоје ови елементи, не може свако понашање да се квалификује као дискриминаторско, уколико оно има законит циљ и примерена средства, односно да су она сразмерна и нужна¹²⁴.

Узроци дискриминације могу да буду различити, као и последице које могу да се крећу од најблажих до појаве насиља према особи или групи особа са одређеним карактеристикама.

Родни идентитет такође представља лично својство и основ је за појаву родне дискриминације.

123 Невена Петрушић и остали, *Коментар Закона о забрани дискриминације*, Службени гласник, Београд, 2016.(стр 40)

124 Најпре се испитује постојање законитог циља конкретног правила (услова, критеријума). Уколико је циљ незаконит, нема потребе да се испитује сразмерност. Уколико је циљ законит, приступа се испитивању сразмерности. Да би се једно правило (услов, критеријум) сматрало сразмерним, потребно је да се остваривање циља не може постићи мањим задирањем у нечије право. Средство неће бити сразмерно уколико је исти циљ могао бити постигнут неким другим средством које би имало мање штетне последице у односу на ово које је употребљено. Особа која доноси меру или предузима радњу не мора бити свесна негативног дејства које мера или радња могу да произведу (видети вишеу: Тасић Анђелија, *Поступак у парницама за заштиту од дискриминације*, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, 2016).

3. Родна дискриминација

Поред тога што је равноправност полова загарантована Уставом Републике Србије, она је препозната и у другим прописима. Свакако најзначајнији је Закон о равноправности полова¹²⁵. Према овом Закону сви су дужни да „поштују равноправно учешће жена и мушкараца у свим областима јавног и приватног сектора, у складу са опште прихваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима, Уставом Републике Србије и законима¹²⁶“.

Постоји обавеза државе да преко органа јавне власти развије „активну политику једнаких могућности“ која би подстакла једнакост оба пола у свим областима друштвеног живота. Поменути Закон захтева свеобухватно остваривање равноправности, у свим областима од значаја за живот појединца и породице: запошљавању и здравственој заштити, породичним односима, образовању, култури и спорту, политичком, јавном животу и судској заштити.

Закон о родној равноправности наглашава да се дискриминацијом не сматра „повреда начела једнаких права и обавеза доношења посебних мера ради отклањања и спречавања неједнаког положаја мушкарца и жена¹²⁷“.

Доношење прописа који инсистирају на заштити од дискриминације по основу родног идентитета, односно инсистирање на родној равноправности представља покушај да се заштити положај не само жена, већ и мушкараца, како у приватној, тако и јавној сфери.

Према Закону о родној равноправности, супружници и ванбрачни партнери су једнаки. Посебним нормативним актима, а пре свега Законом о спречавању насиља у породици штите се жртве, којима се обезбеђују различита права из области породично-правне и процесне заштите, смештају се у сигурне куће и сл.

Термин родне дискриминације подразумева и забрану прављења разлике у односу на пол тј. род када су у питању радни односи приликом јавног оглашавања, доношења одлуке о избору лица која траже запослење. Послодавац има обавезу да сваком запосленом обезбеди једнаке могућности и једнак третман за остваривање права из области рада.

125 “Сл.гласник РС“ бр. 104/2009.

126 Чл. 2 Закона о равноправности полова, „Сл.гласник РС“ бр.104/2009.

127 Омбудсман, *Родна равноправност* <https://www.ombudsman.rs/index.php/rodna-ravnopravnost>

Забрањено је прављење разлике између дечака и девојчица, када је реч о основношколском образовању, средњем или високом, али и у смислу трајног учења.

Посебним прописима инсистира се на забрани дискриминације на основу родног идентитета када су у питању права из области здравствене и социјалне заштите, као и у судским поступцима. Парнице за остваривање грађанскоправне заштите због дискриминације на основу пола, третирају се као хитне.

И поред солидног законског оквира за заштиту од дискриминације у односу на родни идентитет, бројна истраживања указују на препреке које постоје у пракси. Нажалост, појава као што је насиље у породици то најсликовитије приказује. И поред бројних напора да се смањи изложеност насиљу у породици, доношење прописа, развијање механизма за њихову примену, унапређење међусекторске сарадње, наша земља „није успела да смањи годишњи број жртава фемицида, због бројних друштвених и политичких фактора, али највише због тога што се на насиље и даље реагује углавном реактивно, када се оно догоди, а изостају системске превентивне мере, нарочито у образовању младих¹²⁸“.

С тим у вези, према налазима УНИЦЕФ –а, родна дискриминација и насиље погађају отприлике половину жена и девојака широм света¹²⁹. Ове негативне појаве последица су неправичних родних предрасуда и перцепција које се формирају у врло младим годинама и под утицајем породице, заједнице и друштвених норми. Дискриминатори су чешће особе мушког пола, али могу бити и женског.

128 *Истанбулска конвенција у Србији – пракса и изазови родне равноправности*, Комитет правника за људска права, YUCOM, 2019.

129 *Србија - истраживање вишеструких показатеља*, 2014, Србија – ромска насеља истраживање вишеструких показатеља 2014, УНИЦЕФ, Београд, 2014.

ДЕО 4.
ИСТРАЖИВАЊА ВЕЗАНА ЗА РОД И
РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ

1. Истраживања у Републици Србији

У овом поглављу приказана су истраживања која су на различите начине компатибилна са испитиваном темом. Садржај се састоји из три основна дела: истраживања у Републици Србији, истраживања у региону и међународна истраживања.

На тему испитивања рода, посебно из перспективе адолесцената мушког пола у Републици Србији до сада није реализован велики број истраживања.

Према истраживању UNWomen у Србији су и даље заступљени патријархални обрасци понашања. У прилог томе и податак да је сваки десети испитаник/ испитаница мишљења да „неке жене воле да буду истучене“. Од укупног процента оних који подржавају овај став је око 70% мушкараца¹³⁰.

У истраживању ОЕБС-а из 2019. године, жене испитиване у фокус групама, изнеле су став да традиционалне родне улоге у Србији и даље постоје. Ипак, сматрају да се ситуација постепено мења, те да се друштво креће ка равномернијој расподели кућних послова и већем нивоу заједничког одлучивања у домаћинству¹³¹. У истом истраживању наводи се да је „међу испитаницима постојала перцепција да се од жена у Србији очекује да буду физички привлачне, друштвено потчињене, као и да буду љубазне, стрпљиве, пријатељски настројене у интеракцији са другима¹³²“.

У истраживању реализованом 2013. године дошло се до следећих закључака:

- Нове генерације мушкараца и жена успостављају егалитарнији модел који је у већој мери заснован на „заједништву“ и одговорности, те с тим у вези полови имају сличне ставове о различитим областима живота, али највеће разлике постоје у ставовима по питању родности.
- У многим димензијама друштвене егзистенције и ставова питање родности није нарочито битно и оно представља секундарну одредницу, нарочито у односу на образовање или рурално – урбану поделу. Родност је најбитнија одредница оних понашања која се везују за биолошку репродукцију, дневну и генерацијску (економија старања).
- Солидаристичка основа породичног живота је исувише јака, а додатно је ојачана

130 Делегација Европске Уније у Републици Србији, 2018. Доступно на: <http://europa.rs/u-srbiji-i-dal-je-prisutni-rodni-stereotipi/>

131 Organization for Security and Co-cooperation in Europe – Србија, Анкета о насиљу над женама – Добробит и безбедност жена, 2019. https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf

132 Ибид.

у процесу транзиције, да би била уздрмана родном асиметријом у ставовима о томе шта су улоге мушкарца, а шта жене. Промене у овом контексту иду у правцу егалитарности.

- Асиметрија ставова је великим делом рефлекс патријархалне идеологије, а она представља реакцију на положај жена. С тим у вези, може се рећи да се појављује нова врста консензуса, и то на нивоу практичног решавања проблема у свакодневници, што води ка утврђивању нових образаца „нормалности“¹³³.

2. Истраживања у региону

У региону, као ни у Србији, није спроведен велики број истраживања, посебно на тему родних ставова дечака у адолесценцији. Ипак, могуће је издвојити поједина, која имају додирних тачака са темом овог истраживања.

2.1. Република Хрватска

Истраживање реализовано 2011. године бавило се испитивањем перцепције, ставова и искуства родне дискриминације¹³⁴. Циљну групу су, између осталих, чинили адолесценти старији од 15 година, мушког и женског пола.

Општи налази указују да испитаници сматрају да равноправност полова постоји у 58% случајева, а неравноправност у 42% .

Када је реч о родним улогама, у већини случајева партнери равноправно учествују у доношењу важних одлука и управљању финансијским средствима. Ипак, организација свакодневног живота показује стварно стање по питању родних улога и положаја. Тако око 75% испитаника сматра да је брига око деце примарна улога жене. Млади су махом мишљења (око половина су адолесценти до 19. године) да брига око деце не треба да буде само на женама, те да оба пола

133 Марина Благојевић, *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*, Београд: UN Women, 2013

134 Ивана Југовић, Жељка Каменов, *Родна (не)равноправност и дискриминација у обитељским односима*; у: *Родна равноправност и дискриминација у Хрватској – Истраживање перцепције, искуства и ставова о родној дискриминацији у Републици Хрватској*, Уред за равноправност сполова Републике Хрватске, Загреб, 2011.

морају да имају равноправне услове када је реч о напредовању у професионалној каријери.

Око трећина испитаника сматра да је пол још важан фактор приликом усмеравања ученика према одређеним занимањима. Аутори апострофирају овај налаз истраживања као „релевантан податак који сведочи производњи родне неједнакости у образовању путем професионалног усмеравања ученика и ученица у различите школе и занимања на темељу пола, а доказ је постојање средњих школа и факултета на којима су доминантно присутни мушкарци, односно жене“¹³⁵.

2.2. Босна и Херцеговина

У БиХ је током 2012. године реализовано истраживање на тему родне равноправности у Републици Српској¹³⁶. Структуру испитаника нису чинили адолесценти, већ пунолетни грађани Републике Српске. Ипак, треба имати у виду, што је у претходним поглављима и објашњено, да се ставови и перцепција родних улога, дискриминације, егалитаризма и сл. формирају у највећој мери током адолесценције и касније испољавају током живота. У том смислу су и резултати овог истраживања компатибилни са нашом темом.

	Не	Да, једном	Да, више пута
У породици	94.3	2.0	3.6
У односу са званичним институцијама	96.1	2.9	1.0
У односу са суседима и познаницима	93.0	3.9	3.1
Током школовања	93.4	3.3	3.3

Табела 1. Искуство неравноправног доживљаја на основу припадности одређеном полу (у %) ¹³⁷

¹³⁵ Ивана Југовић, Жељка Каменов, *Родна (не)равноправност и дискриминација у обитељским односима у: Родна равноправност и дискриминација у Хрватској – Истраживање перцепције, искуства и ставова о родној дискриминацији у Републици Хрватској*, Уред за равноправност сполова Републике Хрватске, Загреб, 2011.

¹³⁶ Марија Бабовић, Оливера Вуковић, Ирена Петровић, *Родна равноправност у Републици Српској: Истраживање јавног мњења*. Гендер Центар – Центар за једнакост и равноправност полова Републике Српске: Бања Лука, 2012.

¹³⁷ Ибид.

Највећи број анкетираних није доживео дискриминацију по основу пола током свог живота, укључујући и период адолесценције (преко 90%). Ипак, евидентно је да су породица и школа места где се дискриминација појављује нешто чешће него у осталим животним системима.

Графикон 1. Удео испитаника који је сагласан са наведеним тврдњама

Према резултатима овог истраживања највећи број испитаника сматра да потребе породице треба да су важније од личних амбиција жене (64,3%), да је задатак мушкарца да зарађује новац, а жене да се брине о породици (у проценту од 43,6%).

На основу налаза аутори закључују да су патријархалне перцепције и ставови умерено заступљени у Републици Српској.

3. Међународна истраживања

У овом делу представљена су истраживања која имају сличности са нашом темом, спроведена у државама чланицама ЕУ, Великој Британији и Египту. ЕУ је изабрана као заједница држава која обухвата широк дијапазон либералних и мање либералних друштава. Египат карактеришу патријархални обрасци понашања, док се Велика Британија одређује као друштво за заступљеним традиционалним нормама и обрасцима понашања.

3.1. Европска унија

Налази истраживања спроведеног у ЕУ указују на то да већина Европљана перципира родне улоге подржавајући ставове који указују на присуство егалитаризма у брачним односима.

Тако, Pew Research Center у својим налазима каже да „већина држављана ЕУ преферира егалитарне брачне односе“¹³⁸. Појам „егалитарни односи“ укључивао је: поделу послова у домаћинству, бригу о деци, балансиран однос рада и родитељства и друге сличне брачне свакодневице.

Држава	Не подржава постојање егалитаризма у браку (%)	Преферира брак заснован на егалитаризму (%)
Шведска	3	93
Француска	7	91
Шпанија	7	90
Немачка	15	79
Холандија	19	78
Грчка	23	77
Уједињено Краљевство	17	76
Бугарска	16	76
Италија	22	75
Мађарска	26	71
Пољска	27	69
Словачка	29	67
Чешка	34	60
Литванија	33	53
Русија	29	68
Украјина	28	60
САД	21	68

Табела 2. Процент испитаника који (не)подржава постојање егалитаризма у браку¹³⁹

138 Pew Research Center, *European Public Opinion Three Decades After the Fall of Communism - Most embrace democracy and the EU, but many worry about the political and economic future* <https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/gender-equality-2/>, 2019.(стр. 92)

139 Pew Research Center, *European Public Opinion Three Decades After the Fall of Communism - Most embrace democracy and the EU, but many worry about the political and economic future*, 2019. <https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/gender-equality-2/>

Видљиво је да шведско друштво карактерише постојање најизраженијег егалитаризма и одсуство постојања традиционалних родних образаца. За разлику од Шведске, Литванија у смислу ставова о егалитаризму представља најпатријархалније друштво. Подаци указују на високо присуство традиционализма у Русији и Украјини и Сједињеним Америчким Државама.

Налази истраживања указују да је међу младима у готово свим државама веће присуство родно егалитарних ставова када је реч о брачној подели послова¹⁴⁰. У овом истраживању учествовали су испитаници узраста од преко 18 година. Имајући у виду већ више пута раније апострофирану тврдњу да се у адолесценцији стичу перцепције које врло често остају присутне током читавог живота, ови подаци су упоредиви са резултатима добијеним у оквиру истраживања које је реализовано са популацијом адолесцената у нашој земљи.

3.2. Велика Британија

Различита истраживања спроведена у Великој Британији указују на дискурс савремене политике усмерене на дете, који се у својој суштини своди на „контролисани правац мишљења ученика¹⁴¹“, пре него што омогућава и повећава различитост становишта и размишљања, односно артикулацију и изражавање различитости.

Оно што је карактеристично јесте постојање веће слободе изражавања властитих ставова, мишљења, деловања, уколико су она конформистичка, односно уколико су у већини присутна у датом друштву.

Лиу је у својим истраживањима испитивао утицај школе на перспективу рода код ученика. Између осталог, утврдио је да на „родну комуникацију и интеракцију у разреду и школи пресудни утицај има однос наставника према дечацима и девојчицама“. ¹⁴² Такође, утврдио је да су у школском окружењу широко присутне претпоставке да су дечаци интелигентнији пол, да имају већи потенцијал за академски успех, те да су предодређени за бављење природним наукама, у првом реду математиком. Истовремено, доминирају стереотипна мишљења

140 Pew Research Center, *European Public Opinion Three Decades After the Fall of Communism - Most embrace democracy and the EU, but many worry about the political and economic future*, 2019. <https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/gender-equality-2/>

141 Fengshu Liu, *School culture and gender*, in: C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education*, London: Sage, 2006. (pp 425-438)

142 Fengshu Liu, *School culture and gender*, in: C. Skelton, B. Francis i L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education*, London: Sage, 2006. (pp448)

да су девојчице боље у области опсервације, социјалним вештинама, језицима и уметности¹⁴³. С тим у вези Коен наводи да је парадоксално да се „фикција о потенцијалу дечака“ као природно способнијем полу међу ученицима одржала упркос недовољним емпиријским показатељима и присутној растућој забринутости због очито слабијег успеха у школи дечака, који је евидентан тренд¹⁴⁴.

Испитујући постојање родне дискриминације у школама, Лиу је дошао до налаза да она постоји. Наводи да су индикативне разлике када је реч о образложењима (не)успеха дечака и девојчица. Дечацима се често приписује успех као производ њихове способности, а девојчицама као резултат марљивости, савесности и послушности. Овај приступ доводи до тога да многе девојчице, иако талентоване за природне науке и математику, ипак не бирају наставак школовања у овој области, а последично ни занимања за које су ови предмети важни.

Ови налази указују на постојање родних стереотипа у Великој Британији, испитиваних и доказиваних у области образовања. Школа је место где се адолесценти у великој мери обликују и зато има великог утицаја на формирање родних улога, стереотипа и ставова.

Стога, јасно је да уколико различита друштва желе да промене стање и доминантно присутна мишљења у овој области, један од примарних праваца деловања мора бити усмерен на образовни систем.

143 Ибид, стр. 430.

144 https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-8535.2008.00855_14.x

3.3. Египат

Можда и најкомплементарније истраживање нашем од приказаних реализовано је у Египту, који важи за друштво уређено по изразитим традиционалистичким обрасцима, уз наглашено присуство маскулиних стереотипа о питањима повезаним са родом.

Истраживање спроведено 2003. године имало је за циљ да испита ставове у односу на родне улоге код египатских адолесцената¹⁴⁵. У њему су учествовали адолесценти и мушког и женског пола.

Процент који је сагласан са наведеним	Дечази	Девојчице	Да, више пута
Жена мора да има дозволу мужа за све	91.8	87.5	
Ако се мишљење жене разликује од мишљења мужа она мора да прихвати његово мишљење ***	74.5	56.4	
Муж треба да одлучује како ће се трошити приходи ***	76.8	48.2	
Ако муж жели децу, жена мора да се повинује томе*	50.3	42.3	
(N)	(356–368)	(274–288)	

	Само супруг		Само супруга		Обоје - супруг и супруга	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Ко треба да буде одговоран за доношење одлука које се тичу ^a						
Кућни буџет ***	42.8	19.7	4.9	5.2	52.3	75.1
Да ли супруга треба да ради за плату ван куће ***	63.8	28.0	3.2	10.6	33.0	61.3
Да ли добити наредно дете***	25.1	8.4	1.4	4.2	73.6	87.4
Синовљево школовање***	27.3	6.2	0.8	1.7	71.9	92.0
Кћеркино школовање***	24.5	6.2	1.6	3.8	73.9	90.0
Коришћење контрацепције*	12.7	7.3	11.6	8.0	75.7	84.7
Здравствена заштита за децу**	8.4	2.1	7.9	8.0	83.7	90.0
Ко треба ^b						
Да обезбеђује храну за породицу	86.9	83.7	0.3	1.7	12.8	14.5

145 BarbaraMensch, Barbaralbrahim, SusanLee, OmaimaEl-Gibaly, *Gender-role Attitude samong Egyptian Adolescents*, доступно на: <https://www.jstor.org/stable/3181148?seq=1> посећено 24.04.2020.

Плаћа	23.3	22.3	70.7	66.6	6.0	11.1
Пере одећу ***	1.1	0.7	98.6	95.5	0.3	3.8
Кува *	1.4	0.7	97.2	94.8	1.4	4.5
Храни децу **	4.0	0.7	88.8	95.2	7.2	4.1
Купа децу *	0.0	0.7	97.9	94.1	2.1	5.2
Игра се са децом и чува их **	7.3	1.5	55.2	63.3	37.5	35.2
Води децу у школу *	53.6	41.3	21.4	31.5	25.0	27.2
Помаже деци око домаћег задатка ***	32.9	16.4	23.1	31.6	43.9	52.0
Води децу код доктора ***	59.2	31.0	14.0	17.8	26.8	51.2

Табела 3.Процент девојчица и дечака који нису у браку, узраста од 16 до 19 година, ставови у односу на родне улоге у браку¹⁴⁶

Напомена: *Разлика између дечака и девојчица је значајна за $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$.
а Дечази: (N) = 362–369; девојчице: (N) = 282–289. б Дечази: (N) = 220–365; девојчице: (N) = 235–289.
Распон је дат јер нису сви испитаници одговорили на свако питање.

Резултати показују да су маскулини ставови присутни, те да је патријархална перцепција родних улога веомазаступљена код адолесцената и адолесценткиња, а да статистичке разлике нису значајне.

146 BarbaraMensch, Barbaralbrahim, SusanLee, OmaimaEl-Gibaly, Gender-roleAttitudesamongEgyptianAdolescents, доступно на: <https://www.jstor.org/stable/3181148?seq=1> посећено 24.04.2020.

ДЕО 5.
МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА И
ОСНОВНИ ПОДАЦИ О УЗОРКУ

1. Циљеви истраживања

Постизање родне равноправности у свим животним сферама стратешко је опредељење Републике Србије. Иако су током друге половине 20. века на нашим просторима остварени огромни напреси у постизању родног паритета у традиционално маскулиним и фемининим областима рада и живота, и даље смо далеко од проглашења овог циља оствареним. Родни јаз у важним животним исходима евидентан је већ на крају основног школовања, када дечаци и девојчице доносе прве академско-каријерне изборе који ће умногоме трасирати њихове даље академско-каријерне трајекторије. У истом периоду, дечаци и девојчице почињу да ступају у ближе интерперсоналне односе који такође могу обликовати њихова очекивања и понашања у контексту партнерског функционисања у одраслом добу. Реч је о узрасту убрзаних и свеобухватних промена у личном функционисању на ком је кроз различите потпорне системе и даље могуће подржати младе да изграде снажно самопоуздање, аутентичне социјалне односе и своје вредности и понашања ускладе са хуманим принципима једнакости и правде. Како би се таква врста подршке адекватно осмислила и спровела, важно је прво се упознати са уверењима, вредностима и искуствима дечака и девојчица адолесцентног узраста. Стога је циљ овог истраживања био да испита родна уверења дечака и девојчица средњошколског узраста, али и искуства родне дискриминације са којом су се суочили током одрастања и током средње школе. На овај начин стиче се увид у начин на који млади виде себе, своју и опозитну родну групу, али и каква су очекивања о пожељним особинама и обрасцима понашања формирали за припаднике/це различитих родних група. Стицањем увида у перцепције и искуства родне дискриминације стиче се увид у снагу дела социјалних притисака које ова циљна група трпи у контексту родне социјализације.

Специфични циљеви студије били су:

1. Испитати у којој мери адолесценти своје академско-каријерне аспирације везују за традиционално маскулине и традиционално феминине области;
2. Испитати вредности адолесцената у контексту животних циљева којима теже;
3. Испитати родну идентификацију и родне улоге, односно у којој мери адолесценти себе опажају као припаднике родне групе „мушкарци” и идентификују се са традиционално маскулином и традиционално феминином родном улогом;
4. Испитати прескриптивне родне стереотипе, односно које особине адолесценти сматрају пожељним за своје вршњаке;
5. Испитати ставове према родној равноправности у различитим сферама

живота: родитељство и подела бриге о деци, брак и подела кућних послова, образовање и рад, хетеросексуални партнерски односи;

6. Испитати перцепције личне и групне дискриминације мушкараца у Србији;

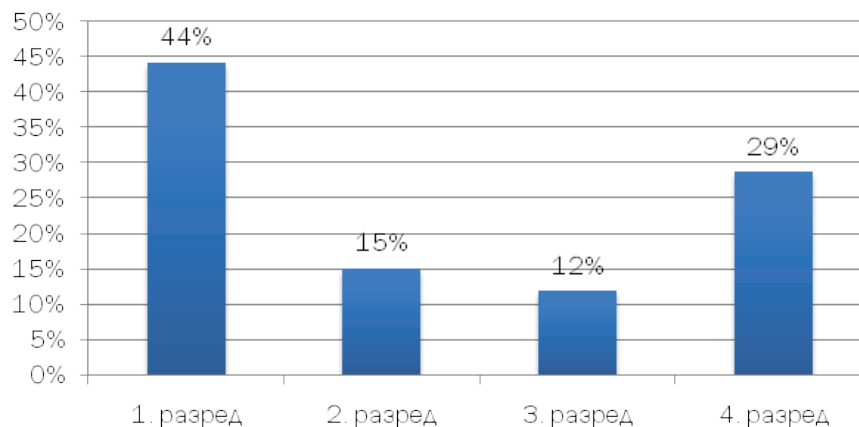
7. Испитати искуства родне дискриминације током одрастања и искуства родно заснованог насиља у средњој школи.

2. Методологија истраживања

Истраживање је спроведено применом микс-методског приступа. Тежиште је било на квантитативној студији упитничког типа у оквиру које су средњошколци известили о својим родним уверењима и перцепцијама, док се у оквиру фокус групе спроведене са групом дечака истог узраста дошло до продубљеног разумевања и илустрација одговора на постављена истраживачка питања.

2.1. Основне карактеристике узорка

Истраживање је спроведено на пригодном узорку од 344 дечакана територији Републике Србије. Просечна старост износила је 17.17 година ($SD = 1.32$, $Min = 15$, $Max = 20$). Највећи број испитаника похађао је 1. разред средње школе у тренутку спровођења истраживања (44%), 4. разред је похађало 29%, док су ученици 2. разреда (15%) и 3. разреда (12%) били нешто мање заступљени.

Графикон 2. Структура узорка према разредима средње школе

Узорком су обухваћени ученици који похађају готово све доступне образовне профиле унутар три типа средњих школа у Србији (гимназије, уметничке и стручне школе). У узорку су најзаступљенији ученици који похађају гимназије, и то природно-математички смер. Следе ученици средњих стручних школа, и то у највећем броју електротехничког, медицинског и економског усмерења. Као и у популацији, најмањи удео похађа средње уметничке школе. Ученици гимназија и уметничких школа дупло су више заступљени у нашем узорку него у популацији¹⁴⁷.

	Тип школе	Дечаци (%)
Гимназије	Општи тип	10.30
	Друштвено-језички смер и Филолошка гимназија	9.40
	Природно-математички смер и Математичка гимназија	34.50
	Спортска гимназија	0.30
	Војна гимназија	0.90
	Укупно:	55.40%
	Уметничке школе	Уметничка школа (музичка, балетска, школа за дизајн)
Укупно:		7.00%
Струковне или стручне школе	Електротехничка школа	16.70
	Машинска школа	0.90
	Грађевинска или архитектонска школа	0.90
	Графичка школа	0.30
	Саобраћајна, железничка школа или ПТТ школа	1.20
	Ваздухопловна академија	0.30
	Медицинска, фармацеутска, зуботехничка или школа за негу лепоте	7.30
	Економска, правно-биротехничка или трговачка школа	6.70
	Угоститељско-туристичка школа	0.60

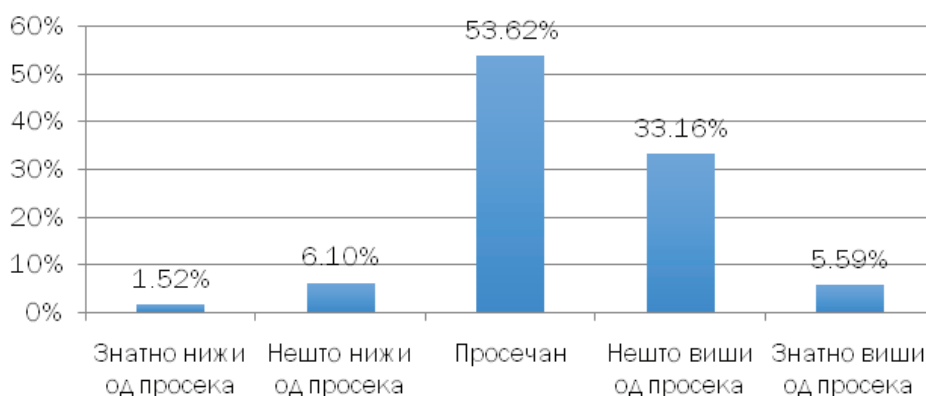
147 Републички завод за статистику, 2020. <https://www.stat.gov.rs/>

	Хемијска, прехранбена или технолошка школа	1.20
	Пољопривредна школа	1.50
	Укупно:	37.60%

Табела 4. Структура узорка према типу средње школе коју ученици похађају

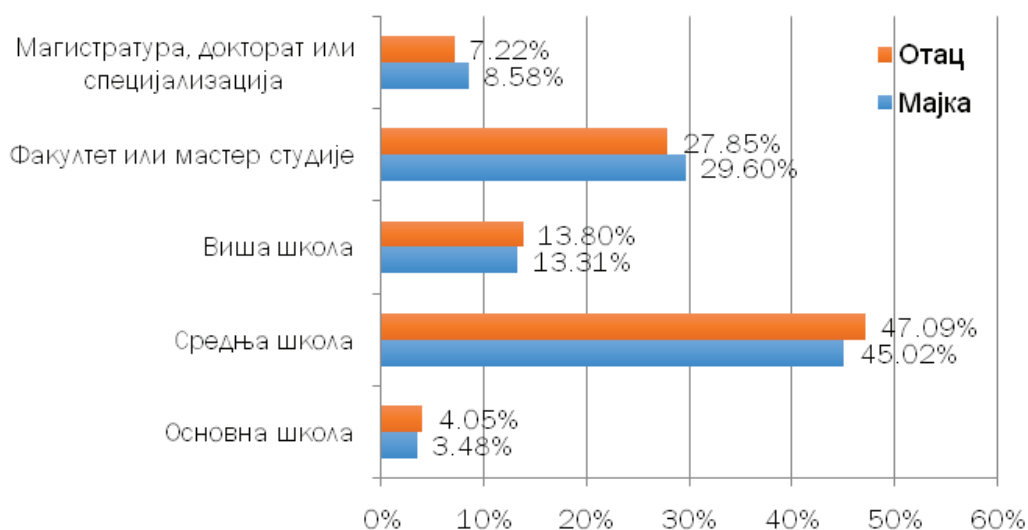
Ученици из узорка имају високо академско постигнуће изражено просечном оценом на последњем полугодишту. Просечна оцена учесника/ца ове студије износи 4.15 (SD = 0.78), варира од 2 до 5, а 40% испитаника има просечну оцену већу од 4.50.

На основу података о самопроцењеном животном стандарду породице и подацима о образовању родитеља, можемо закључити да су ученици који су учествовали у студији нешто вишег социо-економског статуса од онога заступљеног у просечној популацији. Генерално, највећи број ученика животни стандард своје породице процењује као просечан (M = 3.35, SD = 0.74).

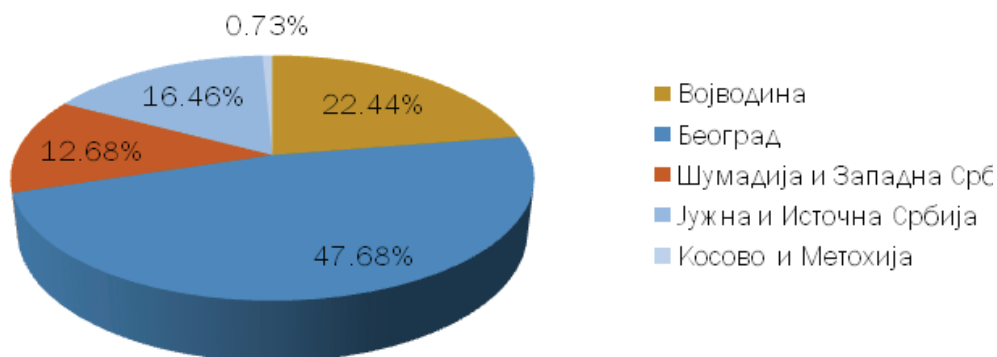
Графикон 3. Животни стандард домаћинства

Иако највећи број очева и мајки има завршену средњу школу (Mod = 2), аритметичке средине указују да родитељи ученика који су учествовали у просеку имају завршену вишу школу (Mмајке = 2.95, SDдевојнице = 1.11, Мочевци = 2.87, SDдечаци = 1.09).

Графикон 4. Образовање родитеља учесника/ца студије

Половина узорка регрутована је из београдског региона, док су преостали били представљени са мањим бројем ученика.

Графикон 5. Структура узорка према регионима

Већи део испитаника станује у градовима већим од 50 000 становника (60% узорка), из мањих градова је 26% анкетираних, у варошицама живи 9.5%, док је 5% житеља села до 1000 становника.

2.2. Инструменти истраживања

За потребе истраживања креиран је упитник који се састојао из 8 целина. Сва питања су била затвореног типа, а ученици су одговарали бирањем понуђеног одговора или обележавањем одговарајућег броја на скалама процене. Упитник је садржао и контролна питања којима се проверавало да ли испитаници пажљиво и са разумевањем попуњавају упитник.

1. У оквиру прве целине испитани су основни социо-демографски подаци о ученицима и друге релевантне индивидуалне карактеристике: узраст, тип школе коју ученик похађа, просечна оцена на последњем полугодишту, регион Србије у ком ученик станује, величина места становања, самопроцењени животни стандард породице, образовање оба родитеља/старатеља.

2. Друга целина се односила на прву критеријумску варијаблу, односно мерење конструката који омогућавају одговарање на постављена истраживачка питања и циљеве пројекта. Реч је о академско-каријерним изборима и аспирацијама ученика. Испитаници су имали задатак да означе област у којој желе да наставе студије. Могли су одабрати само једну од 15 понуђених области: Природне науке (хемија, биологија и слично); Математика/статистика; Компјутерско програмирање; Инжењерство; Уметност (сликарство, музика, књижевност); Психологија; Остале друштвене науке (историја, социологија, итд.); Бизнис, економија; Медицина; Социјални рад; Право; Спорт; Педагогија/учитељски факултет; Теологија.

3. У оквиру трећег сегмента, испитаници су на седмостепеној скали Ликертовог типа, где је 1 имало значење „Неважно“, а 7 „Изузетно важно“, процењивали колико су им важни различити циљеви. Понуђено је 9 циљева од којих се 3 односе на моћ и доминацију, 3 на помагање и усмереност ка другима, а 3 на тежњу ка успеху и остварености. Поузданост скале је била прихватљива ($\alpha = .70$).

4. Родна идентификација, односно степен у коме се дечаци идентификују са групом „мушкарци“ испитана је помоћу три ајтема на које се одговара помоћу петостепене скале слагања Ликертовог типа. На основу одговора на ова три ајтема формиран је и просечни скор који показује у којој мери се дечаци идентификују са групом „мушкарци“. Поузданост скале је прихватљива ($\alpha = .78$). Идентификација са традиционално маскулином и традиционално феминином родном улогом испитана је тако што је ученицима понуђен скуп од 20 особина које се традиционално везују за различите родове, уз инструкцију да процене колико их свака од понуђених особина добро описује, колико се односе на њих лично. Процене су вршене преко петостепене скале Ликертовог типа где је 1 имало значење „Уопште се не односи“, 3 „Нити се односи, нити се не односи“, а 5 „Веома се односи“.

5. У овој студији бавили смо се прескриптивним родним стереотипима дечака, и то стереотипима о припадницама родних група који су истог узраста као

и они сами. Испитаници су процењивали у којој мери је свака од понуђених 20 особина пожељна за групу момака њиховог узраста, али и девојака истог узраста. Процене пожељности особина вршене су на петостепеној скали Ликертовог типа. Особине су одабране такода представљају агентичну димензију родног стереотипа, која се традиционално везује за мушкарце, комуналну димензију која се традиционално везује за жене. Поузданост скала је била задовољавајућа ($\alpha = .77-87$).

6. За потребе истраживања конструисана је Скала става према родној равноправности. Неке од тврдњи преузете су из сличних скала, неке су адаптиране и прилагођене домаћем контексту, а већи део је конструисан. Скалу је чинило 67 тврдњи на које су испитаници одговарали помоћу петостепене Ликертове скале слагања. Укупна поузданост скале је била веома висока ($\alpha = .97$). Поузданост по субскалама је такође била висока: родна равноправност у родитељству ($\alpha = .85$), родна равноправност у браку и подели кућних послова ($\alpha = .91$), родна равноправност у образовању и сфери рада ($\alpha = .92$), родна равноправност у сфери хетеросексуалних партнерских односа ($\alpha = .84$).

7. Родна дискриминација је испитана преко скупа ајтема који мере перцепције групне дискриминације жена (7 ајтема) и мушкараца (2 ајтема), али и личне дискриминације (3 ајтема). Испитаници су изражавали слагање са ајтемима на петостепеној скали Ликертовог типа. Искуства дискриминације током одрастања испитана су помоћу чек листе која јесдржала 10 различитих чинова дискриминације. Листа је попуњавана преко тростепене скале учесталости (1 = „Никад“, 2 = „Да, једном“, 3 = „Да, више пута“). Помоћу сличне чек листе испитана су и искуства родно заснованог насиља у средњој школи, од уписа. Понуђено је 7 типова насиља, а ученици су одговарали помоћу тростепене скале (1 = „Ниједном“, 2 = „Једном или двапут“, 3 = „Три или више пута“).

8. Како би се стекло обухватније разумевање родних уверења дечака који су учествовали у овој студији, испитане су и следеће релевантне варијабле: религиозност, родна расподела кућних послова и бриге о деци у породици порекла и родна идентификација. Религиозност је испитана помоћу једног ајтема: „Колико би за себе рекао да си религиозан/на?“ са петостепеном скалом Ликертовог типа где је 1 имало значење „Нимало нисам религиозан“, 3 „Нити јесам, нити нисам религиозан/на“, а 5 „Веома сам религиозан“. Родна расподела кућних послова и бриге о деци међу родитељима/старатељима испитаних ученика испитана је помоћу скале која се састојала из 12 ајтема који репрезентују различите кућне послове и сегменте бриге о деци, а на ајтеме се одговара помоћу петостепене скале Ликертовог типа, где је 1 имало значење да је тај посао/активност обављала само мајка, 3 да су отац и мајка равноправно делили, а 5 да је отац самостално обављао посао/зadataк. Поузданост скале је била висока $\alpha = .87$. Испитан је и квантитет и квалитет контакта са особама из друге родне групе. Испитаници су упитани да ли имају брата/сестру, другарице, да наведу колико их имају, као и у колико су блиском односу.

2.3. Процедура истраживања

Упитник је задат у електронском формату, преко платформе за електронско испитивање Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Попуњавање упитника је било омогућено у периоду од 15. априла до 30. маја 2020. године. Са планираним периодом прикупљања података на овом пројекту поклопило се и проглашење ванредног стања услед епидемије болести Ковид-19. Ученици су повучени из редовне наставе и настава је реорганизована у онлајн режиму. Како није било могуће задати упитнике у средњим школама у контролисаним условима, определили смо се за алтернативне начине дисеминације упитника. Упитник је прослеђен низу ученичких организација, на званичне мејл адресе свих средњих школа са територије града Београда, полазницима програма за средњошколце „Школа демократије“ и различитих семинара за средњошколце у истраживачкој станици Петница. Описана процедура, која због епидемије Ковидом 19 није омогућавала контролисано испитивање у школама, условила је да узорак не одговара у потпуности општој популацији адолесцената. Ћаци који су друштвено ангажовани, са добрим академским успехом, били су заинтересованији да на овај начин учествују у истраживању.

Ученици су били замољени да упитник проследе и ка својим друговима средњошколског узраста, као и да слободно деле упитник посредством социјалних мрежа. Упитник је био потпуно анониман, а сви учесници у студији су дали сагласност за учешће у истраживању. Учесницима је било омогућено и да преко посебне форме унутар упитника затраже извештај о истраживању, оставе коментар на истраживање или се обрате истраживачима са свим питањима. Попуњавање упитника је трајало до 30 минута, а свако питање у упитнику је било могуће прескочити.

2.4. Фокус група

Учесници у фокус групи су били ученици средњих школа. Структура учесника фокус групе била је таква да обезбеди учешће ученика различитих школских усмерења, као и различитог узраста. Дакле, учесници у фокус групама били су ученици који похађају сва три основна профила средњих школа (гимназије, уметничке школе, струковне и стручне школе), који су различитог узраста – од првог до четвртог разреда.

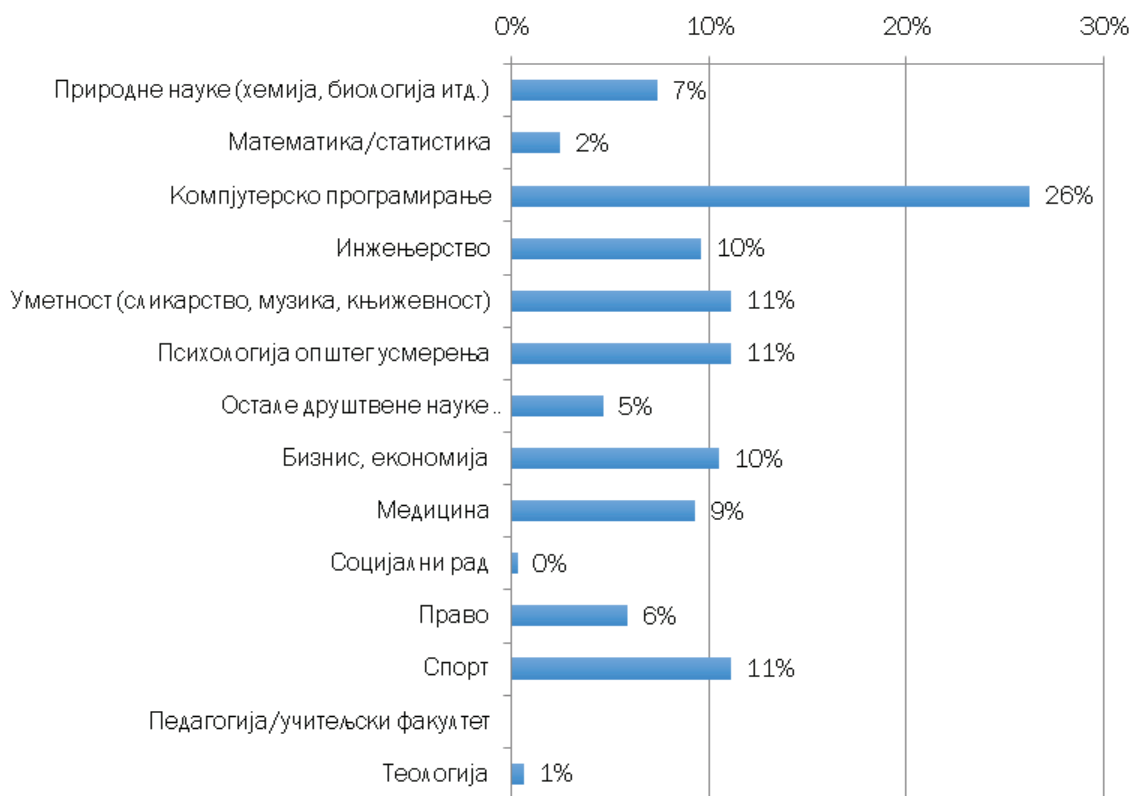
Фокус групе су временски трајале до један сат и 45 минута, а учесници су имали могућност да изнесу своје ставове и опсервације у односу на постављену тематику.

Водич за фокус групу био је креиран на начин који је садржајем омогућавао продубљени увид у извештавања ученика из квантитативног дела истраживања.

ДЕО 6.
РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Академско-карактерни избори и аспирације

Ученици из узорка известили су у којој области планирају да наставе школовање. Испитаници који још увек нису донели одлуку, одговорили су која област је најближа њиховим интересовањима и жељама. На графикону 6 приказани су проценти ученика који су се определили за различите области. Ови подаци показују да академско-каријерни избори и аспирације ученика средњих школа углавном прате родно традиционалну поделу академских области и занимања. Дечаци су пре свега заинтересовани да школовање наставе у домену компјутерског програмирања, спорта и инжењерства.

Графикон 6. Академско-каријерни избори

2. Вредности адолесцената

Испитаници су имали задатак да процене колико су им значајни различити животни циљеви. Прелиминарна факторска анализа (PAF метод са Promax ротацијом) је показала да се 9 понуђених циљева групише на 3 фактора. Први

окупља циљеве: бити супериоран, бити моћан и имати висок статус и објашњава 29.47% варијансе; други: брига за друге, помагање другима и угађање другима објашњава 20.45% варијансе; док трећи фактор укључује циљеве: бити успешан, бити остварен и бити стручани објашњава 9.41% варијансе (циљеве су у оквиру фактора поређани по засићењу, од вишег ка нижем). На основу екстрахованих фактора формиран су просечни скорови за сваки од три фактора.

Испитаници највише вреднују скуп циљева који се односи на успех, оствареност и стручност и доживљавају их као важне. Ниже вреднују скуп комуналних циљева који су им донекле важни, док најниже вреднују циљеве који се односе на доминацију и висок статус и према њима имају неутралан однос, нити су им важни, нити неважни ($F(2, 689) = 561.01, p < .01$, сви пост хок тестови значајни на нивоу $p < .01$).

Графикон 7. Значај различитих животних циљева

Просечни скорови за три групе циљева корелирани су и са другим социо-демографским варијаблама и родним конструктима мереним у овој студији. У Табели 5 приказани су Пирсонови коефицијенти корелације само за оне везе између варијабли које су досегле статистичку значајност.

Тежња ка моћи, супериорности и високом статусу позитивно је повезана са религиозношћу ($r = .18$), родном идентификацијом са групом „мушкарци“ ($r = .25$) и идентификацијом са традиционално маскулиним особинама ($r = .37$), а негативно са ставом према родној равноправности ($r = -.13$). Другим речима, што су религиознији, што себе више доживљавају као мушкарце са традиционално маскулиним особинама, више теже ка доминацији и имају негативније ставове према родној равноправности.

Усмереност на друге операционализована је преко циљева који се тичу бриге о другима, помагања и угађања другима. Позитивно, али веома слабо је повезана са величином места становања ($r = .12$). Такође, постоји и слаба позитивна веза са религиозношћу ($r = .17$), маскулином ($r = .19$). Изненађује да чак и они дечаци који поседују традиционално маскулине, агентичне особине, вреднују помагање другима. Могуће је да су такве тежње за њих још један канал за испољавање супериорности.

Очекивано, тежња ка успеху и остварености позитивно је повезана са школским успехом, иако је реч о вези слабог интензитета. Дечаци који у већој мери теже ка овом циљу имају и нешто вишу просечну оцену ($r = .14-19$). Не уочава се значајнија разлика по овом питању између ученика виших и нижих разреда. Са истом тежњом позитивно је повезано образовање оца ($r = .15$) Дечаци који станују у већим местима више теже ка успеху и остварености ($r = .13$). Што се више идентификују са традиционално маскулиним особинама, више теже ка успеху, стручности и остварености ($r = .29-44$).

	Супериорност, моћ и висок статус	Брига, помагање и угађање другима	Успех, оствареност и стручност
Просечна оцена	-.10	.09	.19**
Образовање оца	.09	.03	.15*
Величина места становања	-.02	.12*	.13*
Религиозност	.18**	.17**	.07
Родна идентификација	.25**	-.02	.11
Маскулина родна улога	.37**	.19**	.44**
Феминина родна улога	-.10	.58**	.08
Родни егалитаризам	-.13*	.02	-.04

Табела 5. Повезаност преференције различитих животних циљева са другим мереним варијаблама на ($N = 316$)

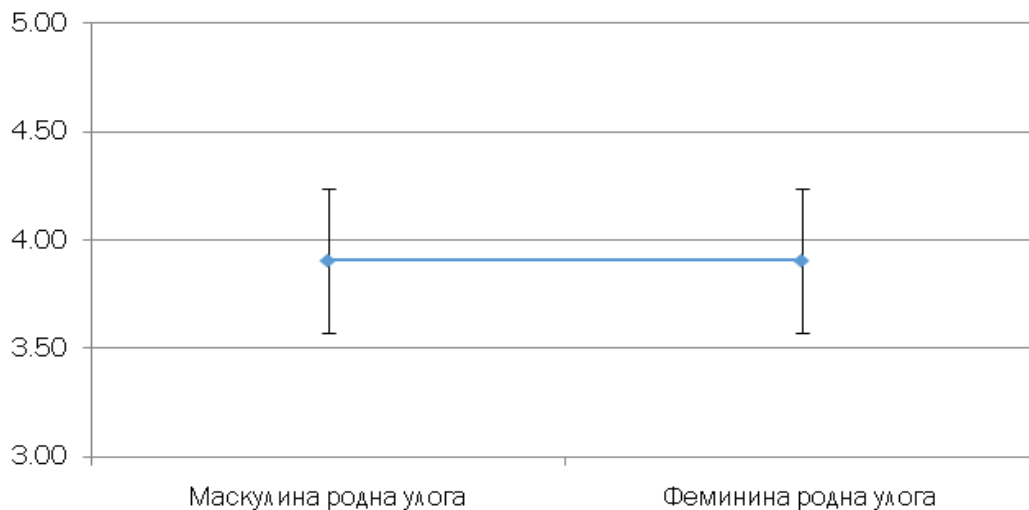
Напомена: * = корелација статистички значајна на нивоу $p < .05$; ** = корелација статистички значајна на нивоу $p < .01$.

3. Родна и идентификација са традиционално маскулиним и фемининим родним улогама

Дечаци који су учествовали у овој студији имају умерену родну идентификацију ($M = 3.75$, $SD = 1.14$, тест значајности: $t(1,678) = 1.92$, $p = .06$). Могуће је да би снага идентификације била и већа, да смо у ставкама родне групе насловили дечаци/момци, уместо мушкарци/момци.

Идентификација са традиционалним родним улогама испитана је тако што су испитаници процењивали у којој мери се скуп понуђених традиционално маскулиних и фемининих особина односи на њих лично. Прелиминарна експлораторна факторска анализа (PAF метод са Promax ротацијом) указује да се из понуђеног скупа особина могу екстраховати две дистинктне латентне димензије, од којих једну засићују особине које смо одабрали да репрезентују традиционалну маскулину и феминину родну улогу. Маскулина димензија објашњава 21.01% варијансе, а највише је засићена следећим особинама: доминантност, лидерске способности, самопоуздање, храброст и такмичарска настројеност. Треба рећи да и друге особине имају релативно висока засићења. Комуникативност је једина особина која се из иницијално комуналних особина груписала на маскулиној димензији, па смо је уврстили и у просечни скор за традиционалну маскулину родну улогу. Феминина димензија објашњава 16.85% варијансе и засићена је искључиво комуналним особинама, а на првим местима су саосећајност, брига за друге, емоционалност, разумевање за друге и осетљивост.

На основу екстрахованих фактора, формиран су и просечни скорови који указују на снагу идентификације са традиционално маскулином и феминином родном улогом. На Графикону 8 приказана је израженост тих скорова. Налази показују да се дечаци из овог узорка у једнакој мери идентификују и са традиционално маскулином и традиционално феминином родном улогом ($t(1,281) = -0.02$, $p = .99$).

Графикон 8. Идентификација дечака са маскулином и феминином улогом

У Табели 6 приказано је у којој мери се испитаници идентификују са појединачним понуђеним особинама.

Идентификација дечака		
Особине	M	SD
Жеља за успехом и постигнућем	4.42	0.92
Разумевање за друге	4.27	0.77
Брига за друге	4.12	0.92
Одговорност	4.10	0.94
Сарадљивост	4.09	0.87
Независност	4.04	1.02
Емоционална стабилност	4.03	1.07
Саосећајност	3.99	0.92
Комуникативност	3.94	1.01
Храброст	3.93	0.94
Ефикасност	3.91	0.87
Скромност	3.91	0.91
Компетентност	3.82	1.08
Осећајност (емоционалност)	3.80	1.10
Такмичарска настројеност	3.79	1.22
Лидерске способности	3.77	1.15
Самопоуздање	3.74	1.12
Сентименталност	3.64	1.06
Осетљивост	3.46	1.16
Доминантност	3.40	1.19

Табела 6. Идентификација са појединачним понуђеним особинама

Напомена: M = аритметичка средина, SD = стандардна девијација; Идентификација је вршена на скали од 1 („Особина се уопште не односи на мене“) до 5 („Особина се изузетно односи на мене“).

Идентификација дечака са традиционално маскулиним и традиционално фемининим особинама повезана је са низом мерених варијабли, а интензитет ових веза варира од слабих до умерених (Табела 7). На првом месту, чини се да идентификација са традиционално маскулином улогом веома благо опада како дечаци расту и напредују кроз средњу школу ($r = -.17$). Имућнији дечаци ($r = -.16$) се мање идентификују са традиционално фемининим родном улогом, док је ова врста идентификације нешто снажнија код дечака из већих места ($r = .15$). Интересантно, религиозност је позитивно повезана са обе родне улоге, иако снажније са маскулином ($r = .28$), него са фемининим ($r = .16$). Родна идентификација са групом „мушкарци“ веома је благо повезана са маскулином улогом ($r = .12$). Овде проналазимо и везу са мерама контакта са другим родном групом, те тако дечаци који имају ближи однос са својим сестрама у већој мери се идентификују са традиционално фемининим особинама ($r = .20$). Обрнуто, што су ближи са браћом, више се идентификују са маскулином родном улогом ($r = .24$). Корелације родних улога са мерама животних циљева су очекиване: маскулина улога у најснажнијој је позитивној корелацији са циљевима који се тичу успеха ($r = .44$) и доминације ($r = .37$), а феминина са комуналним циљевима ($r = .58$).

	Традиционална маскулина родна улога	Традиционална феминина родна улога
Старост	-.15*	-.03
Разред	-.17**	-.03
Животни стандард	.02	-.16**
Величина места становања	.01	.15*
Религиозност	.28**	.16**
Родна идентификација	.12*	-.06
Блискост са сестром	.14	.20*
Блискост са братом	.24**	.12
Усмереност на супериорност, моћ и висок статус	.37**	-.10

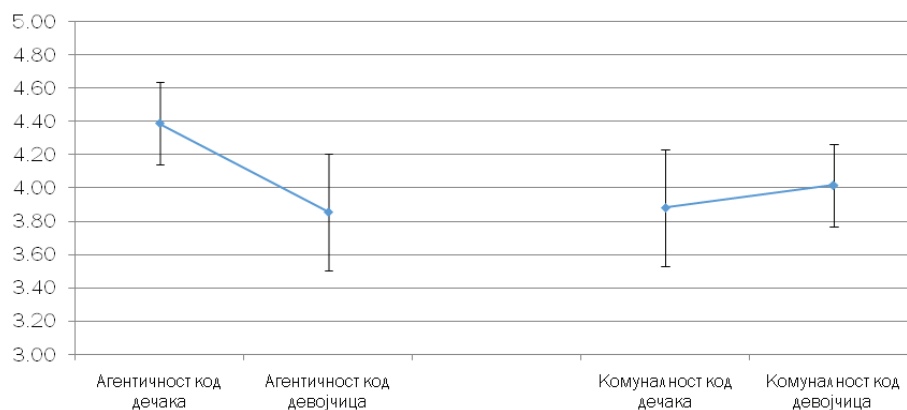
Табела 7. Повезаност идентификације са традиционалним родним улогама са другим мереним варијаблама

Напомена: * = корелација статистички значајна на нивоу $p < .05$; ** = корелација статистички значајна на нивоу $p < .01$.

4. Перспективни родни стереотипи

У складу са циљем пројекта, бавили смо се прескриптивним стереотипима, односно друштвено раширеним уверењима о томе које су особине пожељне за припаднике одређених социјалних група. Испитаници су известили о прескриптивним родним стереотипима које везују за своје вршњаке, односно које особине сматрају пожељним за дечаке/момке и девојчице/девојке њиховог узраста. Особине су одабране тако да репрезентују две кључне димензије родних стереотипа, агентичност и комуналност. Експлораторна факторска анализа (PAF метод са Pro-тах ротацијом) такође је указала на постојање ове две димензије (агентичност објашњава варијансе 23.74% стереотипа о девојчицама и 25.19% стереотипа о дечама, а комуналност 11.99% стереотипа о девојчицама и 16.38% стереотипа о дечама). Као и у случају инструмента за мерење родних улога, прелиминарне факторске анализе су показале да се особина комуникативност групише са другим агентичним особинама, те је стога укључена у просечни скор за димензију агентичност. Претпостављамо да су испитаници ову особину асоцирали са самопоуздањем и асертивношћу, пре него усмереношћу на социјалне односе.

На Графикону 9. може се видети да дечаци из наше студије укупно посматрано сматрају пожељним и агентичне и комуналне особине. Ово је у складу са претходним анализама где је утврђено да се дечаци једнако идентификују и са агентичним и фемининим особинама, иако имају диференциране процене пожељности ових особина. С тим у вези, комуналне особине, које се традиционално везују за женски род, сматрају нешто мање пожељним у односу на агентичне особине. На овај налаз указује статистички значајан главни ефекат фактора „димензија стереотипа“ у спроведеној мешовитој анализи варијансе у коју су били укључени и непоновљени фактор „род испитаника“ и поновљени фактор „род групе која се процењује“ ($F(1,684) = 96.83, p < .01$).

Графикон 9. Пожељност агентичних и комуналних особина за групу дечака и девојчица

Процене пожељности агентичних и комуналних особина		
Особине	M	SD
Одговорност (А)	4.66	0.63
Жеља за успехом и постигнућем (А)	4.63	0.67
Самопоуздање (А)	4.61	0.74
Храброст (А)	4.58	0.67
Ефикасност (А)	4.49	0.72
Емоционална стабилност (А)	4.45	0.81
Независност (А)	4.45	0.79
Комуникативност (А)	4.45	0.71
Сарадљивост (К)	4.41	0.70
Лидерске способности (А)	4.24	0.87
Разумевање за друге (К)	4.24	0.81
Брига за друге (К)	4.14	0.87
Компетентност (А)	4.13	0.95
Саосећајност (К)	4.00	0.86
Доминантност (А)	3.98	0.97
Такмичарска настројеност (А)	3.96	1.04
Скромност	3.94	0.94
Осећајност (емоционалност) (К)	3.67	1.07
Сентименталност (К)	3.53	0.99
Осетљивост (К)	3.11	1.17

Табела 8. Процена пожељности агентичних и комуналних особина

Напомена: M = аритметичка средина, SD = стандардна девијација; Процене пожељности особина су вршене на скали од 1 (особина уопште није пожељна) до 5 (особина је веома пожељна).

Испитали смо и повезаност прескриптивних родних стереотипа средњошколаца са различитим личним карактеристикама. Испитаница вишим просеком, из већих места, као и они који имају већи број блиских другарица више се идентификују са традиционалном феминином родном улогом и имају мање стереотипна очекивања од родних група. Са друге стране, са стереотипним перцепцијама повезани су животни стандард, родна идентификација и маскулина родна улога. Религиозност има интересантан статус, будући да је позитивно повезана и са стереотипном перцепцијом агентичности, али и комуналности (Табела 9).

	Агентичност код дечака	Комуналност код дечака
Просечна оцена	-.01	-.10
Животни стандард	.16*	-.10
Величина места становања	.02	.18**
Религиозност	.14*	.13*
Родна идентификација	.20**	-.04
Маскулина родна улога	.42*	.15*
Феминина родна улога	.04	.55**
Број блиских другарица	-.02	.15*

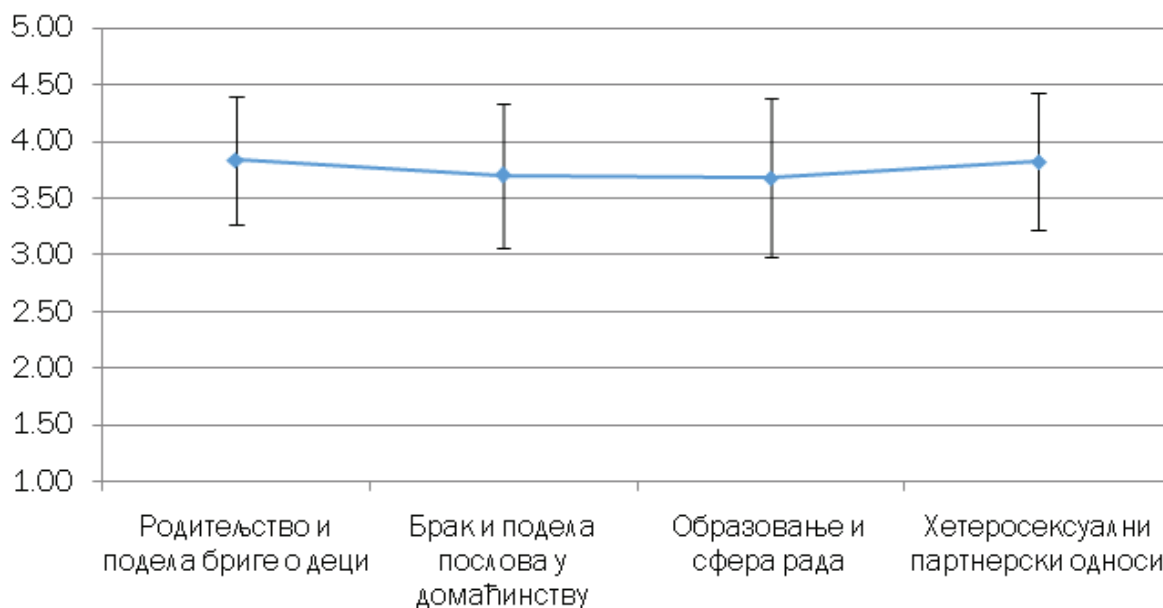
Табела 9. Повезаност прескриптивних родних стереотипа са другим мереним варијаблима

Напомена: * = корелација статистички значајна на нивоу $p < .05$; ** = корелација статистички значајна на нивоу $p < .01$.

5. Став према родној равноправности

Став према родном егалитаризму испитан је преко скале конструисане за потребе овог истраживања. Иако смо конструисане и преузете ставке груписали у четири тематске целине (родитељство и расподела бриге о деци, брак и расподела послова унутар домаћинства, образовање и сфера рада, хетеросексуални партнерски односи), експлораторна факторска анализа показала је да ставке творе један велики фактор који објашњава 37.58% варијансе у овом ставу. Упркос томе, ставке смо груписали у тематске целине ради прегледности резултата, иако не треба губити из вида да је само општи сумативни скор емпиријски заснован.

Општи скор показује да дечаци из узорка имају умерено позитиван однос према родној равноправности. На Графикону 10 приказани су просечни скорови дечака који одражавају њихове ставове према родној равноправности у различитим животним доменима. Дечаци имају најпозитивније ставове по питању равноправности у родитељству, а најнегативније у односу на равноправности у образовању и сфери рада.

Графикон 10. Став према родном егалитаризму у различитим сферама живота

У табелама 10-13 приказани су дескриптивни статистички параметри за одговоре на све појединачне ставке из скале родног егалитаризма.

У домену родитељства (Табела 10), резултати истраживања показују да адолесценти претежно поседују есенцијалистичка уверења о супериорности женског рода у обављању родитељске улоге. Тако сматрају да је мајчинство најважнија улога сваке жене ($M=3.65$), те да је природно да мајке више мазе и теше децу ($M=3.64$). Ипак, охрабрује да препознају неопходност да се очеви у већој мери укључе у бригу о деци.

Ставке		M	SD
1.	Имати посао је добро, али најважнија улога сваке жене је да се једног дана оствари као мајка.	3.65	1.29
2.	Тужније је уколико се жена никад не оствари као мајка, него уколико се мушкарац не оствари као отац.	2.50	1.26
3.	Дете предшколског узраста ће вероватно да пати ако је мајка запослена.	2.47	1.07

4.	Мајке су природно осетљивије за потребе беба и болесне деце од очева.	3.49	1.13
5.	Ако желимо да будемо сигурни да ће дете бити одведено на редовну контролу код зубара на време, бригу о томе треба препустити мајци, а не оцу.	2.38	1.11
6.	Брига о дечјим школским и ваншколским активностима углавном би требало да буде мајчина, а не очева одговорност.	2.15	0.97
7.	Мушкарци би требало да преузму већи део бриге око деце него што је то сада случај.	3.49	0.87
8.	Очеви морају знати да промене пелене својим бебама.	4.32	0.86
9.	Мушка природа отежава мушкарцима да науче послове око деце које жене обављају природно.	2.80	1.09
10.	Ако децу треба казнити, онда то треба да учини отац.	2.37	1.13
11.	Очеви, а не мајке, би морали да воде рачуна о томе с ким излазе њихови синови и кћерке.	1.75	1.58
12.	Очеви, а не мајке, треба да одређују колики ће бити дечји џепарац.	2.31	1.00
13.	Природно је да мајке више мазе и теше децу.	3.64	1.00
Просечни скор:			

Табела 10. Ставови према родном егалитаризму у родитељству и бризи о деци

Када је реч о теми ступања у брак и подели кућних послова у партнерској заједници, адолесценти исказују традиционална уверења о улози мушкарца као онога који треба да заради довољно новца да издржава породицу ($M=4,01$). Такође, у значајној мери жене перципирају као одговорне за брачне конфликте и као оне које треба да се одрекну својих потреба како би такви конфликти били решени. Ипак, позитивно је да препознају да је каријера удате жене једнако важна као и каријера супруга ($M=3.97$), као и да запослени муж и жена морају подједнако да деле кућне послове ($M=3.86$).

Ставке			
		M	SD
1.	Сваки момак треба да размишља како да заради довољно новца да једног дана може самостално да издржава породицу.	4.01	1.21
2.	Тужно је када се жена не уда пре него што напуни тридесет година.	2.32	1.23
3.	Бригу о породичним финансијама треба препустити мушкарцима.	2.72	1.17
4.	Каријера удате жене требала би бити једнако важна као и каријера њеног супруга.	3.97	0.99
5.	Да би брак био успешан, жена треба да зна када да прећути.	2.57	1.22
6.	Упркос свим променама у друштву, најбоље је да мушкарац буде глава породице.	3.52	1.22
7.	Задатак мушкараца је да заради новац; задатак жене је да води рачуна о домаћинству и породици.	2.66	1.26
8.	Мушкарци би требало да више раде у домаћинству него што је то сада случај.	3.45	0.96
9.	Запослени муж и жена морају подједнако да деле кућне послове.	3.86	1.03
10.	Жене су једнако способне као и мушкарци да обављају ситне поправке у домаћинству.	2.18	1.90
11.	Мушкарци треба да представљају породицу на састанцима кућног савета.	2.76	1.09
12.	Када би жене мање звоцале, мање би било свађа у браку.	3.05	1.27
13.	Прање судова би требало бити заједничка одговорност мушкараца и жена.	3.73	1.18
14.	Жене су природно обдарене бољим способностима за обављање и организацију кућних послова.	3.17	1.10
15.	Све у свему, породица пати ако је жена запослена.	2.11	1.05
Просечни скор:			

Табела 11. Родни егалитаризам у браку и подели кућних послова

Кад је реч о родном егалитаризму у сфери рада, ставови су махом позитивни. Истина, значајан број испитаника сматра да мушкарци имају урођене лидерске способности и да су бољи бизнисмени од жена. У највећој мери ($M=4.17$) се слажу да су жене једнако способне као и мушкарци да се баве науком. Верују да је за независност жена најбоље да имају посао, да су подједнако способне да расправљају о политици и економији, али не и да су на послу једнако поуздане као и мушкарци

Ставке			
		M	SD
1.	Има много добрих разлога због којих жена не би требало да буде председник државе.	2.64	1.35
2.	Фирми се више исплати да запосли мушкарца него жену.	2.34	1.19
3.	Мушкарац доктор улива више поверења од жене докторке.	2.34	1.20
4.	Жене су једнако способне као и мушкарци да се баве науком.	4.17	0.97
5.	Мушкарци имају урођене боље лидерске способности (бољи су руководиоци) од жена.	3.24	1.24
6.	Мушкарци умеју боље да организују посао од жена.	2.79	1.15
7.	Скупе семинаре и пословне обуке боље је платити мушкарцу, него жени.	2.32	1.03
8.	Није природно да мушкарци раде као неговатељи у старачким домовима.	2.57	1.18
9.	Жене су превише емотивне да би доносиле рационалне пословне одлуке.	1.63	1.50
10.	Жене једнако добро као и мушкарци подnose притиске на послу.	3.17	1.06
11.	Жене су на послу једнако поуздане као и мушкарци.	2.48	1.98
12.	У целини гледано, мушкарци су бољи бизнисмени од жена.	3.14	1.26
13.	Да би жена била независна особа најбоље је да има посао.	3.61	1.03
14.	Жене могу једнако добро као и мушкарци да обављају послове у војсци и полицији.	3.06	1.25

15.	Фудбал није спорт за девојке.	2.63	1.30
16.	Мушкарци имају природан таленат за програмирање и инжењерство, а девојке за језике и друштвене науке.	2.77	1.21
17.	Мушки васпитачи и учитељи не могу одговорити на све потребе мале деце једнако добро као женске васпитачице и учитељице.	2.60	1.25
18.	Курсеви за шминкање и негу лепоте примерени су само женама.	3.47	1.31
19.	Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о политици и економији.	3.71	1.02
Просечни скор:			

Табела 12. Родни егалитаризам у сфери образовања и рада

Као и у претходно описаним доменима, испитаници имају позитиван однос према родној равноправности у домену хетеросексуалних партнерских односа. Традиционална уверења су изражена на неколико ставки (момак увек треба да плати пиће; пијанство је мање пожељно код жена, жене више оговарају него мушкарци, природно је да се мушкарци побију). Ипак, деле уверење да жена треба да се осећа слободном и да у сексуалном односу има активну улогу, као и да треба да има једнаку слободу да излази сама увече, односно да је једнако слободна да изрази властито мишљење.

Ставке			
		M	SD
1.	Момак увек треба да плати пиће девојци.	3.16	1.28
2.	Само девојке ниског морала имају пуно сексуалних партнера.	2.93	1.25
3.	Жена би требало да пази да не испадне паметнија од мушкарца са којим је у вези.	1.79	0.95
4.	За момка је пожељно да има велико сексуално искуство.	2.69	1.06

5.	Девојке не би требало да драме када их момци ухвате за задњицу или неки други део тела, то је само шала.	2.24	1.29
6.	У реду је да девојку исмеваш када се понаша као мушкарца.	2.21	1.18
7.	Момак који се понаша као жена заслужује да га други исмевају због тога.	2.81	1.41
8.	Постоје ситуације у којима девојке заслуже да им момак лупи шамар.	2.33	1.40
9.	Много је важније да девојка лепо изгледа, него момак.	1.81	1.65
10.	Природно је да се момци понекад потуку.	3.59	1.15
11.	Мушкарци који плачу су слабићи.	2.09	1.15
12.	Горе је видети пијану жену него пијаног мушкарца.	3.45	1.29
13.	Кад се окупи друштво пријатеља, нормално је да мушкарци више доминирају у разговору.	2.64	1.13
14.	Жене би требало да имају једнаку слободу као и мушкарци да излазе саме увече.	3.96	0.99
15.	Према женама треба бити пажљивији и уљуднији него према мушкарцима.	3.57	1.15
16.	Жена би требало да се осећа слободном да у сексуалном односу има активну улогу.	4.01	0.95
17.	У друштву би жена требало да се осећа једнако слободном као и мушкарац да изрази своје мишљење.	4.37	0.76
18.	Жене воле да оговарају своје познанике више него мушкарци.	3.58	1.20
19.	Да би веза била успешна, девојка мора некад да се одрекне својих потреба зарад потреба свог партнера.	3.06	1.17
20.	Мушки и женски мозак раде на потпуно различит начин.	3.55	1.17
Просечни скор:			

Табела 13. Родни егалитаризам у хетеросексуалним партнерским односима

6. Дискриминација

Последњи сегмент квантитативне студије бавио се идентификовањем перцепција и искустава родне дискриминације. Испитали смо како учесници студије перципирају дискриминацију жена и мушкараца у Србији, али и властита искуства дискриминације током одрастања у породици порекла и школовања, као и искуства родно заснованог насиља у школи коју тренутно похађају.

Испитаници махом не перципирају да су жене дискриминисане у Републици Србији ($M=2.75$). Занимљиво је да у већој мери препознају групну дискриминацију мушкараца ($M=3.54$). Најмање јеприсутан скор који се односи на искуство личне/родне дискриминације ($M=2.40$).

Ставке и просечни скорови			
		M	SD
1.	Жене у Србији имају сва права која су им потребна.	3.61	1.07
2.	Није ми јасно за која се права жене у Србији још боре.	3.56	1.19
3.	Жене у Србији нису у ништа лошијем положају од мушкараца.	3.53	1.19
4.	Није добро за наше друштво да жене добију већа права.	2.71	1.39
5.	Сматрам да жене нису довољно вредноване у нашем друштву.	2.95	1.23
6.	Жене у Србији се у свакодневном животу сусрећу са више препрека него мушкарци.	2.91	1.16
7.	Жене у Србији и даље морају да раде више од мушкараца да би постигле исте ствари.	2.80	1.18
Перцепција групне дискриминације жена (просечни скор)		.75	0.91
8.	Пред мушкарце у Србији се ставља много више захтева него пред жене.	3.32	1.03
9.	Насиље над мушкарцима је једнако озбиљан проблем као и насиље над женама.	3.75	1.34
Перцепција групне дискриминације мушкараца (просечни скор)		3.54	0.88
1.	Лично сам се суочио са потешкоћама зато што сам мушкарац.	2.65	1.39
2.	Десило ми се да сам био потцењен зато што сам мушкарац.	2.14	1.26
3.	Неке могућности су ми биле ускраћене само зато што сам мушкарац.	2.33	1.35
Перцепција личне родне дискриминације(просечни скор)		2.40	1.13

Табела 14. Перцепције групне и личне родне дискриминације

Након перцепција, испитана су и искуства дискриминације са којима су се дечаци суочавали током детињства. Резултати показују да су испитаници из узорка у просеку доживели 2.88 чинова дискриминације током одрастања у породици порекла и током школовања ($SD = 1.92$). Само 9.3% дечака никада није доживело ниједан облик родне дискриминације, док је 16.3% доживело 5 или више различитих видова дискриминације. У Табели 15 приказана су различита искуства дискриминације са којима су дечаци могли да се суоче током одрастања, као и њихови одговори о учесталости таквих искустава. Искуства су приказана од најучесталијих ка мање учесталима.

Искуства дискриминације		Никад	Једном	Више пута
1.	Наставници су мој успех приписивали памети, а не труду.	34.34%	18.69%	46.97%
2.	Чешће сам кажњаван него девојчице за исто понашање у школи.	38.65%	15.46%	45.89%
3.	Морао сам да обављам одређене послове које нису морали женски чланови породице.	51.30%	5.70%	43.01%
4.	Добијао сам лошије оцене из појединих предмета само зато што сам дечак/момак.	64.08%	9.71%	26.21%
5.	Нисам смео да покажем осећања или да заплачем, јер мушкарци то не раде.	70.81%	8.13%	21.05%
6.	Суздржавао сам се да загрлим или пољубим неку драгу особу, јер мушкарци то не раде.	73.91%	7.25%	18.84%
7.	Родитељи су ме обесхрабрили да се бавим спортом или хобијем који се углавном везује за девојчице.	86.34%	7.65%	6.01%
8.	У школи ми је саветовано да се не бавим неким послом, јер није за мушкарце.	86.80%	7.61%	5.58%
9.	Породица ми није дозволила да одаберем средњу школу или факултет који сам желео, јер нису били прикладни за дечака/момка.	93.60%	3.94%	2.46%
10.	Поједини наставници и професори су говорили да њихов предмет није за мушкарце.	92.27%	5.80%	1.93%

Табела 15. Искуства дискриминације у породици и школи током одрастања на узорку дечака (поређани од учесталијих ка мање учесталима)

Испитали смо и учесталост искуства родно заснованог насиља у средњој школи. У Табели 16 приказани су проценти који указују на учесталост ових искустава. Добијени резултати су прилично забрињавајући јер указују да су се испитаници често сретали са готово свим облицима насиља које смо навели. Најчешће је неко неприкладно коментарисао изглед делова тела (39,6%) и називао их погрдним именима, исмевао, вређао, претио (36,2%). Најређе су заступљени облици сексуалног насиља (7,7%).

Искуства		Ниједном	1 или 2 пута	3 или више пута
1.	Да ли те је неко исмевао или вређао због изгледа?	46.23%	26.89%	26.89%
2.	Да ли је неко коментарисао изглед делова твог тела (мишићи, задњица, груди и слично)?	38.16%	22.22%	39.61%
3.	Да ли те је неко снимао када то ниси желео/ла?	50.48%	21.90%	27.62%
4.	Да ли те је неко називао погрдним именима, исмевао, вређао, претио?	42.38%	21.43%	36.19%
5.	Да ли ти је неко написао или нацртао нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду WC-а, школе или неком другом месту?	76.92%	12.02%	11.06%
6.	Да ли те је неко додиривао, штипао, покушао да те пољуби, хватао за интимне делове иако то ниси желео?	80.68%	11.59%	7.73%
7.	Да ли те је неко присиљавао да радиш нешто што не желиш или се понашаш глупо, непристојно или незаконито?	74.88%	16.43%	8.70%

Табела 16.Искуства родно заснованог насиља у средњој школи

7. Резултати проистекли из фокус групе

У овом делу приказа резултата истраживања представљен је преглед извештавања ученика који доприноси бољем разумевању претходно представљених квантитативних налаза. Налази су представљени кроз кратку анализу најзначајнијих извештавања који упућују на већ претходно обрађене резултате.

Извештавања у оквиру фокус групе показују да дечацима адолесцентног узраста није најбоље позната дистинкција између пола и рода.

„Па, знаш како, ја мислим да има разлике. Пол би био мушки – женски. А род? Па, ја мислим исто. Мада, чим се прича о томе, чим питаш, значи има нека разлика. Само да размислим која би могла бити...“

(ученик четвртог разреда гимназије)

„Па мени је то исто. Мушки род, мушки пол. Шта може ту да буде различито!?“

(ученик првог разреда средње стручне школе)

Кроз фокус групе видљиво је било да адолесценти испољавају уверења да су родови асоцирани са различитим интересовањима. Нарочито је уочљиво у односу на родне улоге које приписују очевима, а које мајкама.

„Кева је кући, она ради те женске послове, домаћица жена.“

(ученик првог разреда средње стручне школе)

„Код мене је мајка увек била више задужена за обављање послова у домаћинству.“

(ученик првог разреда гимназије)

„Мене је ћале увек водио на фудбал. Некако, мушко сам па су нам сличнија интересовања.“

(ученик првог разреда гимназије)

Дечаци и у фокус групама испољавали су есенцијалистичка уверења, при чему су сматрали да се због инхерентних („природних“ биолошких и психолошких) разлика мушкарци и жене опредељују за различита занимања.

„Са мајком сам увек учио кад сам кренуо у школу.“

(ученик првог разреда средње економске школе)

„Ћале је више са мном радио техничко, ликовно. Он ми је правио оне фигуре, оне радове за техничко и тако то...“

(ученик четвртог разреда, смер Кулинарски техничар)

„Тата је столар, па му више него мами иде техничко.“

(ученик четвртог разреда средње стручне школе)

Такође, у односу на претходно изнети закључак, запажено је да изражавају благо дерогативан однос према појединим традиционално фемининим занимањима.

„Свакако да су различити мушкарци и жене. Природа је различита. На пример, секретарице, шалтеруше, и има ту још занимања, али не могу да се сетим на прву лопту.“

(ученик четвртог разреда средње стручне школе)

„Ево на пример, не знам да је жена рудар негде. Да иде у рудник да копа.“

(ученик првог разреда средње стручне школе)

Из различитих наратива адолесцената јасно је да дечацама није у потпуности јасно значење термина родне равноправности - да је реч о једнакости у шансама и могућностима избора, да је циљ успостављање равнотеже у односима статуса и моћи између мушкараца и жена, а не апсолутном паритету у свим животним исходима. Такође, такав циљ не може бити остварен уколико се не уваже инхерентне биолошке разлике између мушкараца и жена.

„Рецимо, разлике су велике код мушке и женске природе. Код снаге. Не знам зашто се толико потенцира једнакост кад су мушкарац и жена кроз различити у много ствари. Рецимо, то што сам рекао, физички нисмо исти. Ево спорт баш даје добар пример. Какав ти је мушки, а какав женски фудбал!? Па исто тако, одбојка, кошарка. Па то су различити спортови, колико су мушкарци јачи, доминантнији. Понајбоља жена не би могла да игра са кадетима фудбал на неком озбиљнијем нивоу, ако ћемо поштено.“

(ученик четвртог разреда средње стручне школе)

„Да, разлике постоје, и ма колико ми желели неку једнакост, свакако су мушкарци више прилагођени за једно, жене за друго, то је реалност.“

(ученик првог разреда средње уметничке школе)

Анализом је уочено да дечаци сматрају да мушкарци и жене треба да имају једнака права. Нису им познати сви домени у којима су права жена угрожена, али у њиховој свести јесу истакнути примери родне дискриминације на послу (сексуално узнемиравање, ускраћивање радних права због трудноће и слично). Препознају да постоји проблем у дисбалансу моћи.

„Мушкарци су склонији томе да користе ситуацију у којој су они моћнији од жена да их искористе.“

(ученик четвртог разреда гимназије)

„Па ако размишљам из тачке газде, зар није логично да запосли прво мушкарца? Јер, он најпре не може бити трудан, па да га нема на послу скоро две године.“

(ученик четвртог разреда средње стручне школе)

Закључак који се намеће, имајући у виду резултате квалитативног дела истраживања умногоме је сличан налазима квантитативног истраживања. Декларативно се испољавају уверења да мушкарци и жене треба да имају једнака права, при чему је очигледно да им појам родне равноправности није довољно јасан и да су потпуно неинформисани о социјалним факторима родних неједнакости. Не умеју да препознају родну дискриминацију мушкараца, али препознају драстичне примере родне дискриминације жена, о којима се највише и говори у медијима и друштву (сексуално узнемиравање на послу и кршење радних права трудница). Спонтано изражавају есенцијалистичка уверења о природној условљености разлика између мушкараца и жена, као и негативне стереотипе о женама као емоционално нестабилним, нервозним, променљивога расположења. Изражавају и дерогативан однос према традиционално фемининим занимањима, која и јесу нижег статуса у смислу да су слабије плаћена и да жене имају мању могућност напредовања.

ДЕО 7.
ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

1. Закључци и препоруке

Циљ студије коју представљамо у овом извештају био је да стекне увид у: 1.) уверења дечака која могу бити од значаја за формулисање акција усмерених ка постизању родне равноправности у различитим сферама друштва, 2.) идентификовање личних искустава са родном дискриминацијом. У студију су укључени средњошколци, будући да је реч о последњем узрасту на који се може систематски утицати кроз образовни систем. Такође, ово је узраст у коме се први пут ступа у комплексне интерперсоналне односе међузависности и праве планови за будуће професије и каријере. Настојали смо да сазнамо како дечаци доживљавају себе у контексту родних улога, како их виде, које особине и обрасце понашања сматрају пожељним за родне групе, каквим вредностима се воде у животу и какви су им планови у погледу избора области даљег образовања. Питали смо их и за перцепције дискриминације у нашем друштву, али и о облицима дискриминације са којима су се срили током одрастања у образовању и породици порекла, као и о присуству родно заснованог насиља у средњој школи.

Резултати су показали да академско-каријерни избори дечака прате традиционалну родну матрицу која се може уочити и анализом заступљености мушкараца и жена у различитим областима рада. Дечаци виде себе или су већ одлучили да ће школовање пре свега наставити у домену компјутерског програмирања, спорта и инжењерства. Посматрајући академско-каријерне аспирације, намеће се закључак да се у наредних десетак година не могу очекивати значајне промене у заступљености мушкараца и жена у ова два домена која одликује најизраженији родни јаз (ИТ и помагачке професије). Зато је, имајући изнето у виду, за очекивати одржавање диспропорција између мушкараца и жена у односу на ИТ и инжењерске професије, што у крајњој инстанци доприноси репродуковању економских неједнакости између два рода, будући да је реч о боље плаћеним пословима. Различита истраживања о ученичким постигнућима показују да девојчице имају једнак, ако не и већи успех из математике, области која се сматра предусловом за ступање у ИТ и инжењерска занимања. Ипак, ређе настављају школовање из ових области, што указује на доминантан утицај социјалних фактора и некритичко прихватање традиционалних родних улога. У интересу сваког, па и српског друштва је да ради на отклањању ових баријера и охрабривању девојака да наставе школовање у складу са властитим интересовањима и талентима. На крају, постоји још један важан аргумент за остваривање родног паритета у различитим областима рада и услуга. Све области производње и услуга су усмерене и ка мушкарцима и ка женама. Претерана заступљеност једног рода унутар тих области може угрозити оптимални квалитет производа и услуга, јер родно специфичне потребе друге групе могу бити пренебрегнуте.

Родне разлике у академско-каријерним изборима сагласне су и са вредностима ка којима теже. Испитаници више теже ка моћи и доминацији, а мање ка циљевима који укључују бригу о другима и помагање. Ова традиционална усмерења повезана су са религиозношћу, као и идентификацијом са традиционално маскулиним и фемининим особинама. Тако, адолесценти који у већој мери теже ка доминацији, имају и више традиционално маскулиних особина, религиознији су и имају негативнији однос према родној равноправности. Изненађујуће је да испитаници који поседују традиционално маскулине, или агентичне особине, више вреднују и помагање другима. Могуће да је реч и о патерналистичким тежњама, односно потреби да се кроз бригу о другима покаже супериорност и виши статус.

Адолесценти се умерено снажно идентификују са родном групом „мушкарци“. Претпоставка је да би снага идентификације била и већа, да су понуђени узрасно прикладнији означитељи родних категорија. Но, за овај пројекат било је значајније испитати у којој мери се адолесценти мушког пола идентификују са традиционално маскулином и традиционално феминином родном улогом. То је учињено кроз процену у којој мери се скуп понуђених традиционално маскулиних и фемининих особина односи на њих лично. Иако су прелиминарне анализе емпиријски потврдиле да се понуђене особине заиста могу груписати у две димензије, од којих једна окупља традиционално маскулине особине (доминантност, лидерске способности, самопоуздање, храброст, такмичарска настројеност, итд.), а друга традиционално феминине особине (саосећајност, брига за друге, емоционалност, разумевање за друге, осетљивост, итд.), резултати су показали да се дечаци у скоро па једнакој мери идентификују са обе родне улоге. Иако је податак да дечаци скоро у једнакој мери поседују традиционално феминине и традиционално маскулине особине свакако позитиван, детаљнија анализа показује да се прихватање фемининих особина може тумачити и у складу са фазом социјалног развоја у којој се налазе. Од понуђених традиционално фемининих особина, дечаци се највише идентификују са разумевањем и бригом за друге, сарадљивошћу и саосећајношћу, заправо особинама које су значајне за одржавање социјалних односа са вршњацима.

Очекивано, религиознији дечаци се снажније идентификују са маскулином родном улогом. Треба напоменути да код њих постоји и позитиван сет уверења у вези и са феминином улогом, иако прилично слабији. Утврђен је и значајан утицај контаката, односно степена блискости са браћом/сестрама на разумевање родних улога. Тако, адолесценти који имају ближи однос са сестрама у већој мери прихватају традиционално феминине особине и обрнуто, што су ближи са браћом, више се идентификују са традиционално маскулином улогом. Дечаци који имају традиционално маскулине особине, више теже ка успеху и доминацији, док они који имају више традиционално фемининих особина, у већој мери теже ка животним циљевима усмереним ка помагању и бризи о другима.

Следећи циљ пројекта тицао се испитивања уверења дечака средњошколског узраста о особинама које сматрају пожељним за своје вршњаке и вршњакиње. У социјално-психолошкој литератури на ова уверења се реферише као на прескриптивне стереотипе, односно друштвено раширена уверења о томе које су особине пожељне за припаднике/це одређених социјалних група. Испитаници су процењивали пожељност особина одабраних тако да репрезентују две кључне димензије родних стереотипа: агентичност и комуналност. Први истакнут налаз је да адолесценти традиционално мушке, агентичне особине и традиционално женске, комуналне особине, сматрају пожељним и за дечаке и девојчице. Ипак, комуналне особине се укупно опажају као мање пожељне од агентичних, што је у складу са општим стереотипом о мушкој супериорности. Такође, када се упореди пожељност различитих особина за оба рода, уочавају се родно стереотипне перцепције. У том смислу, испитаници изражено сматрају да су агентичне особине знатно пожељније за дечаке него за девојчице, док комуналност оцењују мање пожељном. Дечаци са вишим просеком, из већих места, као и они који имају већи број блиских другарица, више се идентификују са традиционално феминином родном улогом и имају мање стереотипна очекивања од родних група. Религиозност има интересантан статус, будући да је позитивно повезана са стереотипном перцепцијом агентичности код дечака, али и комуналности.

Након што смо утврдили да адолесценти имају благе родне стереотипе, усмерили смо се на испитивање њиховог односа према родној равноправности, и то у неколико домена живота (родитељство и расподела бриге о деци, брак и расподела послова унутар домаћинства, образовање и сфера рада, хетеросексуални партнерски односи). Први важан налаз је да у психолошком простору испитаника не постоје одвојене димензије односа према родној равноправности, већ да постоји јединствен однос према овом питању који се односи на све животне домене. Тај однос је код адолесцената позитиван, и то у свим доменима. Ипак, најпозитивнији је када је у питању родна равноправност у домену родитељства. То је у складу са налазима новијих истраживања која показују да мушкарци у Србији имају све снажнију жељу да се у већој мери укључе у бригу о деци¹⁴⁸. Ипак, код испитаника и даље доминирају есенцијалистичка уверења, те тако сматрају да је мајчинство најважнија улога сваке жене, односно наглашавају природну предодређеност жена за родитељску улогу.

Адолесценти исказују традиционалнија уверења када је реч о улози мушкарца као онога који представља породицу и још израженије, обезбеђује финансије и руководи њиховом потрошњом. Податак који забрињава је да у већој мери

148 Драган Станојевић, *Ново очинство у Србији. Социолошка студија о праксама и идентитима родитеља*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, ЈП Службени гласник, 2018.

перципирају жене као одговорне за брачне конфликте, односно као оне које треба да се одрекну својих потреба да би се конфликти разрешили. У домену рада, мишљења су да имају боље лидерске способности. Ипак, охрабрује то што перцепције о животном добу у коме жене треба да ступе у брак, подели кућних послова и остваривању жена и у професионалној улози нису традиционално патријархалне. Сагласни су да је за жене важно да имају посао како би биле независне, те да треба да имају слободу мишљења и понашања у различитим сферама.

Последњи циљ ове студије био је да се испитају перцепције и искуства родне дискриминације. У нашој, као и у другим студијама, добијамо налаз да чланови привилегованих социјалних група негирају или умањују искуства дискриминације чланова непривилегованих група ¹⁴⁹. У том контексту, адолесценти у већој мери сматрају да су мушкарци чешће жртве дискриминације од жена. Испитаници из узорка током одрастања суочавали су се са бројним искуствима родне дискриминације током одрастања, како у породици, тако и у школи. У просеку су доживели 2.88 чина родне дискриминације. Само 9.3% анкетираних није доживело ниједан облик родне дискриминације, а са 5 или више облика дискриминације суочило 16.3% испитаника. Као најучесталије облике истичу родно диференцијални третман у школи, где се њихов успех атрибуира различитим узроцима (нпр. памет, а не труд), као и неравноправну поделу послова унутар домаћинства. Такође, резултати показују да се дечаци често „дисциплинују“ и уче да се суздржавају од показивања емоција и наклоности.

Забрињавајући су налази о учесталости изложености родно заснованом насиљу у средњој школи. Испитаници су се сусретали са готово свим облицима насиља које смо навели, а најчешће је неко неприкладно коментарисао изглед делова тела (39,6%), односно називао их погрдним именима, исмевао, вређао, претио (36,2%). Најређе су заступљени облици сексуалног насиља (7,7%).

Синтеза изнетих налаза доводи нас до следећих закључака. Родна уверења адолесцената средњошколског узраста мушког пола, укључених у истраживање, одликује велики степен флексибилности. Они не исказују ригидне ставове када износе властито мишљење о пожељним особинама за дечаке и девојчице, нити њихове родне улоге прате родно традиционалне обрасце. Имају претежно позитиван однос према родној равноправности, иако детаљније анализе указују на обрасце који откривају родно стереотипна уверења и традиционалистички поглед на однос између родова. Ипак, ове налазе треба разматрати уз дозу резерве јер је узорак

149 Michael Thomas Schmitt, Nyla Branscombe, Diana Kobrynowicz, Susan Owen, Perceiving discrimination against one's gender group has different implications for well-being in women and men. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 2002.(197-210)

био сачињен претежно од успешнијих ученика, друштвено ангажованих, који у већој мери промишљају о темама којима се бави овај пројекат. То је и највећи недостатак овог истраживања, који је објективно условљен немогућношћу да се испитивање реализује под контролисаним условима, услед уведеног ванредног стања као одговора на пандемију Ковидом 19.

Иако је могуће да су родна уверења закривљена у односу на она која би се пронашла испитивањем узорка који је репрезентативнији за популацију адолесцената, податке о искуствима дискриминације можемо третирати као поуздане. Они су забрињавајући и кореспондирају са претходним студијама¹⁵⁰, и позивају на системску акцију. Може се чак тврдити да су уверења младих изненађујуће позитивна, уколико се има у виду колико су изложени родно диференцијалним нормама, очекивањима, али и третману околине. Од интереса би било испитати и шире контекстуалне, али и индивидуалне чиниоце родних уверења, мимо оних који су се показали значајним у нашој студији (контакт са сиблинзима и вршњацима различитог рода, као и религиозност).

Умерена родно егалитарна уверења код адолесцената мушког пола у Србији охрабрују, али благе традиционалистичке тенденције које откривају анализе родних разлика, као и веома учестала искуства родне дискриминације позивају на опрез и акцију. Системске мере треба усмерити ка сузбијању дискриминације, подржавању и јачању родног егалитаризма. Младе треба подучавати кроз васпитање и образовање о механизмима и негативним ефектима традиционалних родних норми и пружити им сигурну средину у којој могу да изразе аутентична интересовања и праве животне изборе у складу са њима. Уколико се родна социјализација препусти стихијским друштвеним токовима, примесе традиционализма у уверењима младих, искуства дискриминације са којом су се суочили и опажање родних разлика у друштву могу лако ретрадиционализовати родне улоге, стереотипе и ставове код адолесцената.

Кроз представљен процес закључивања, формулисане су и одређене препоруке. Ипак, могуће је посебно издвојити следеће:

- Потребно је креирати едукативне програме са специфичном тематиком афирмације родних улога, које укључују њихово детаљно појашњење, на начин прилагођен узрасту адолесцената и могућностима разумевања;
- Успоставити начине за промоцију свих врста занимања међу припадницима различитих полова/родова, те радити на разбијању постојећих родних стереотипа

150 Јелена Ђериман, Нађа Духачек, Ксенија Перишић, Марина Богдановић, Даша Духачек, *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*, Београд: Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука у Београду; UNICEF, 2015.

у односу на академско-каријерне аспирације;

- Промовисати постојеће легислативе, како би се са њима упознало целокупно становништво Републике Србије, укључујући и адолесценте, на начин прилагођен узрасту и развојним капацитетима;
- Потребно је развијати програме усмерене на превенцију и елиминацију дискриминације међу адолесцентима.

Литература:

- Бабовић, Марија, Вуковић, Оливера, Петровић, Ирена; *Родна равноправност у Републици Српској: Истраживање јавног мњења*, Бања Лука: Гендер Центар – Центар за једнакост и равноправност полова Републике Српске, 2012.
- Благојевић, Марина; *Родни барометар у Србији: развој и свакодневни живот*, Београд: UN Women, 2013.
- Бркић, Нина, Несторовић, Маја; *Полне предрасуде младих: Шта се заиста променило?*, „Педагошка стварност“, вол. 57, бр. 3-4
- Драгишић-Лабаш, Слађана, *Породичне улоге и могућност усмеравања породичног система на традиционалне обрасце живљења*, „Енграми“, вол. 24, бр. 1, стр. 23-30, Клинички центар Србије – Клиника за психијатрију, Београд и Удружење психијатара Србије, Београд, 2002.
- Владисављевић, Гордана, *Методолошки приступи у проучавању односа рода и језика – критички осврт*, „Наслеђе“ бр. 33/2016
- Делегација Европске Уније у Републици Србији (2018). доступно на: <http://europa.rs/u-srbiji-i-dalje-prisutni-rodni-stereotipi/>
- Ћелић, Тара, *Analysis of Gender Equality in Upper-elementary Readers in the Republic of Serbia*. у: А. Пешикан (ур.), *Настава и учење – Уџбеник у функцији наставе и учења*, Учитељски факултет у Ужицу Универзитета у Крагујевцу, Ужице, 2016, стр. 145-162.
- Ивановић, Зорица, Шарчевић, Предраг; *О статусу тела у антропологији*. у: *Култура* 105/106, 2002.
- Југовић, Ивана, Каменов, Жељка; *Родна (не)равноправност и дискриминација у обитељским односима. у: Родна равноправност и дискриминација у Хрватској – Истраживање перцепције, искуства и ставова о родној дискриминацији у Републици Хрватској*, Уред за равноправност сполова Републике Хрватске, Загреб, 2011.
- Каменов, Жељка, Галић, Бранка; *Родна равноправност и дискриминација у Хрватској – Истраживање перцепција, искуства и ставова о родној дискриминацији у Републици Хрватској*. Уред за равноправност сполова Републике Хрватске, Загреб, 2011.
- Комитет УН 20, https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/opshti_komentar_br_20_2016_o_ostvarivanju_prava_deteta_u_adolescenciji_.pdf
- Капрара, Ђан Виторио, Ђервоне Данијел; *Личност: детерминанте, динамика и потенцијали*, Дерета, Београд, 2003.
- Клајн, Иван, Шипка, Марко; *Велики речник страних речи и израза*, Нови Сад, 2007.
- Емпиријско истраживање ставова грађана Србије о родној равноправности, Институт друштвених наука – Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење, Београд, 2010. <https://www.secons.net/files/publications/92-publica->

tion.pdf

- Истанбулска конвенција у Србији – пракса и изазови родне равноправности, Комитет правника за људска права, YUCOM, 2019.
- Игњатовић, Сузана и остали; *Грађани и грађанке Србије о родној равноправности – јавно мњење Србије о родној равноправности*. Београд: Управа за родну равноправност Министарства рада и социјалне политике РС, 2010. године
- Жунић Наталија, *Родни стереотипи о женама и мушкарцима у политици*. у: *Зборник радова Правног факултета у Нишу LXIII*, Универзитет у Нишу, Ниш, 2012.
- Закон о забрани дискриминације („Сл. гласник РС“ бр. 22/2009)
- Зечевић, Светлана, *Модерно поимање рода и родне равноправности*. у: *Социолошка луча* бр. 2/1, 2008, стр. 88-97.
- Маринковић Танасије, *Правна и суштинска једнакост – концептуална разграничења*. у: *Судска грађанскоправна заштита од дискриминације*, (Невена Петрушић ур.), Повереник за заштиту равноправности, Правосудна академија, Београд, 2012.
- Миливојевић Снежана, *Women in the News: Lipstick Imperialism* (Жене у вестима: Кармин империјализам). Европски форум, Месечник за европске интеграције бр. 7, 2006, стр. 12.
- Мршевић Зорица и др., *Речник основних феминистичких појмова*, ИП „Жарко Арбуљ“, Београд, 1999.
- Михић, Ивана, Золтовић, Марија, Петровић, Јелица; *Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине*. у: *Педагошка стварност*, бр. 1-2, 2006.
- Маринковић Танасије, *Правна и суштинска једнакост - концептуална разграничења*, у: *Судска грађанскоправна заштита од дискриминације*, 2012.
- Орос, Марина, *Родне улоге у адолесценцији. у Слика тела, сексуалност и партнерске везе у адолесценцији*, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, 2016, стр. 35-47.
- Петковић, Софија; *О особеностима антрополошког приступа адолесценцији*. у: *Антропологија* 14, св. 3, 2014. доступно на: <http://www.anthroserbia.org/Content/PDF/Articles/f01959e9c95d4638b28eaaa78df4af20.pdf>
- Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис, Крстић, Ивана; *Основи међународних људских права*, Мегатренд универзитет, Београд 2007.
- Папић Жарана, Склевицки Лидија; *Антропологија жене - зборник XX век*, Просвета, Београд, 1983.
- Петрушић Невена, Бекер Косана; *Дискриминација правних лица: феноменолошке карактеристике и правна заштита*, оригиналан научни чланак дои: 10.5937/зрпфни1775049P преузето са: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-8501/2017/0350-85011775049P.pdf>
- Правна клиника за заштиту од дискриминације, *Антидискриминационо право, прописи, пракса и стварност*, Ниш, 2017.

- Радовић, Оливера, *Усклађеност са родним улогама као фактор субјективне добробити у раном одраслом добу*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2014.
- Републички завод за статистику (2020). *Средње образовање – крај школске године 2019*.
- Стакић Мирјана, *Анализа истраживања родне осетљивости уџбеника за српски језик* (преузето са:<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0547-3330/2017/0547-33301703483S.pdf> дана 15.07.2020.
- Станојевић, Драган, *Ново очинство у Србији. Социолошка студија о праксама и идентитетима родитеља*, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, ЈП Службени гласник, Београд, 2018.
- Стјепановић-Захаријевски, Драгана, Гавриловић, Данијела, Петрушић, Невена; *Образовање за родну равноправност: Анализа наставног материјала за основну и средњу школу*, УНДП, Београд, 2010.
- Тасић Анђелија, *Поступак у парницама за заштиту од дискриминације*, докторска дисертација, Универзитет у Нишу, 2016.
- Томановић Смиљка, *Породична атмосфера и односи између генерација, у: Србија крајем миленијума: Разарање друштва, промене и свакодневни живот* (приредили Болчић, С., Милић, А.), ISIFF, Београд, 2002.
- Требјешанин, Жарко, *Речних психологије*, Агапе књига, 2018.
- Ђериман, Јелена, Духачек, Нађа, Перишић, Ксенија, Богдановић, Марина, Духачек, Даша; *Истраживање родно заснованог насиља у школама у Србији*. Београд: Центар за студије рода и политике, Факултет политичких наука Универзитета у Београду; UNICEF, 2015.
- Ђопић Сања, *Родна равноправност у Србији: стање и перспективе*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2016.
- Bem, Sandra, *The measurement of psychological androgyny*. in: *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 42(2), 1974.
- Bem, Sandra, *Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing*. in: *Psychological Review*, Vol.88(4), 1981.
- Bussey Kay, Bandura Albert, *Social cognitive theory of gender development and differentiation*. in: *Psychological Review*, Vol.106 (4), Oct. 1999.
- Butler, Judith, *Невоље с родом (феминизам и субверзија идентитета)*, Женска Инфотека, Загреб, 2000.
- Blair, Irene, Banaji, Mahzain; *Automatic and controlled processes in stereotype priming*. *J. Pers. Soc. Psychol.* 70, 1996, pp 1142–1163. doi: 10.1037/0022-3514.70.6.1142
- Cohen, Louis, *Research method in educational*, 2008. https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1467-8535.2008.00855_14.x
- Eagly, Alice, *Sex Differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1987.
- Galambos, Nancy, *Gender and gender role development in adolescence*, u: R. M. Lerner I L. Steinberg (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (2. izd.), New

York: Wiley, 2004, str. 233-262.

- Handbook on European non-discrimination law, European Union Agency for Fundamental Rights and European Court of Human Rights - Council of Europe, 2011.
- Hantschel, Tanja, Heilman Madeline, Peus Claudia; *The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men's and Women's Characterizations of Other and Themselves*. file:///D:/Rodni%20stereotipi/hentschel2019.pdf
- Heilman, Madeline, *Gender stereotypes and workplace bias*. *Res. Organ. Behav.* 32, 2012, 113–135. doi: 10.1016/j.riob.2012.11.003
- Helgeson Vicki, *The psychology of Gender: Fourth Edition*, Pearson Education Carnegie Mellon University, Routledge, New York, 2016.
- John, Neetu et al., *Gender Socialization during Adolescence in Low- and Middle-Income Countries: Conceptualization, influences and outcomes*, International Center for Research on Women and UNICEF, 2017.
- Juni, Samuel, Rahamim, Ellien Lazaroff, Brannon, Robert; *Sex Role Development as a Function of Parent Models and Oedipal Fixation*. in: *The Journal of genetic psychology, child behavior, animal behavior, and comparative psychology*, 146(1), 1985,
- Kay Bussey, Bandura, Albert; *Social cognitive theory of gender development and functioning*. in: A.H. Eagly, A.E., Beall, & R.J. Sternberg (Eds.), *The Psychology of Gender*, New York, NY: The Guilford Press, 2004, 145-168.
- Kohlberg, Lawrence, *A cognitive-developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes*. in: E. Maccoby (Ed.), *The development of sex differences*, London: Tavistock, 1966.
- Liu, Fengshu; *School culture and gender*, in: C. Skelton, B. Francis, L. Smulyan (ur.), *The Sage Handbook of Gender and Education*, London: Sage. 2006, 425-438.
- Levit, Nancy, *Men, Women and the Law*, New York University Press, New York, 1998.
- Maccoby, Eleanor, *Perspectives on gender development*. in: *International Journal Of Behavioral Development*, Vol.24(4).
- Margaret Andersen, Howard Taylor; *Sociology: understanding a diverse society*; Thomson Learning, Inc. 2006.
- Martin, Carroll Lyn, Ruble Diane, Szkrybalo, J.; *Cognitive theories of early development*. in: *Psychological Bulletin*, Vol.128 (6), pp 903-933. <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0033-2909.128.6.903>
- Martin, Carroll Lyn; Ruble, Diane; *Children's Search for Gender Cues, Cognitive Perspectives on Gender Development*. *Current Directions in Psychological Science*, 13(2), pp 12.
- Mensch, Barbara, Ibrahim, Barbara, Susan M. Lee, El-Gibaly, Omaima; *Gender-role Attitudes among Egyptian Adolescents*. доступно на: <https://www.jstor.org/stable/3181148?seq=1> посећено: 24.04.2020.
- Organization for Security and Co-cooperation in Europe – Srbija, *Анкета о насиљу над женама коју је спровео ОЕБС – Добробит и безбедност жена*, 2019. https://www.osce.org/files/f/documents/7/5/419756_1.pdf

- Pescaru, Maria; *The importance of the socialization process for the integration of the child in the society*, 2019. https://www.researchgate.net/publication/330076266_THE_IMPORTANCE_OF_THE_SOCIALIZATION_PROCESS_FOR_THE_INTEGRATION_OF_THE_CHILD_IN_THE_SOCIETY посећено: 21.06.2020.
- Pew Research Center, *European Public Opinion Three Decades After the Fall of Communism - Most embrace democracy and the EU, but many worry about the political and economic future*, 2019. <https://www.pewresearch.org/global/2019/10/14/gender-equality-2/>
- Proteknon Consulting Group, UNICEF ECARO, *Regional Study on parenting programmes for parents/caregivers of adolescents in Belarus, Bulgaria, Georgia, Moldova, Montenegro, and Romania; Inception Report*, 2017.
- Richmond Abbott, *Masculine and Feminine: Sex Roles Over the Life Cycle*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1983.
- Ruble, D. N., and Martin, Carroll Lyn; *Gender development*. in: *Handbook of Child Psychology Social, Emotional, and Personality Development, 5th Edn, Vol. 3*, eds W. Damon and N. Eisenberg, Hoboken, NJ: Wiley, 1998.
- Ryle, Robyn, *How Do We Learn Gender?* in: *Questioning Gender*, Sage Publications, 2011.
- Schlegel, Alice, & Barry, Herbert; *Adolescence: An anthropological inquiry*, Free Press, 1991.
- Schmitt, Michael Thomas, Branscombe, Nyla, Kobrynowicz, Diana, Owen, Susan; *Perceiving discrimination against one's gender group has different implications for well-being in women and men*. in: *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(2), 2002, 197-210.
- Santrock, John, *Adolescence*, New York: McGraw-Hill, 2010.
- Spence, Jannet, and Buckner, Cammile; *Instrumental and expressive traits, trait stereotypes, and sexist attitudes: what do they signify?* *Psychol. Women Q.* 24, 2000, 44–62. doi: 10.1111/j.1471-6402.2000.tb01021.x
- UNICEF, *Progress for Children: A Report Card on Adolescents*; 2012. Доступно на: http://www.unicef.org/media/files/PFC2012_A_report_card_on_adolescents.pdf
- Wisniewski, R. und Kunst, H., eds., *Handbuch für Frauenfrage: Zur Stellung der Frau in der Gegenwart; Informationen – Analysen – Anregungen*, Verlag Bonn Aktuell GmbH, Stuttgart, 1988.

Прилог 1: Упитник

Здраво!

Пре него што се одлучиш да ли ћеш учествовати у овом истраживању, важно је да разумеш о чему се у њему ради. У упитнику ћемо те питати шта мислиш о типичним понашањима и особинама мушкараца и жена и момака и девојака твог узраста, као и о неправедном третману са којим се суочавају особе твојих година. Трајаће највише 30 минута. Твоји одговори биће потпуно анонимни и поверљиви; ми ни на који начин нећемо моћи да повежемо твоје одговоре са твојим личним подацима, подаци ће бити обрађивани на групном нивоу, а појединачни одговори биће доступни само истраживачком тиму. Молимо те да прочиташ сва питања. Ако на неко питање не желиш да одговориш, можеш да га прескочиш и наставиш са попуњавањем следећег питања.

Истраживање спроводи Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику Републике Србије уз техничку подршку организације ХелпНет и тима истраживача са Одељења за социјалну политику и социјални рад Факултета политичких наука у Београду. Хвала ти на стрпљењу и учешћу у прикупљању података.

Ти си: *

Изаберите један од следећих одговора
Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- ДЕЧАК/МОМАК
- ДЕВОЈЧИЦА/ДЕВОЈКА

Упиши годину рођења (на пример 2003):

- _____

Означи који разред тренутно похађаш:

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- 1. разред
- 2. разред
- 3. разред
- 4. разред

Који тип средње школе тренутно похађаш?

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- Гимназија (општи смер)
- Гимназија (друштвено-језички смер или филолошка гимназија)
- Гимназија (природно-математички смер или математичка гимназија)
- Спортска гимназија
- Војна гимназија
- Машинска школа
- Електротехничка школа
- Саобраћајна, железничка школа или ПТТ школа
- Медицинска, фармацеутска, зуботехничка или школа за негу лепоте)
- Уметничка школа (музичка, балетска, школа за дизајн)
- Економска, правно-биротехничка или трговачка школа
- Грађевинска или архитектонска школа
- Школа за бродоградњу
- Геолошка школа
- Хемијска, прехранбена или технолошка школа
- Угоститељско-туристичка школа
- Графичка школа
- Пољопривредна школа
- Ваздухопловна академија

Упиши просечну оцену на последњем полугодишту (нпр. 4.15):

Означи највиши ниво образовања твоје МАЈКЕ/женске особе која се стара о теби:

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите само једно од понуђеног:

- Завршена основна школа
- Завршена средња школа
- Завршена виша школа
- Завршен факултет или мастер студије
- Магистратура, специјализација или докторат

Како би, у општим условима живота у Србији, проценио/ла животни стандард твог домаћинства:

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- Знатно нижи од просека
- Нешто нижи од просека
- Просечан
- Нешто виши од просека
- Знатно виши од просека

У коликом месту станујеш?

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- Београд
- Ниш, Нови Сад или Крагујевац
- Већи град од 50 000 до 200 000 становника
- Мањи град од 5 000 до 50 000 становника
- Место од 1 000 до 5 000 становника
- Село до 1 000 становника

Означи у ком делу Србије станујеш:

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- Војводина
- Београд
- Шумадија и Западна Србија
- Јужна и Источна Србија
- Косово и Метохија

Шта желиш да студираш? Ако још ниси одлучио/ла, одабери нешто од понуђеног, а што је најближе томе шта би желео/ла.

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите **само** једно од понуђеног:

- Природне науке (хемија, биологија и слично)
- Математика/статистика
- Компјутерско програмирање
- Инжењерство
- Уметност (сликарство, музика, књижевност)
- Психологија општег усмерења
- Психологија са клиничким усмерењем
- Остале друштвене науке (историја, социологија, итд.)
- Бизнис, економија
- Медицина
- Социјални рад
- Право
- Спорт
- Педагогија/учитељски факултет
- Теологија

Колико би за себе рекао/ла да си религиозан/на?

Изаберите један од следећих одговора

Молимо Вас изаберите само једно од понуђеног:

- Нимало нисам религиозан/на
- Углавном нисам религиозан/на
- Нити јесам, нити нисам религиозан/на
- Религиозан/на сам
- Веома сам религиозан/религиозна

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку :

	Само мајка	Углавном мајка	Равноправно су делили	Углавном отац	Само отац
Зарађивање новца					
Припрема оброка					
Куповина намирница за оброке					
Чишћење и сређивање домаћинства					
Бити присутан током оброка					
Купање и брига о хигијени деце					
Одвођење деце на лекарске прегледе					
Играње са децом					
Помагање деци око домаћих задатака и учења					
Одлучивање о томе која правила деца морају да поштују					

Мажење и пружање утехе деци					
Похвале и подржавање деце					

А сада те молимо да процениш колико је за ДЕВОЈКЕ твог узраста ПОЖЕЉНО да имају сваку од наведених особина. Процене вршиш заокруживањем броја од 1 до 5, при чему већи број указује на већу пожељност.

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште није пожељно да има ову особину	Углавном није пожељно	Нити јесте, нити није пожељно	Углавном је пожељно	Веома је пожељно да има ову особину
Ефикасност					
Скромност					
Осетљивост					
Самопоуздање					
Комуникативност					
Храброст					
Брига за друге					
Саосећајност					
Разумевање за друге					
Такмичарска настројеност					
Компетентност					
Осећајност (емоционалност)					
Доминантност					
Лидерске способности					
Жеља за успехом и постигнућем					
Независност					
Сентименталност					

Сарадљивост					
Одговорност					
Емоционална стабилност					

За следеће особине процени колико су ПОЖЕЉНЕ за МОМКЕ твог узраста. Процене вршиш заокруживањем броја од 1 до 5, при чему већи број указује на већу пожељност

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште није пожељно	Углавном није пожељно	Нити јесте, нити није пожељно	Углавном је пожељно	Веома је пожељно
Ефикасност					
Скромност					
Осетљивост					
Самопоуздање					
Комуникативност					
Храброст					
Брига за друге					
Саосећајност					
Разумевање за друге					
Такмичарска настројеност					
Компетентност					
Осећајност (емоционалност)					
Доминантност					
Лидерске способности					
Жеља за успехом и постигнућем					
Независност					
Сентименталност					

Сарадљивост					
Одговорност					
Емоционална стабилност					

А сада те молимо да процениш колико се следеће особине ОДНОСЕ НА ТЕБЕ лично, у којој мери их поседујеш?

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не односе	Углавном се не односе	Нити се односе, нити не односе	Углавном се одосе	Веома је се односе
Ефикасност					
Скромност					
Осетљивост					
Самопоуздање					
Комуникативност					
Храброст					
Брига за друге					
Саосећајност					
Разумевање за друге					
Такмичарска настројеност					
Компетентност					
Осећајност (емоционалност)					
Доминантност					
Лидерске способности					
Жеља за успехом и постигнућем					
Независност					
Сентименталност					

Сарадљивост						
Одговорност						
Емоционална стабилност						

Различитим људима су важни различити циљеви. Означи колико су теби лично значајни следећи циљеви:

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Неважно (1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	Изузетно важно (7)
Помагати другима							
Бринути за друге							
Угађати другима							
Бити моћан							
Показивати супериорност							
Бити високог статуса							
Бити остварен							
Бити стручан							
Бити успешан							

Означи колико се слажеш са следећим тврдњама о себи.

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не слажем (1)	(2)	Нити се слажем нити се не слажем (3)	(4)	У потпуности се слажем (5)
То што сам мушкарац је веома важан део мог идентитета.					
Често мислим о томе што сам мушкарац/момак.					
То што сам мушкарац/момак веома је важан део слике коју имам о себи.					
Показивати супериорност					
Бити високог статуса					
Бити остварен					
Бити стручан					
Бити успешан					

У овом упитнику наведене су неке тврдње о женама и мушкарцима. Сваку тврдњу пажљиво прочитај. Након тога, одлучи у којој мери се слажеш или не слажеш са сваком тврдњом. Нас занима твоје властито мишљење, а не мишљење о мушкарцима и женама које је у нашем друштву општеприхваћено.

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не слажем	Не слажем се	Нити се слажем нити се не слажем	Слажем се	У потпуности се слажем
1.Имати посао је добро, али најважнија улога сваке жене је да се оствари као мајка.					

2. Сваки момак треба да размишља како да заради довољно новца да једног дана може самостално да издржава породицу.					
3. Има много добрих разлога због којих жена не би требало да буде председник државе.					
4. Момак увек треба да плати пиће девојци.					
5. Тужније је уколико се жена никад не оствари као мајка, него уколико се мушкарац не оствари као отац.					
6. Тужно је када се жена не уда пре него што напуни тридесет година.					
7. Фирми се више исплати да запосли мушкараца него жену.					
8. Само девојке ниског морала имају пуно сексуалних партнера.					
9. Дете предшколског узраста ће вероватно да пати ако је мајка запослена.					
10. Бригу о породичним финансијама треба препустити мушкарцима.					
11. Мушкарац доктор улива више поверења од жене докторке.					
12. Жена би требало да пази да не испадне паметнија од мушкараца са којим је у вези.					

13. Мајке су природно осетљивије за потребе беба и болесне деце од очева.					
14. Каријера удате жене требало би да буде једнако важна као и каријера њеног супруга.					
15. Жене су једнако способне као и мушкарци да се баве науком.					
16. За момка је пожељно да има велико сексуално искуство.					
17. Ако желимо да будемо сигурни да ће дете бити одведено на редовну лекарску контролу, бригу о томе треба препустити мајци, а не оцу.					
18. Да би брак био успешан, жена треба да зна када да прећути.					
19. Мушкарци имају урођене боље лидерске способности (бољи су руководиоци) од жена.					
20. Девојке не би требало да драме када их момци ухвате за задњицу или неки други део тела, то је само шала.					
21. Брига о дечијим школским и ваншколским активностима углавном би требало да буде мајчина, а не очева одговорност.					

22. Упркос свим променама у друштву, најбоље је да мушкарац буде глава породице.					
23. Мушкарци умеју боље да организују посао од жена.					
24. У реду је да девојку исмеваш када се понаша као мушкарача.					
25. Мушкарци би требало да преузму више бриге око деце него што је то сада случај.					
26. Задатак мушкараца је да заради новац; задатак жене је да води рачуна о домаћинству и породици.					
27. Очеви морају знати да промене пелене својим бебама.					
28. Мушкарци би требало више да раде у домаћинству него што је то сада случај.					
29. Скупе семинаре и пословне обуке боље је платити мушкарцу, него жени.					
30. Момак који се понаша као жена заслужује да га други исмевају због тога.					
31. Мушка природа отежава мушкарцима да науче послове око деце које жене обављају природно.					

32. Запослени муж и жена морају подједнако да деле кућне послове.					
33. Није природно да мушкарци раде као неговатељи у старачким домовима.					
34. Постоје ситуације у којима девојке заслуже да им момак лупи шамар.					
35. Ако децу треба казнити, онда то треба да учини отац.					
36. Жене су једнако способне као и мушкарци да обављају ситне поправке у домаћинству.					
37. Жене су превише емотивне да би доносиле рационалне одлуке.					
38. Много је важније да девојка лепо изгледа, него момак.					
39. Очеви, а не мајке, би морали да воде рачунана о томе с ким излазе њихови синови и кћерке.					
40. Мушкарци треба да представљају породицу на састанцима кућног савета.					
41. Жене једнако добро као и мушкарци подносе притиске на послу.					
42. Природно је да се момци понекад потуку.					

43. Очеви, а не мајке, треба да одређују колики ће бити дечји џепарац.					
44. Када би жене мање звоцале, мање би било свађа у браку.					
45. Жене су на послу једнако поуздане као и мушкарци.					
46. Мушкарци који плачу су слабићи.					
47. Природно је да мајке више мазе и теше децу.					
48. Прање судова би требало бити заједничка одговорност мушкарца и жене.					
49. У целини гледано, мушкарци су бољи бизнисмени од жена.					
50. Горе је видети пијану жену него пијаног мушкарца.					
51. Жене су природно обдарене бољим способностима за обављање и организацију кућних послова.					
52. Да би жена била независна особа, најбоље је да има посао.					
53. Кад се окупи друштво пријатеља, нормално је да мушкарци више доминирају у разговору.					
54. Све у свему, породица пати ако је жена запослена.					

55. Жене могу једнако добро као и мушкарци да обављају послове у војсци и полицији.					
56. Жене би требало да имају једнаку слободу као и мушкарци да излазе саме увече.					
57. Фудбал није спорт за девојке.					
58. Према женама треба бити пажљивији и уљуднији него према мушкарцима.					
59. Мушкарци имају природан таленат за програмирање и инжењерство, а девојке за језике и друштвене науке.					
60. Жена би требало да се осећа слободном да у сексуалном односу има активну улогу.					
61. Мушкарци васпитачи и учитељи не могу одговорити на све потребе мале деце једнако добро као женске васпитачице и учитељице.					
62. У друштву би жена требало да се осећа једнако слободном као и мушкарац да изрази своје мишљење.					
63. Курсеви за шминкање и негу лепоте примерени су само женама.					
64. Жене воле да оговарају своје познанике више него мушкарци.					

65. Жене су једнако способне као и мушкарци да расправљају о политици и економији.					
66. Да би веза била успешна, девојка мора некад да се одрекне својих потреба зарад потреба свог партнера.					
67. Мушки и женски мозак раде на потпуно различит начин.					
68. Жене су једнако способне као и мушкарци да се школују за пилота или капетана брода.					

Процени колико се слажеш са следећим тврдњама.

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не слажем (1)	(2)	Нити се слажем нити се не слажем (3)	(4)	У потпуности се слажем (5)
Жене у Србији имају сва права која су им потребна.					
Није ми јасно за која се права жене у Србији још боре.					
Жене у Србији нису у ништа лошијем положају од мушкараца.					

Није добро за наше друштво да жене добију већа права.					
Сматрам да жене нису довољно вредноване у нашем друштву.					
Жене у Србији се у свакодневном животу сусрећу са више препрека него мушкарци.					
Жене у Србији и даље морају да раде више од мушкараца да би постигле исте ствари.					
Пред мушкараце у Србији се ставља много више захтева него пред жене.					
Насиље над мушкарцима је једнако озбиљан проблем као и насиље над женама.					

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не слажем (1)	(2)	Нити се слажем нити се не слажем (3)	(4)	У потпуности се слажем (5)
Лично сам се сучио са потешкоћама зато што сам мушкарац.					
Десило ми се да сам био потцењен зато што сам мушкарац.					
Неке могућности су ми биле ускраћене само зато што сам мушкарац.					

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Уопште се не слажем (1)	(2)	Нити се слажем нити се не слажем (3)	(4)	У потпуности се слажем (5)
Лично сам се суочила са потешкоћама зато што сам жена.					
Десило ми се да сам била потцењена зато што сам жена.					
Неке могућности су ми биле ускраћене само зато што сам жена.					

Током одрастања, колико често си доживео следеће облике неправедног понашања:

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Никад	Да, једном	Да, више пута
1. Родитељи су ме обесхрабрили да се бавим спортом или хобијем који се углавном везује за девојчице.			
2. Морао сам да обављам одређене послове који нису морали женски чланови породице.			
3. Породица ми није дозволила да одаберем средњу школу или факултет који сам желео, јер нису били прикладни за дечака/момка.			
4. Нисам смео да покажем осећања или да заплачем, јер мушкарци то не раде.			
5. Суздржавао сам се да заглим или пољубим драгу особу, јер мушкарци то не раде.			

6. Добијао сам лошије оцене из појединих предмета само зато што сам дечак/момак.			
7. Чешће сам кажњаван него девојчице за исто понашање у школи.			
8. У школи ми је саветовано да се не бавим неким послом, јер није за мушкарце.			
9. Поједини наставници и професори су говорили да њихов предмет није за мушкарце.			
10. Наставници су мој успех приписивали памети, а не труду.			

Пажљиво прочитај питања и размисли да ли ти се и колико често десило од када си уписао у средњу школу:

Молимо изаберите одговарајући одговор за сваку ставку:

	Ниједном	Једном или двапут	Три или више пута
Да ли те је неко вређао или исмевао због изгледа?			
Да ли је неко коментарисао изглед делова твог тела (мишићи, задњица, груди и слично)?			
Да ли те је неко снимао када то ниси желео/ла?			
Да ли те је неко називао погрдним именима, исмевао, вређао, претио?			
Да ли ти је неко написао или нацртао нешто безобразно о теби на клупи, табли, зиду WC-а, школе или неком другом месту?			
Да ли те је неко додиривао, штипао, покушао да те пољуби, хватао за интимне делове иако то ниси желео?			
Да ли те је неко присиљавао да радиш нешто што не желиш или се понашаш гупо, непристојно или незаконито?			

Да ли имаш сестру?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Да
- Не

Колико сестара имаш? (упиши број)

- _____

Колико си близак са сестром/сестрама?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Уопште нисмо блиски
- Углавном нисмо блиски
- Нити јесмо, нити нисмо блиски
- Углавном смо блиски
- Веома смо блиски

Да ли имаш брата?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Да
- Не

Колико браће имаш? (упиши број)

- _____

Колико си близак са братом/браћом?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Уопште нисмо блиски
- Углавном нисмо блиски
- Нити јесмо, нити нисмо блиски
- Углавном смо блиски
- Веома смо блиски

Да ли момци и девојке могу имати искрене пријатељске односе без романтичних осећања код неког од њих?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Да
- Не
- Нисам сигуран

Да ли имаш другарице/другаре супротног пола?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Да
- Не

Колико другарица/другара супротног пола имаш?

- _____

Са колико другарица/другова супротног пола можеш да поделиш тајне и разговараш о личним проблемима?

Да ли си тренутно у партнерској вези?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Да
- Не
-

Које си сексуалне оријентације?

Молимо Вас да изаберете само једно од понуђеног:

- Хетеросексуалне
- Углавном хетеросексуалне
- Бисексуалне
- Углавном хомосексуалне
- Асексуалне

Ово је крај упитника, хвала ти на учешћу!

Успеху овог истраживања би допринело и уколико би линк на овај упитник поделио/ла са својим вршњацима и вршњакињама посредством мејла или друштвених мрежа.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.644:305-053.6-055.1(497.11)

305-055.1/.2(497.11)

316.647.82

159.923.5

**ПЕРЦЕПЦИЈА родних улога и друштвено прихватљивих образаца понашања
[од стране адолесцената мушког пола] / Мирослав Бркић ... [и др.].**

Београд : Центар за подршку и инклузију Help Net, 2020 (Београд : Матија).

128 стр. : граф. прикази, табеле ; 30 cm

Тираж 300.

Упитник: стр. 105-127.

Напомене и библиографске референце уз текст.

Библиографија: стр. 98-102.

ISBN 978-86-81438-03-9

1. Бркић, Мирослав, 1967- [аутор]

а) Родна равноправност – Ставови – Адолесценти – Србија

б) Родни идентитет

COBISS.SR-ID 18356233

